L. LABRENCE

JELGAVAS GRĀMATA

L. LABRENCE

JELGAVAS GRĀMATA

RĪGA «ZINĀTNE» 1984

76.11
La 060

Labrence L.

La 060 Jelgavas grāmata. — R.: Zinātne, 1984. — 118 lpp., il.

Jelgava ir otrs lielākais latviešu grāmatu izdošanas centrs. Autore uz vēsturisko apstākļu fona aplūko izdevēju Stefenhāgenu, G. Ā. Reiera, J. Sablovska, H. Alunāna, E. Zīslaka, A. Reinberga, J. Dravnieka, L. Neimaņa u. c. darbību, īpašu vērību veltīdama 19. gadsimta otrajai pusei, kad veidojās latviešu nacionālā grāmatniecība.

Grāmatzinātniekiem, vēsturniekiem, pedagogiem, bibliotēku darbiniekiem un visiem, kas interesējas par latviešu grāmatniecību.

L $\frac{4503000000-094}{M811(11)-84}$ 106-84

76.11

Recenzenti A. APĪNIS un I. KIRŠENTĀLE

Izdota saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas
Redakciju un izdevumu padomes 1982. gada 25. novembra lēmumu

© Izdevniecība «Zinātne», 1984

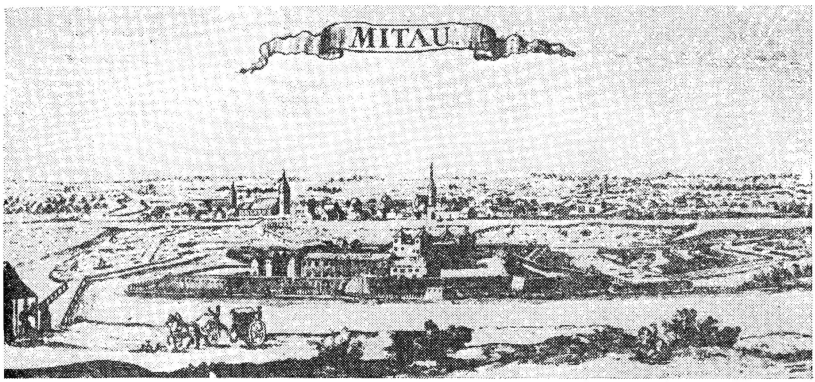

Mūsdienās grāmata kļuvusi par katra cilvēka dzīves līdzgaitnieci, tā ienākusi katrā mājā kā zināšanu avots un patiess draugs. Grāmatās uzkrātais pasaules kultūras mantojums ir vēsturisku pētījumu objekts. Interese par grāmatu Padomju Latvijā un par latviešu grāmatas vēsturi ar katru gadu pieaug. Tā ir liecība, ka mūsu sabiedrībā, plašās darbaļaužu masās arvien vairāk nostabilizējas uzskats par grāmatu kā par sevišķu vērtību. Interese par seno grāmatu ir daļa no rūpēm par kultūras mantojuma saglabāšanu un izvērtēšanu, par tā aktualizēšanu mūsdienu sabiedrībā.

Latviešu grāmatas vēsture ir tikpat sūra kā visas tautas dzīve gadsimtiem ilgajā sveštautiešu apspiestībā. Līdz pat 19. gadsimta vidum latviešu grāmatniecība bija vācu grāmatizdevēju rokās. Tikai 60. gados — jaunlatviešu kustības laikā — sāka darboties pirmie latviešu tautības grāmatizdevēji kā Rīgā, tā Jelgavā. Arī tālākais latviešu grāmatniecības attīstības ceļš bijis sarežģīts un grūts.

Pirmie plašākie pētījumi par latviešu grāmatas vēsturi ir K. Karuļa «Latviešu grāmata gadsimtu gaitā» (1967), A. Apiņa «Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām» (1977), J. Osmaņa «Saules akmens. Latviešu bērnu literatūras gadu gaita» (1977), kuros rodami materiāli arī par Jelgavā izdotajām grāmatām. Bez šiem izdevumiem, kas ir kapitāli darbi savā nozarē, par Jelgavas latviešu grāmatu izdevējiem rakstījuši arī citi autori, bet tikai fragmentāri, vai nu aplūkojot kāda atse-

viśķa izdevēja darbību vai arī skarot grāmatu izdošanu Jelgavā sakarā ar citiem jautājumiem grāmatniecības vai literatūras vēsturē.[1]

Šī darba mērķis ir parādīt latviešu grāmatniecības attīstību Jelgavā, kas pēc Rīgas 19. gadsimtā bija otrs ievērojamākais grāmatniecības centrs Latvijā, un izvērtēt Jelgavas grāmatizdevēju ieguldījumu latviešu grāmatniecībā.

Pirmajā nodaļā aplūkoti latviešu grāmatniecības sākumi Jelgavā — ilgs, bet ne sevišķi intensīvs posms. Uzplaukums grāmatniecībā īsteni sākās 19. gadsimta 50. un 60. gados, kad Jelgavā darbojās latviešu tautības grāmatizdevēji — H. Alunāns, Ā. Reinbergs, J. Dravnieks un L. Neimanis. Viņu darbībai pievērsta galvenā uzmanība, atklājot latviešu grāmatniecības straujo attīstības tempu un vitālo spēku.

Grāmatā ievērots hronoloģiskais princips, secīgi aplūkota katra grāmatizdevēja darbība, parādot viņus kā grāmatniecības tradīciju aizsācējus un turpinātājus. Grāmatā arī mēģināts stāstīt par latviešu grāmatu, resp., Jelgavas izdevumiem, ne tikai kā lokālu parādību, bet saistībā ar grāmatniecības centriem Eiropā un grāmatiespiešanas attīstību.

Darbā izmantotas rakstnieku un kultūras darbinieku atmiņas par atsevišķiem Jelgavas izdevumiem un to ietekmi uz tālaika lasītājiem un vispār uz kultūras dzīvi. Daudzi no viņiem savas atmiņas ir pierakstījuši, un rokraksti tagad glabājas bibliotēku fondos. Tie šajā grāmatā izmantoti kā papildu avoti.

Izmantoti arī atmiņu pieraksti, kas iegūti, autorei personiski tiekoties ar kādreizējiem jelgavniekiem — rakstniekiem A. Birkertu, R. Sēli, E. Stērsti, M. Sauli-Sleini.

Jelgava daudz cietusi karos, gājuši bojā arhīvi, muzeji, bibliotēkas — milzīgas kultūras vērtības, kas būtu varējušas sniegt pilnīgākas ziņas par kultūras dzīvi šajā pilsētā. Darbā tāpēc ir «balti plankumi», kurus rakstīšanas gaitā nav izdevies aizpildīt.

Autore vēlējusies parādīt, ka Jelgavas latviešu izdevumi ir pirmie savā nozarē, tādēļ īpaši nozīmīgi latviešu kultūras vēsturē.

Darbā izmantoti Ģ. Eliasa Jelgavas Mākslas un vēstures muzeja, J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja, V. Lāča LPSR Valsts bibliotēkas un ZA Fundamentālās bibliotēkas materiāli, kā arī Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā saglabātie latviešu literātu un kultūras darbinieku rokraksti.

---

[1] *Apīnis A., Šiško S.* Jelgavas izdevēji Stefenhāgeni latviešu grāmatniecībā. — Bibliotēku zinātnes aspekti, 1979, 2. sēj., 150.—184. lpp.; *Villerušs V.* Dažas latviešu grāmatu mākslas attīstības tendences līdz 1917. gadam. — Bibliotēku zinātnes aspekti, 1979, 2. sēj., 114.—149. lpp.

LATVIEŠU GRĀMATA JELGAVĀ 17. UN 18. GADSIMTĀ

Pirmās grāmatas Jelgavā tika iespiestas 17. gadsimta otrajā pusē. Šajā laikā Kurzemē darbojās vairākas papīrdzirnavas, un Kurzemes hercoga galma vajadzībām tika iekārtota arī pirmā grāmatspiestuve.

Pirmais grāmatiespiedējs Jelgavā bija Mihaēls Karnals (*Karnall*), kas tur uzsāka darbu aptuveni 1667. gadā. Viņš iespieda neliela apjoma darbus vācu un latīņu valodā — galma aprindām veltītus apsveikumus, biogrāfiskus materiālus, reliģiska satura grāmatas. Cik zināms, senākais no tiem iespiests 1667. gadā. J. Misiņa veidotajā *«Curlandica»* kolekcijā[2] saglabājušies M. Karnala kopš 1670. gada iespiestie darbi.

1684. gadā par Kurzemes hercoga grāmatiespiedēju kļuva Georgs Radeckis (*Radetzky*). Jelgavā viņš izdeva un iespieda pirmās grāmatas latviešu valodā. 1685. gadā Radeckis iespieda H. Ādolfija (*Adolphi*) grāmatu «Papildināta rokasgrāmata latviešiem» (*«Vermehrtes Lettisches Hand-Buch»*), visai apjomīgu (850 lappušu) darbu, lielāko viņa izdevumu vidū.

Tajā pašā gadā iznāca arī pirmā plašākā latviešu valodas gramatika — H. Ādolfija «Pirmais mēģinājums sniegt īsu ievadījumu latviešu valodā» (*«Erster Versuch einer kurtz-verfasseten Anleitung zur lettischen Sprache»*). H. Ādolfijs savā darbā izmantojis

[2] Tajā ietverti dažādi materiāli par Kurzemes vēsturi, un tagad tā glabājas ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.

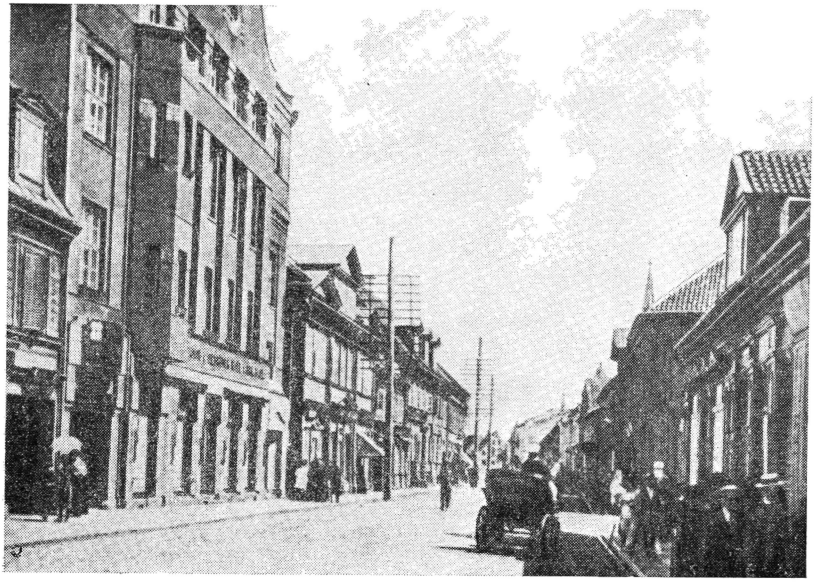

Iela Jelgavā.

Kristofa Fīrekera atstātos manuskriptus, kur bija labāka, pareizāka latviešu valoda nekā citos tālaika vācu autoru darbos. Šī grāmata ilgus gadus bija latviešu rakstu valodas normētāja. 17. gadsimta Jelgavā izdoto grāmatu vidū tā bija pirmā laicīga satura grāmata latviešu valodā. Šim izdevumam liela uzmanība pievērsta mūsdienās, kad presē tika publicēti materiāli par M. Lomonosova grāmatu krājuma atrašanu Helsinku universitātes bibliotēkā.[3] Šajā krājumā ietilpa arī H. Ādolfija latviešu gramatika ar lielā krievu zinātnieka piezīmēm.

Līdzīgi citām Eiropas valdnieku rezidencēm, arī Jelgavai veltītas slavas dziesmas, kuras izdeva krāšņos iesējumos, piemēram, vēsturiska satura dzejojumu «*Mitau*» (1686). To sacerējis Jelgavas latīņu skolas rektors un hercoga bibliotēkas pārzinis Kristiāns

[3] *Тимохина Ю. П.* Как была обнаружена библиотека Ломоносова. — Природа, 1974, № 1, с. 37, 39; *Кулябко Е. С., Бешенковский Е. Б.* Судьба библиотеки и архива Ломоносова. Л., 1975. 226 с.; *Stradiņš J.* Lomonosova treji loki Latvijā. — Grām.: Stradiņš J. Lielā zinātnes pasaule un mēs. R., 1980, 95.—123. lpp.

Bornmanis. Dzejojumam ir 200 pantu un tas sniedz ziņas par Jelgavu 17. gadsimtā. Toreiz pilsētas apkārtnē bijuši lieli meži, mājas celtas no koka. Jelgavas tirgus bijis rosīgs, un tirgoties varējuši arī lietus laikā zem nojumēm. Tirgojušies ne tikai ar lauksaimniecības ražojumiem, bet arī ar zīdu, samtu, zeltu. Jelgava cildināta kā osta, kur Lielupes krastā dzird runājam daudzās valodās — lietuviešu, latviešu, poļu, vācu, zviedru. Pieminēts arī lielais ceļš uz Rīgu, kur valda rosīga kustība. Latviešu zemnieki agrāk bijuši brīvi vīri, tagad smokot verdzībā, lai gan viņi apgādājot augstmaņu dzīvei visu nepieciešamo. Dzejojumā minēta arī G. Radecka spiestuve, kas atradusies Lielupes attekas Driksas krastmalā:

> Arī galma grāmatspiestuve, kas pie Driksas atrodas,
> Ar visu mākslu fantāziju ķeras pie darba.
> Tur saliek, saista, iespiež un prāta jaunus augļus
> Sūta nezināmā pasaulē, kur tie sāk jaunu dzīvi.[4]

Līdz pat 19. gadsimta 60. gadiem ceļš no Pēterburgas uz Rietumeiropu gāja caur Jelgavu, kas jo sevišķi vairoja Jelgavas kā kultūras centra nozīmi. Jelgava bija starpniece Eiropas valstu kontaktos un kultūras vērtību apmaiņā. Līdz ar to uzplauka arī Jelgavas grāmatniecība. Jelgavā lielā skaitā ieplūda citu zemju tālaika progresīvo zinātnieku darbi, un arī Jelgavas izdevumi nokļuva tālu ārpus tās robežām.

Pēc atsevišķas grāmatspiestuves nodibināšanas Jelgavā 17. gadsimta 60. gados grāmatas kurzemniekiem iespieda Jelgavā, bet vidzemniekiem — Rīgā. Katrā Latvijas novadā grāmatniecība attīstījās atšķirīgi, gūdama panākumus atkarībā no miera vai kara laika apstākļiem, no valdnieku piešķirtajiem līdzekļiem un iespiedēju darba prasmes.

G. Radeckis spiestuvi vadīja 40 gadus. Viņa darbībā rosīgākais posms bija 17. gadsimta beigas. 18. gadsimta sākumā — Ziemeļu kara, bada un mēra laikos — Kurzemē valdīja posts un trūkums. Sērgās bija mirusi liela daļa iedzīvotāju, zemnieki nežēlīgi apspiesti, zeme noplicināta. Šajā laikā Jelgavas spiestuve palika bez materiālā atbalsta, grāmatas iespieda maz. 17. gadsimta beigās iznāca pavisam 24 grāmatas latviešu valodā, bet 18. gadsimta divos pirmajos gadu desmitos — tikai 10 un laikā no 1721. gada līdz 1740. gadam — tikai deviņas grāmatas. No G. Radecka izdevumiem jāmin «Mežmuižas un Kukuru draudzu

---

[4] [*Bornmann Ch.*] Mitau. [Mitau, 1686], S. 32. Tulkojusi L. Labrence.

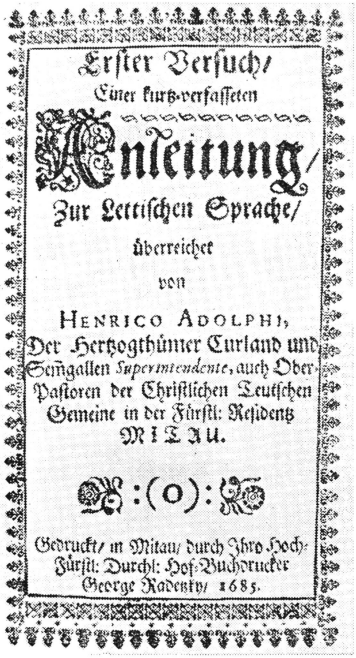

Erſter Verſuch/
Einer kurtz-verfaſſeten
Anleitung/
Zur Lettiſchen Sprache/
überreichet
von
HENRICO ADOLPHI,
Der Hertzogthümer Curland und
Sanngallen *Superintendente*, auch Ober-
Paſtoren der Chriſtlichen Teutſchen
Gemeine in der Fürſtl: Reſidentz
MITAU.

Gedruckt/ in Mitau/ durch Ihro Hoch-
Fürſtl: Durchl: Hof-Buchdrucker
George Radetzky/ 1685.

H. Ādolfijs. *«Erster Versuch einer kurtz verfasseten Anleitung zur lettischen Sprache».*

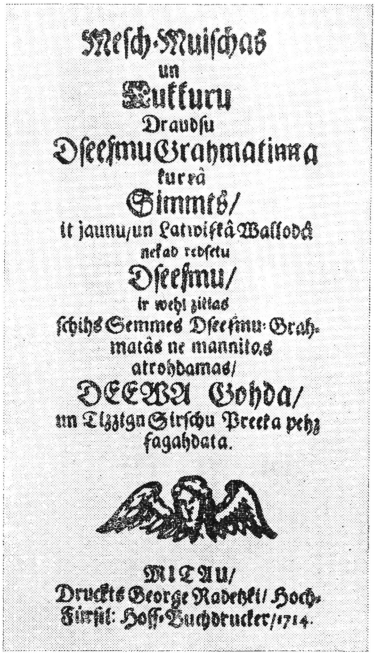

Meſch-Muiſchas
un
Kukkuru
Draudſu
Dſeeſmu Grahmatiņa
kurrâ
Simmts/
it jaunu/un Latwiſkâ Wallodâ
nekad redſetu
Dſeeſmu/
ir wehl zittas
ſchihs Semmes Dſeeſmu-Grah-
matâs ne mannitas
atrohdamas/
DEEWA Gohda/
un Tizzigu Sirſchu Preeka pehz
fagahdata.

MITAU/
Druckts George Radetzki/ Hoch-
Fürſtl: Hoff-Buchdrucker/1714.

«Mežmuižas un Kukuru draudzu dziesmu grāmatiņa».

dziesmu grāmatiņa»,[5] kas iznāca 1714. gadā un Jelgavā bija pirmais izdevums ar titullapu latviešu valodā.

Pēc G. Radecka nāves 1725. gadā darbu spiestuvē turpināja Radecka atraitne. 1727. gadā viņu apprecēja agrākais spiestuves darbinieks Johans Heinrihs Kesters (*Köster*), līdz ar to kļūdams par hercoga grāmatiespiedēju. Arī viņam neizdevās uzlabot spiestuves darbu. Latviešu rokasgrāmatas otram izdevumam (1744) hercogs gan piešķīra līdzekļus, bet grāmata tika iespiesta Kēnigsbergā. Kestera nopelns ir pirmā latviešu kalendāra izdošana.[6]

[5] Vienīgais zināmais šīs grāmatas eksemplārs atrodas Kopenhāgenas universitātes bibliotēkā.

[6] *Misiņš J.* Vecākais kalendārs latviešu valodā. — Grām.: Misiņš J. Izlase. R., 1962, 92.—94. lpp.

1763. gadā, jau nākamā Jelgavas iespiedēja K. Lītkes darbības laikā, kalendāra nosaukums ir «Jauna un veca latviešu laiku un notikušu lietu grāmata uz to 1763. gadu pēc tās svētas piedzimšanas mūsu kunga Jēzus Kristus tā rakstīta, ka arī Vidzemē un citi ļaudis, kas latviešu valodu prot un lasīt māk, laikus, dienas garumu, mēneša starpas un citas lietas zināt var». Jelgavā izdotie kalendāri aizsāka laicīgo, praktisko zināšanu popularizēšanu latviešu vidū un kļuva par iemīļotu lasāmvielu. Kalendāros atrodami literāras daļas aizsākumi — fabulas, īsi stāstiņi, tāpat apraksti par Kurzemes hercogiem; sākot ar 1774. gadu, ievietotas arī pamācības par veselības kopšanu.

1761. gadā Jelgavas spiestuvi ieguva Kristiāns Lītke (*Liedtke*, 1733—1766), profesionāli izglītots sava amata meistars. Viņš spiestuvi vadīja pavisam īsu laiku (6 gadus), bet tieši tajā laikā tika likti pamati vēlākajam Jelgavas spiestuves uzplaukumam. Vispirms Lītke atjaunoja spiestuves iekārtu, ar hercoga aizdevuma palīdzību iegādājās modernākas burtu garnitūras. Noteicošais Lītkes panākumos bija privilēģiju iegūšana lielu metienu izdevumiem vācu un latviešu valodā, kā arī viņa paša enerģija. Lītkem vienīgajam Kurzemē bija tiesības izdot vācu un latviešu dziesmugrāmatas, skolas grāmatas, katehismus, evaņģēlijus un kalendārus. Kā hercoga galma grāmatiespiedējs viņš gadā saņēma 65 Alberta dālderus, sešas asis malkas un brīvu dzīvokli. Komerciālā izmanība nebija Lītkes stiprā puse. Viņš mira ļoti jauns, atstājot uzņēmumu ar parādiem.

Bez jau minētā kalendāra Lītke 1766. gadā iespieda G. F. Stendera didaktisku fabulu nelielu krājumu «Jaukas pasakas in stāsti»[7] ar priekšvārdu gan vācu, gan latviešu valodā. Vācu tekstā Stenders aizrāda mācītājiem, ka «nabaga latvieši» jāuzskata par brāļiem, jādomā par viņu izglītošanu. Vācu tautai rakstot tūkstoši, bet latviešiem neesot neviena, kas to darot. Zīmīgi, ka Stenders runā nevis par zemniekiem, bet par latviešu tautu, raksturodams to kā uzcītīgu, godīgu, labsirdīgu, uzticīgu, pacietīgu, čaklu un dzīvespriecīgu. Priekšvārdā latviešu lasītājam Stenders aicina: «Mīļais Latvietis! Laiks ir prātu cilāt. Šeit tev jauna grāmatiņa, kā viena ceļavadītāja pie labas gudrības top rokā dota. Tā ir jauki par lustes in mācības sarakstīta.»

---

[7] Šī pirmā Kurzemē iespiestā latviešu daiļliteratūras grāmata nav saglabājusies nevienā Latvijas bibliotēkā. Izdevuma zināmie eksemplāri atrodas Viļņas universitātes bibliotēkā, kā arī Marburgas universitātes bibliotēkā Vācijas Federatīvajā Republikā. (Sk.: *Misiņš J.* Stendera pasaku pirmais izdevums. — Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1923, Nr. 9.)

Kopā ar Kēnigsbergas grāmattirgotāju J. Kanteru Lītke 1766. gadā izdeva pirmo Jelgavas laikrakstu «Jelgavas ziņas par valsts, zinātnes un vietējiem notikumiem» (*«Mitauische Nachrichten von Staats-gelehrten und einheimischen Sachen»*). Laikraksts gadu gaitā vairākkārt mainīja nosaukumu, bet turpināja iznākt vēl 19. gadsimtā.

18. gadsimta otrajā pusē kultūras dzīvi Latvijā ietekmēja apgaismes idejas. Jelgavā iznāca ne tikai laikraksts, bet pieauga arī izdoto grāmatu skaits, plaši izplatījās ārzemēs iespiestās grāmatas. Parādījās arī laicīga satura izdevumi latviešu valodā. Progresīvi noskaņoti cilvēki kritizēja dzimtbūšanu un prasīja tās atcelšanu. Tā, Jelgavā kādu laiku uzturējās Johans Georgs Eizens (1717—1779). Tur izdotajā žurnālā *«Der Philantrop»* (1777) viņš rakstīja par dzimtbūšanu kā par valdošās šķiras kauna traipu.

18. gadsimtā lielākā un nozīmīgākā Baltijā bija J. F. Hartknoha izdevniecība.[8] Tās darbības pirmie divi gadi saistīti ar Jelgavu. J. F. Hartknohs (*Hartknoch*) bija studējis Kēnigsbergā un tur iepazinies ar I. Kantu un apgaismes rakstnieku J. G. Herderu. 1763. gadā pārcēlies uz Jelgavu kā Kēnigsbergas tirgotāja J. Kantera grāmatveikala filiāles vadītājs, Hartknohs sāka izdot nelielus I. Kanta darbus, tāpat arī Herdera sacerējumus. Vēlākos gados Rīgā viņš izdeva gandrīz visus ievērojamākos I. Kanta filozofiskos darbus. Kaut arī Hartknohs Jelgavā darbojās tikai īsu laiku, viņa darbība Rīgā bija cieši saistīta ar Jelgavas kultūras dzīvi. Hartknohs ar savu progresīvo darbību stipri ietekmēja grāmatniecības attīstību Jelgavā un visā Baltijā ne tikai 18. gadsimtā, bet arī 19. gadsimtā, kad uz viņa iedibinātajām tradīcijām balstījās vairāki izcili grāmatu izdevēji.

18. gadsimta 70. gados Jelgavā un Aizputē darbojās grāmatizdevējs Jākobs Hincs (*Hinz*). Hincs bija studējis filoloģiju Kēnigsbergā un Leipcigā, strādājis sākumā par Rīgas domskolas skolotāju. Tas bijis cilvēks ar plašām literatūras zināšanām.[9] J. Bernulli savā ceļojuma aprakstā[10] piemin, ka Jelgavā Hincs pārzinājis brīvmūrnieku ložas bagātīgo bibliotēku un iepazīstinājis ceļotāju

---

[8] *Lācis M.* Baltijas ievērojamākā izdevniecība XVIII gs. — LPSR ZA Vēstis, 1974, Nr. 8, 77.—90. lpp.

[9] *Recke J. F., von., Napiersky K. E.* Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland. Mitau, 1829, Bd. 2, S. 313.

[10] *Bernoulli J.* Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preussen, Curland, Russland und Pohlen in den Jahren 1777 und 1778. Leipzig, 1779, S. 242.—251.

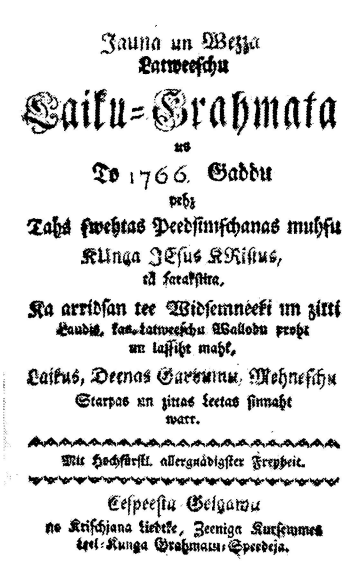

Jauna un Wezza
Latweeschu

Laiku-Grahmata

us

To 1766. Gaddu

pehz

Tahs swehtas Peedsimschanas muhsu

KUnga JEsus KRistus,

tà sarakstita,

Ka arridsan tee Widsemneeki un zitti

Laudis, kas latweeschu Walodu proht

un lassiht mahk,

Laikus, Deenas Garsumu, Mehneschu

Starpas un zitas leetas sinmaht

warr.

Mit Hochfürstl. allergnädigster Freyheit.

Eespeestu Gelgawa

no Kristjana Liekte, Zeeniga Kurfewmes

tehl: Kunga Grahmatu-Spiedeja.

«Jauna un veca latviešu Laiku grāmata» (1766) — vecākais latviešu kalendārs.

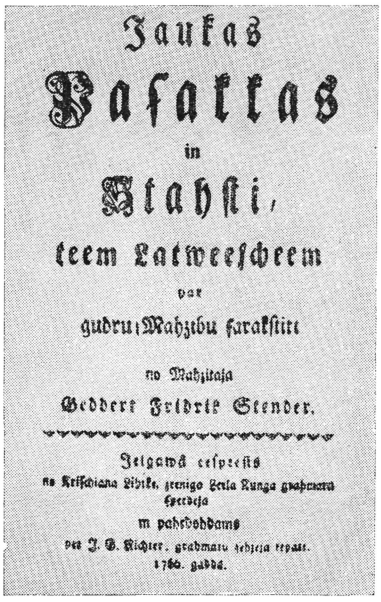

Jaukas

Pasakkas

in

Stahsti,

teem Latweeschem

par

gudru Mahzibu sarakstitt

no Mahzitaja

Geddert Fridrik Stender.

Jelgawâ eespeests

no Kristjana Liekte, jaunigo Leela Kunga grahmatu

Spiedeja

un pahrdohdams

pee J. G. Richter, grahmatu tehrja tehwa.

1766. gadâ.

G. F. Stenders. «Jaukas pasakas in stāsti».

ar tās iekārtojumu un dārgumiem. Bibliotēkā bijis ap 16 000 grāmatu, to vidū arī ļoti retas, piemēram, kāds Tiho Brahes darbs ar viņa dāvinājuma ierakstu, daudz rokrakstu sējumu par Kurzemes vēsturi. Pēc brīvmūrnieku ložas likvidēšanas šī bibliotēka nonākusi Pētera akadēmijas (*Academia Petrina*, vēlākā Jelgavas ģimnāzija) īpašumā. Ap 1764. gadu J. Hincs kopā ar Hartknohu nopirka Kantera grāmatveikalu Jelgavā. Pēc tam kad Hartknohs bija aizgājis uz Rīgu, J. Hincs apmetās Aizputē. Pie Hinca nozīmīgākajiem izdevumiem latviešu valodā pieskaitāma G. F. Stendera «Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas» (1774),[11] kur pirmoreiz Latvijā, turklāt latviešu valodā, izklāstīti Kopernika mācības principi. Tā ir pirmā populārzinātniskā grāmata latviešu valodā un to var uzskatīt par latviešu enciklopēdiskās grāmatniecības sākumu. Tajā pašā gadā Hincs izdeva arī G. F. Stendera

[11] *Straḍiņš J.* Stenders un viņa «Augstas gudrības grāmata...». — Grām.: Straḍiņš J. Ētīdes par Latvijas zinātņu pagātni. R., 1982, 127.—139. lpp.

«Jaunas ziņģes pēc jaunām meldijām par gudru izlustēšanu» (1774) — pirmo laicīgu dzejoļu krājumu latviešu valodā. Tā kā Hincam nebija tiesību iespiest ienesīgos reliģiska satura izdevumus, viņš nonāca materiālās grūtībās un uzņēmumu likvidēja.

18. gadsimta 70. gados apgaismes ideju ietekmē izglītotās vācu sabiedrības aprindās modās interese par latviešu tautu, tās dzīvesveidu, kultūru un folkloru. Tajā laikā Rīgas domskolā par skolotāju strādāja J. G. Herders (1744—1803), kas iepazinās ar latviešu tautasdziesmām un ar savu darbību palīdzēja turpmākajos gados radīt jaunu, pozitīvu attieksmi pret latviešu folkloru.

Arī Jelgavā tajā laikā risinājās notikumi, kas ietekmējuši ne tikai Kurzemes, bet visas Latvijas kultūras dzīvi. 1775. gadā hercoga Pētera Bīrona (1769—1795) dibinātā Pētera akadēmija (*Academia Petrina*) bija ievērojama sava laika mācību iestāde un pētniecības centrs ar observatoriju un plašu unikālu zinātnisko bibliotēku, kuru dāvinājis pats Bīrons. Daudzu vērtīgu izdevumu vidū bija 14. un 15. gadsimta rokraksti un inkunābulas. Ar šo mācību iestādi saistīta zinātnes attīstība Baltijā 18. un 19. gadsimtā. Pasniedzēji akadēmijā bija tālaika ievērojamākie zinātnieki, piemēram, matemātiķis V. Beitlers, jurists J. Bēzeke, mineralogs J. Ferbers u. c. Tie bija pirmie zinātnieki profesionāļi, kas darbojās Latvijā. Bez pedagogu darba viņi veica arī pētījumus dažādās nozarēs un ziņojumus par tiem publicēja gan Jelgavā, gan ārzemēs. Nozīmīgi latviešu literatūrā šajā laikā bija G. F. Stendera darbi, kuru lielu daļu iespiedis J. F. Stefenhāgens Jelgavā. Vēlāk, 19. gadsimta pirmajā pusē, kad *Academia Petrina* bija pārvērsta par Jelgavas ģimnāziju, tajā mācījušies arī latviešu zinātnieki, rakstnieki, kultūras darbinieki — E. Bīnemanis, J. Bārs, K. Barons, J. un H. Alunāni un daudzi citi.

Jelgava nebija nomaļa provinces pilsēta, izolēta no lielajiem vēsturiskajiem notikumiem pasaulē. Tajā atbalsojās 1789. gada franču revolūcijas centieni, izraisīdami Jelgavā t. s. dzirnavnieku dumpi 1792. gadā. Šie notikumi aprakstīti vairāku autoru darbos.[12]

Jāpiebilst, ka 1795. gadā, pēc Kurzemes hercogistes pievienošanas Krievijai, Jelgava kļuva par Kurzemes guberņas pilsētu. Tas bija pavērsiens vēstures gaitā, jo līdz ar to beidzās Latvijas sadrumstalotība, un pēc 1812. gada kara pavērās ceļš ilgākam miera periodam Latvijas vēsturē. Beidzās arī Kurzemes grāmatniecības izolētība no Vidzemes grāmatniecības, taču līdz pat 20. gadsimta sākumam tā saglabāja savas tradīcijas, un Jelgava joprojām, līdzās Rīgai, bija izcils latviešu grāmatniecības centrs.

---

[12] Sk.: *Stepermanis M.* Lielās liesmas atblāzma. R., 1971.

STEFENHĀGENU DEVUMS LATVIEŠU GRĀMATNIECĪBĀ

Stefenhāgeni bija ievērojama grāmatizdevēju dzimta Jelgavā, kuras pārstāvji darbojušies 150 gadu ilgā laikposmā, no 1769. gada līdz 1919. gadam. Tas bija lielu vēsturisku pārmaiņu laiks, bet savu uzņēmumu viņi prata paturēt, pat nostabilizēt. Stefenhāgeni izdeva grāmatas dažādās — vācu, krievu, franču, igauņu, lietuviešu, latviešu, latīņu, grieķu, ebreju un citās valodās, un apgādāja ar tām ne tikai Kurzemi, bet arī Rīgu, Tērbatu, Pēterburgu, Maskavu un citas pilsētas. 19. gadsimta sākumā Stefenhāgenu uzņēmums bija lielākais Baltijā, arī nozīmīgākais latviešu grāmatu apgāds.

Johans Frīdrihs Stefenhāgens (*Steffenhagen*, 1744—1812) spiestuvi ieguva 1769. gadā, apprecot Kurzemes hercoga bijušā iespiedēja K. Lītkes atraitni. Iesākums darbā Stefenhāgenam nebija viegls. Nācās rūpēties par Lītkes atstāto parādu nomaksu, par labu darbinieku piesaistīšanu. Sākumā viņš strādāja ar vienu mācekli. Spiestuve tolaik vēl atradās vecajā ēkā Driksas krastā. Hercogs Pēteris Stefenhāgenam nav bijis labvēlīgs un viņu no šīs ēkas izraidījis. Ar tirgotāja Harfa palīdzību Stefenhāgens ieguva zemes gabalu pilsētas nomalē, bijušajā Kaņģīzeru (Kannulējēju, tagad A. Upīša) ielā. Vienīgo ēku paplašināja un iekopa tolaik zemajā vietā, kur pavasaros plūdu laikā brauca ar plostu, plašu dārzu. Viņš potēja ābeles un ierādīja to arī citiem. Stefenhāgens bija uzņēmīgs, darbīgs, pacietīgs cilvēks un arī pats labprāt strādāja spiestuvē. Sākumā Stefenhāgenam bija viena spiede, bet gadsimta beigās jau trīs.

J. F. Stefenhāgena portrets.

Tāpat kā Lītke, arī Stefenhāgens saņēma hercoga privilēģijas un savu darbību sāka ar reliģiskās literatūras un kalendāra izdošanu latviešu valodā. Viņš turpināja arī Lītkes iesākto vācu laikraksta izdošanu. Kalendārs un reliģiskā literatūra iznāca lielos metienos, to pirka galvenokārt latvieši. Latviešu lasītājiem domātā literatūra izdevējam sagādāja vislielākos ienākumus. Ar to izskaidrojams arī Stefenhāgena izteikums, ka kāda latviešu grāmata bijusi pamats viņa turpmākiem panākumiem. Starp citu, 1779. gadā Stefenhāgenam 500 dālderus aizdevis mastu šķirotājs latvietis Jānis Šteinhauers, vēlāk divu manufaktūru, kokzāģētavas un papīrdzirnavu īpašnieks.[13]

Stefenhāgens pievērsās arī privātu autoru darbu izdošanai, kas tolaik vēl bija jauns pasākums. Tā Stefenhāgens panāca uzņēmuma uzplaukumu. Jāpiebilst, ka privātu autoru darbus vācu valodā Stefenhāgens nebija ieinteresēts pieņemt, jo vācu tautības pircēju nebija daudz.

Stefenhāgena laikabiedrs bija G. F. Stenders (Vecais Stenders), kurš 1766. gadā no Dānijas un Vācijas caur Pēterburgu un Jelgavu bija atgriezies Kurzemē un apmeties uz dzīvi Sunākstē. Ārzemēs Stenders bija iepazinis dažādu tautu kultūru, zinātni,

[13] M. Svarānes manuskripts «Jāņa Šteinhauera prāvas Rīgas un Pēterburgas tiesās pret Rīgas vācu privileģētiem namniekiem 18. gadsimtā».

paplašinājis savu redzesloku.[14] Apgaismes ideju ietekmēts, Stenders tomēr nevērsās pret pastāvošo iekārtu, neuzstājās par taisnīgāku sabiedrisko iekārtu. Viņš bija muižniecības ideologs un savas dzīves laikā palika feodālisma aizstāvju pozīcijās. Analizēdams Stendera darbību, vēsturnieks M. Stepermanis, starp citu, raksta: «Tas bija smagais dzimtbūšanas slogs, kas nospieda zemniekus. Stenders to labi redzēja un saprata, un tomēr viņš visumā palika šīs iekārtas piekritējs un aizstāvis [. .] Stenders izturējās dzimtbūšanas jautājumā ne tikai vienaldzīgi, bet pat apzinīgi nostājās dzimtkunga pusē, pamācot un mēģinot zemniekus samierināt ar viņu stāvokli.»[15]

Dzimtbūšanas iekārtā nevarēja būt ne runas par vispusīgu zemnieku izglītošanu, bet kā mācītājs — racionālists Stenders sarakstījis daudz grāmatu latviešu dzimtcilvēkiem. Jelgavas perioda sākumā K. Lītke iespiedis Stendera fabulu krājumu «Jaukas pasakas in stāsti» (1766). Vēlāk lielu daļu Stendera darbu iespieda Stefenhāgens.

1782. gadā Stefenhāgens iespieda Vecā Stendera darbu «Jauna ABC un lasīšanas mācība» — ābeci latviešu bērniem bez bībeles kanoniskiem tekstiem.

1787. gadā izdotā Stendera «Bildu ābice» bija ne tikai pirmā ilustrētā latviešu ābece, bet izdevums ar lielu kultūrvēsturisku nozīmi. Senās, gadiem ilgi lietotās «boksterēšanas» vietā, kad bērniem «l» skaņa bija «elle», «n» skaņa — «enne», «m» skaņa — «emme», Stenders «Bildu ābicē» deva atvieglotu lasītmācīšanas paņēmienu, kas tuvojās skaņošanas metodei. Stendera «Bildu ābice» bija progresīvs solis, jo ārzemēs, piemēram, Vācijā, šī metode ieviesusies tikai 19. gadsimta sākumā. Citu ābeču vidū tas bijis luksusizdevums un arī greznumlieta ievietoto zīmējumu dēļ. Tādējādi Vecais Stenders uzskatāms par latviešu laicīgo grāmatu grafikas dibinātāju. «Viņa aktīvā darbība šajā mākslā ir mūsu agrīnās grāmatniecības unikāla parādība, kas plašāku atbalsi nerod vēl ilgi pēc izcilā racionālista nāves. Latviešu grāmatu izdevēju aktivitāte laicīgās literatūras ilustrēšanā sākas 19. gs. otrajā pusē.»[16] Jāpiebilst, ka izdevniecība «Liesma» 1977. gadā laida klajā Stendera «Bildu ābici» faksimilizdevumā līdz ar pēcvārdu — šī izdevuma mūsdienīgu novērtējumu.[17]

---

[14] *Straḍiņš J.* Lielā zinātnes pasaule un mēs. R., 1980, 7., 36., 49., 76., 105.—106., 117.—118., 122. lpp.

[15] *Stepermanis M.* Vecā Stendera sabiedriskie uzskati. — Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1936, Nr. 10/11, 331. lpp.

[16] *Villerušs V.* Laikmeta dokuments. — Grām.: Vecais Stenders. Bildu ābice. R., 1977, 43.—44. lpp.

[17] *Apīnis A.* Vai ābece vien? — Grām.: Vecais Stenders. Bildu ābice, 28.—36. lpp.

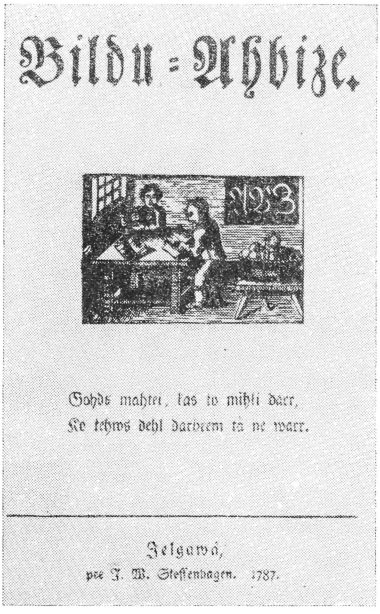
Bildu = Ahbize.

Gohds mahtei, kas to mihli dacr,
Ko tehws dehl darbeem tà ne warr.

Jelgawà,
pee J. W. Steffenhagen. 1787.

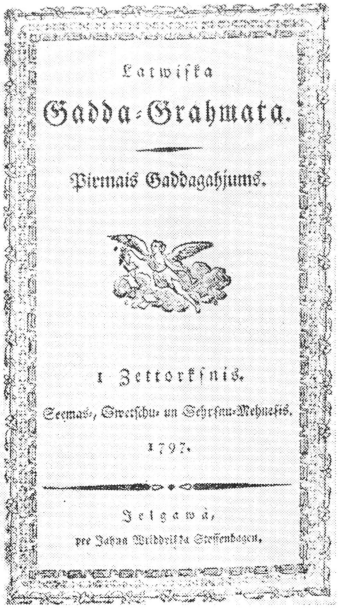
Latwiska
Gadda = Grahmata.

Pirmais Gaddagahjums.

1 Zettorksnis.

Seemas-, Swetschu- un Sehrsnu-Mehnesis.

1797.

Jelgawà,
pee Jahna Wilddrikka Steffenhagen.

G. F. Stendera «Bildu ābice» — titullapa.

«Latviska Gada Grāmata».

No G. F. Stendera darbiem ievērojams Stefenhāgena izdevums ir 1789. gadā iespiestā 1178 lappušu biezā latviešu-vācu un vācu-latviešu vārdnīca — «*Lettisches Lexicon*», 1.—2. daļa. Šī grāmata ir bijusi daudzu latviešu valodnieku pētījumu objekts. To atzinīgi novērtējis J. Endzelīns: «Ja neaizmirstam, cik no tā laika cilvēka un pie tam nelatvieša var prasīt, tad varam par Stendera darbiem valodniecībā nodot labu liecību.»[18]

1773. gadā Stefenhāgena apgādā iznāca J. F. K. Rozenbergera «Salasīšana pēc godīgas, jaukas un auglīgas laika kavēšanas pie tiem gariem ziemas vakariem» — lielāka apjoma prozas krājums. Tajā bez svešzemju dzīves tematikas atrodami sava laika reālās dzīves tēlojumi. Tā ievērojama arī kā pirmā grāmata ar rotājumiem — vinjetēm rokoko stilā. Rokoko ornamenti Stefenhāgena izdevumos bieži lietoti arī vēlāk. Rakstā par Stefenhāgeniem[19]

[18] *Endzelīns J.* Vecā Stendera latviešu gramatika un vārdnīca. — Druva, 1914, Nr. 9/12, 910.—911. lpp.

[19] *Apīnis A., Šiško S.* Jelgavas izdevēji Stefenhāgeni latviešu grāmatniecībā. — Bibliotēku zinātnes aspekti, 1979, 2. sēj., 165. lpp.

minēts, ka dažas vinjetes darinātas Jelgavā un varētu būt kāda latvieša darbs, piemēram, zīmējums ar uzrakstu «Tai Tehwa Semmei».

18. gadsimta beiguposmā Stefenhāgena izdevumi kļūst arvien daudzveidīgāki. Vācu inteliģence zemnieku vidū sāka izplatīt praktiskas zināšanas, tulkoja vācu autoru darbus par zemkopību un medicīnu. Tādas bija, piemēram, K. Gercimska «No zemes un mājukopšanas latviešu jaunekļiem par labu» (1783), J. Čarņevska «Gudra mācīšana. Visiem saimniekiem un moderēm par labu, kā viņiem vajag cūkas barot un iekš slimībām kopt un prātīgi dziedināt» (1791), M. Stobes «Veselības grāmata latviešu bērniem par mācību sarakstīta» (1795).

Apgaismes centienu ietekmē J. F. Stefenhāgens izdeva M. Stobes rediģēto pirmo vispārīga satura žurnālu latviešu valodā «Latviska Gada Grāmata» (1797—1798). Tāpat kā agrāk Jelgavā iespiestie žurnāli vācu valodā — P. Vildes sastādītais «Praktiskais Ārsts» («*Der praktische Landarzt*», 1773—1774) un K. Kitnera izdotais populārzinātniskais «Jelgavas Mēnešraksts» («*Mitauische Monatsschrift*», 1784—1785), mazā lasītāju skaita dēļ pārstāja iznākt arī «Latviska Gada Grāmata».

1790. gadā Stefenhāgens izdeva pirmo lugu latviešu valodā — dāņu klasiķa Ludviga Holberga komēdiju «Kalnu Jepe». A. J. Stendera (Jaunā Stendera) lokalizēta, tā iznāca ar nosaukumu «Lustesspēle no zemnieka, kas par muižnieku tape pārvērsts». Šis pirmais dramatiskais darbs latviešu valodā ir viens no nedaudzajiem daiļliteratūras izdevumiem reliģiska satura grāmatu vidū, bet latviešiem tas tika pasniegts izkropļotā, sagrozītā veidā. Lugu lokalizēdams, Jaunais Stenders tālu atkāpās no oriģināla, atmeta lugas demokrātisko domu un papildināja to ar valdošajai šķirai vēlamām pamācībām — proti, latviešu zemniekam esot jāsamierinās ar savu stāvokli un jāpaliek savā kārtā. 1867. gadā ar nosaukumu «Žūpu Bērtulis» luga tika otrreiz izdota Jelgavā un bija pirmais uzvedums, ko 1868. gadā iestudēja Ā. Alunāns. To var uzskatīt par latviešu teātra sākumu.

Savulaik J. F. Stefenhāgens tika ļoti cildināts. Kurzemē viņu godinājuši «viņa laika biedri no visām kārtām».[20] Šāds vērtējums gan publicēts slavinājuma rakstā sakarā ar J. F. Stefenhāgena nāves simtgadi 1912. gadā un tikai daļēji izsaka patiesību.

Līdz 1801. gadam J. F. Stefenhāgens spiestuvi vadīja viens, tad kopā ar māsasdēlu, savu audžudēlu Johanu Martinu Pētersu-Stefenhāgenu (1766—1839). 1778. gadā, 12 gadu vecumā, J. M. Pēterss nonāca Jelgavā, Stefenhāgenu namā. Viņš iemācījās

[20] *Steffenhagen* und sein Haus. Dokumente aus dem Steffenhagenschen Archiv, herausgegeben von Schack Steffenhagen. Mitau, 1912, S. 48.

un strādāja burtliča darbu, kļūdams par labu amata meistaru. Apmēram gadu J. M. Pēterss uzturējās Greifsvaldē un tikpat ilgi Leipcigā, bet ilgāk nodzīvoja Berlīnē, galma iespiedēja Dekera namā. Dekers piešķīra viņam neierobežotu kredītu, un J. M. Pēterss iegādājās jaunus burtstabiņus un uzlaboja Jelgavas spiestuves iekārtu. Viņš uzsāka darbu mazās šaurās telpās ar trim nolietotām presēm, bet viņa mūža beigās darbojušās jau septiņas preses. Jau 1825. gadā spiestuvē izmantoja litogrāfiju. J. M. Pēterss raksturā bija līdzīgs tēvocim — darbīgs, aktīvs un sabiedrisks. Viņš spējis iegūt ietekmīgus draugus, uzturēt kontaktus. 1801. gada 21. martā J. F. Stefenhāgens adoptēja J. M. Pētersu un, respektēdams viņa nopelnus, pieņēma par savu kompanjonu. Uzņēmums sāka saukties «J. F. Stefenhāgens un dēls». J. M. Pētersa darbības laikā spiestuve izveidojās par lielāko Baltijā.

J. M. Pēterss-Stefenhāgens darbojies no 19. gadsimta sākuma līdz 30. gadu beigām; šis posms daļēji sakrīt ar vienu no smagākajiem laikmetiem latviešu tautas vēsturē — klaušu laikiem. 1817. gadā Kurzemē un 1819. gadā Vidzemē tika atcelta dzimtbūšana. Latviešu zemnieks tika atbrīvots no piederības muižniekam, bet atstāts bez zemes. Tā visa bija muižnieku īpašums, par tās lietošanu vajadzēja iet klaušās, ko neierobežoja nekādi likumi. Dzimtbūšanas atcelšanu lielākā daļa latviešu zemnieku uztvēra kā jaunu slogu — kungam par viņiem vairs nebija jāgādā, no zemes varēja padzīt kurā katrā brīdī. Noskaņojums bija drūms. Līdz 30. gadu sākumam spēkā bija t. s. transitīvais stāvoklis — ļoti līdzīgs dzimtbūšanai. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas no latviešu vidus tomēr izvirzījās atsevišķi cilvēki un veseli slāņi, kam vairs nevajadzēja piespiedu kārtā strādāt muižas labā. Bija radīts jauns cilvēka garīgās struktūras pamats.

1817. un 1819. gada likumi gan noteica, ka jāatver skolas zemniekiem, bet patiesībā izglītības stāvoklis pēc zemnieku brīvlaišanas pasliktinājās. Muižnieki par skolām nerūpējās. Kurzemē 19. gadsimta sākumā lasīt prata apmēram viena trešdaļa zemnieku. Par lasītprasmi tajā laikā savās atmiņās stāsta arī K. Barons.[21] Mācījās lasīt no garīga satura grāmatām, bībeles, bībeles stāstiem, kāda kalendāra. Bija ieviesies uzskats, ka laicīga satura dziesmas un grāmatas ir «blēņu» dziesmas un «nieku» grāmatas. Turpretī reliģiska satura grāmatas — bībeli, dziesmu grāmatu — uzskatīja par saudzējamām, dārgām, glabājamām. Šis uzskats bija pamatā tautas mākslas nozares — grāmatiesiešanas attīstībai. Kurzemē bija izcili grāmatiesējēji — latvieši, kas izmantoja

[21] *Barons K.* No tā, ko māte stāstījusi. — Grām.: Krišjāņa Barona atmiņas. R., 1924, 9.—25. lpp.

J. M. Pētersa-Stefenhāgena portrets.

tautas mākslas tradīcijas, latviešu ornamentu. Viņu darinātie sējumi uzskatāmi par pirmajiem soļiem latviešu grāmatu mākslā.

Nedaudzās skolas bija pakļautas baznīcai, elementārās zināšanas skolēni smēla no vācu mācītāju tendenciozi sarakstītajām mācībgrāmatām. J. M. Pēterss-Stefenhāgens, kurš visumā uzskatāms par galveno latviešu mācībgrāmatu izdevēju, no 19. gadsimta sākuma līdz 1835. gadam pavisam izdeva tikai 13 laicīga satura mācībgrāmatas.

Pirmā plašākā lasāmgrāmata — G. Mīliha «Jauna skolas grāmata» — iznāca 1803. gadā Stefenhāgena apgādā un to lietoja arī Vidzemes skolās. Tā ietvēra stāstiņus par dabas parādībām, īsas ziņas par ģeogrāfiju, kā arī reliģiska satura stāstiņus. Šo grāmatu K. Valdemārs astoņu gadu vecumā lasījis priekšā mājas saimei.[22] No mācībgrāmatām vēl minamas K. F. Launica «Pamācīšana no rakstīšanas ar latviešu priekšrakstiem» (1821), A. J. Stendera «Vācu valodas un vārdu grāmata par pirmu iesākšanu tādiem latviešiem domāta, kas vācu valodu grib iemācīties» (1820) — pirmā vācu valodas mācībgrāmata latviešiem, kā arī K. F. V. Kalmeiera «Bērnu mīļotājs» (1825).

1821. gadā iznāca F. V. Vāgnera «Rēķināšanas pamācīšana, cik zemnieku ļaudīm vajaga». Šīs grāmatas otrs izdevums publicēts 1843. gadā un tā savulaik bijusi ne labākā, bet populārākā.

[22] *Birkerts A.* Krišjānis Valdemārs un viņa centieni. R., 1925, 16.—17. lpp.

Stefenhāgena apgādā izdota pirmā mācībgrāmata Latvijas vēsturē — K. Šulca «Kurzemes stāstu grāmata, jeb tādu lietu izteikšana, kas vērā liekamas un Kurzemē notikušas no veciem laikiem līdz mūsu dienām» (1832), arī vispār pirmā vēstures mācībgrāmata — K. F. Launica «Stāsti no krievu tautas un valsts. Latviešu skolām par labu» (1829).

Bez mācībgrāmatām Stefenhāgens šajā periodā laidis klajā arī citu nozaru literatūru latviešu valodā. 1804. gadā iznāca K. G. Elferfelda «Līksmības grāmata», kur ievietoti rotaļu apraksti, kā arī trīs lugas. Viena no tām ir Elferfelda oriģinālluga «Tā dzimšanas diena», kas propagandē baku potēšanu. Šeit sniegti arī Elferfelda norādījumi par lugu izrādīšanu. Ar K. G. Elferfelda priekšvārdu izdotas «Tā Neredzīgā Indriķa dziesmas» (1806) — pirmā latviešu tautības dzejnieka darbi atsevišķā krājumā.

No laicīga satura grāmatām latviešu valodā jāmin A. J. Stendera darbi — «Dziesmas, stāstu dziesmas, pasakas tiem latviešiem par izlustēšanu un prāta-pieaugšanu sarakstītas» (1805), kā arī viņa sastādītais «Dziesmu kalendārs uz 1811. gadu, visvairāk sievišķām par jauku izlustēšanu sarakstīts». Tas uzskatāms par nozaru kalendāru aizsākumu. Te iespiests «*Gaudeamus igitur*» A. J. Stendera atdzejojumā ar virsrakstu «Brāļi, šodien priecāj'ties». No prozas darbiem raksturīgs ir A. J. Stendera tulkotais vācu rakstnieka Zalcmaņa stāsts «Pilnīga izstāstīšana, kādā

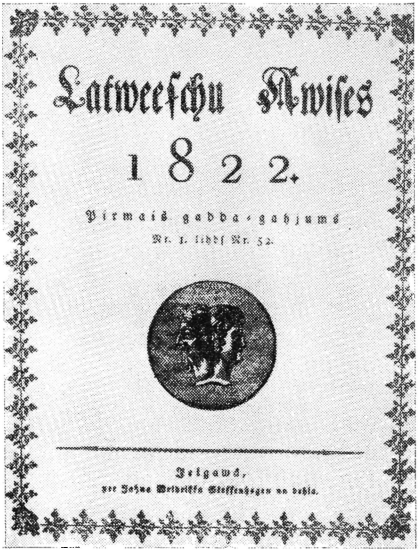
Latweeſchu Awiſes
1822.
Pirmais gadda-gahjums
Nr. 1. lihdſ Nr. 52.
Jelgawā,

«Latviešu Avīzes» — pirmais latviešu laikraksts.

vīzē Auzan Ernests no zemnieka par brīvkungu cēlies» (1807), kurā uzsvērts, ka ar uzcītīgu darbu var kļūt par bagātu vīru. Iznāca arī vairākas grāmatas par 1812. gada kara notikumiem, piemēram, «Spranču kara-pulku atpakaļ-iešana» (1812) un G. Merķeļa «Maskavas, šī branga, plaša Krievu-zemes cilts-pilsāta, nodedzināšana, izpostīšana un aplaupīšana, kas caur sprančiem rudens-mēnesī 1812. notikusi, no kā acu-liecinieks saviem zemes brāļiem ziņu dod» (1813), abas A. J. Stendera tulkojumā.

Stefenhāgens iespiedis arī tālaika likumu krājumus — «Likumu grāmata par Kurzemes zemniekiem» (1818) un «Likumi Vidzemes zemniekiem doti» (1820), kā arī likumu skaidrojumus — «Kādi vārdi dēļ labākas saprašanas to jaunu likumu priekš Kurzemes zemniekiem» (1818) un «No brīvestības un viņas iecelšanas Kurzemē» (1819).

19. gadsimta 20. gados iezīmējas latviešu avīžniecības sākums. Līdz ar dzimtbūšanas atcelšanu un jauno likumu ieviešanu bija nepieciešama to plašāka izskaidrošana valdošajām aprindām vēlamā virzienā. Lestenes mācītājs Kārlis Frīdrihs Vatsons (1777—1826) ierosināja izdot laikrakstu un publicēt tajā ne tikai ziņas par notikumiem valstī, bet arī daiļliteratūru un aprakstus, kas varētu interesēt latviešu zemniekus. Šāds laikraksts ar nosaukumu «Latviešu Avīzes» kā nedēļas izdevums 19×23 cm lielā formātā, ar 4 lappusēm sāka iznākt Jelgavā kopš 1822. gada, un to iespieda Stefenhāgens. «Latviešu Avīzes» ir nozīmīgas kā pirmais laikraksts latviešu valodā, bet savā ilgajā pastāvēšanas laikā (līdz 1915. gadam) tas bija krasi reakcionārs. Liberālāka nostāja izglītības jautājumos bija vērojama tikai redaktora V. Pantēniusa darbības laikā (1835—1849), kā arī K. F. Vatsona laikā.

1825. gadā J. M. Pēterss-Stefenhāgens izdeva visas pasaules jauniešu iemīļotu grāmatu — D. Defo «Robinsons Krūziņš» vācu rakstnieka J. Kampes pārstrādātu un K. R. Girgensona tulkotu. Tas bija jaunatnes literatūras un eksotiskās lasāmvielas aizsākums latviešu grāmatniecībā. Tā ir viena no retajām grāmatām, kurā atrodams J. M. Pētersa-Stefenhāgena priekšvārds vācu un latviešu valodā. Starp citu, viņš tur raksta: «[. .] tikai maz ļaužu skaidri māk lasīt, un jo mazāk no tiem naudas gan ir grāmatas pirkt jeb vaļas grāmatas lasīt. Jau priekš 20 gadiem šī pārtulkošana bij gatava, bet ikviens to par zudušu naudu turēja, ko viņas driķēšana maksā, jo tas jau papriekš redzams, ka to tik ātri nevar izpelnīt. Jūs no tam atkal atzīsiet, kādu mīļu drauga prātu es uz jums turu, ka es par šo skādi nebēdāju, kas man varētu atlēkt.»

Stefenhāgens gan baidās, ka grāmatu maz pirks, bet patiesībā grāmatas pārdošana tik grūta un neveiksmīga nav bijusi. Kā pēdējā laikā noskaidrojuši V. Lāča LPSR Valsts bibliotēkas darbi-

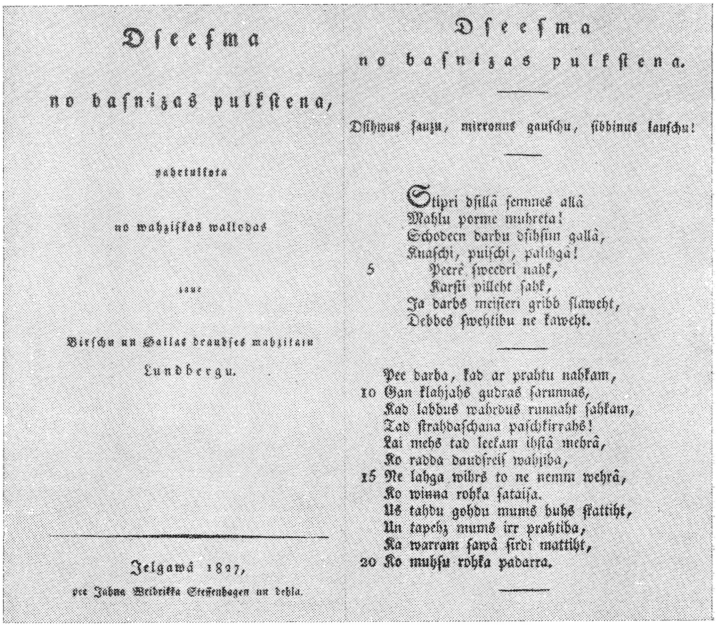

Dseesma

no basnizas pulkstena,

pahrtulkota

no wahziskas wallodas

zaur

Birschu un Gallas draudses mahzitatu

Lundbergu.

Jelgawâ 1827,

pee Jahna Weidrikka Steffenhagen un dehla.

Dseesma

no basnizas pulkstena.

Dsihwus sauzu, mirronus gauschu, sibbinus lauschu!

Stipri dsillâ semmes allâ
Mahlu porme muhreta!
Schodeen darbu dsihsim gallâ,
Knaschi, puischi, palihgâ!
Peerê sweedri nahk,
Karsti pilleht sahk,
Ja darbs meisteri gribb slaweht,
Debbes swehtibu ne kaweht.

Pee darba, kad ar prahtu nahkam,
Gan klahjahs gudras sarunnas,
Kad labbus wahrdus runnaht sahkam,
Tad strahdaschana paschkirrahs!
Lai mehs tad leekam ihstâ mehrâ,
Ko radda daudsreis wahjiba,
Ne lahga wihrs to ne nemm wehrâ,
Ko winna rohka sataisa.
Us tahdu gohdu mums buhs skattiht,
Un tapehz mums irr prahtiba,
Ka warram sawâ sirdi mattiht,
Ko muhsu rohka padarra.

F. Šillers. «Dziesma no baznīcas pulksteņa».

nieki — latviešu seniespieddarbu kataloga sastādītāji, «Robinsons Krūziņš» iespiests divas reizes.

1827. gadā izdotā F. Šillera poēma «Dziesma no baznīcas pulksteņa» J. Lundberga tulkojumā bija pirmais atsevišķi izdotais vācu klasiskās literatūras darbs latviešu valodā.

Daudzi J. M. Pētersa-Stefenhāgena iespiestie darbi vācu valodā ir nozīmīgi latviešu kultūras vēsturē un vēl mūsdienās nepieciešamas rokasgrāmatas literātiem, vēsturniekiem, grāmatzinātniekiem.[23]

J. M. Pētersa-Stefenhāgena darbības sākumā iespiesta arī U. E. Cimmermaņa grāmata «Latviešu literatūras vēstures mēģinājums» («*Versuch einer Geschichte der lettischen Literatur*»). Nosaukta par latviešu literatūras vēsturi, tā gan vairāk bija latviešu valodā iespiesto grāmatu saraksts.

[23] *Recke J. F., von., Napiersky K. E.* Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland, Bd. 1—4; *Napiersky K. E.* Chronologischer Konspect der lettischen Literatur von 1587 bis 1830. Mitau, 1831. 282 S.

1827. gadā oficiāli sāka darbu baltvācu mācītāju vadītā «Latviešu literārā biedrība». Kopš 1828. gada sāka iznākt šīs biedrības izdotie rakstu krājumi «Magazīnas» («*Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Literärischen Gesellschaft*»). Pavisam līdz 1936. gadam iznāca 21 sējums; Stefenhāgeni Jelgavā iespieda 20 no tiem. «Magazīnas» iznāca vācu valodā, bet tajās publicēti arī darbi latviešu valodā — pētījumi par latviešu valodu, gramatiku un ortogrāfiju. Dažās «Magazīnās» ievietoti arī atsevišķi lielāki darbi, piemēram, pirmais lielākais latviešu tautasdziesmu krājums — G. F. Bitnera sastādītās «Latviešu ļaužu dziesmas un ziņģes» (1844). «Magazīnās» publicēti arī pirmā latviešu tautības valodnieka Jura Bāra (1808—1879) raksti. Tas bija materiālu krājums, ko savā laikā pētīja un kritizēja Juris Alunāns. «Latviešu literārās biedrības» biedri darbojās latviešu valodniecībā, bet pauda muižniecības un garīdzniecības intereses. Gadsimta vidū krasi izpaudās biedrības reakcionārais raksturs, un tā izveidojās par topošās latviešu nacionālās kultūras apkarotāju.

J. M. Pētersa-Stefenhāgena dēls — Vilhelms Pēterss-Stefenhāgens (1803—1873) darbojās laikā, kad uzņēmums bija nostabilizējies un nepazina materiālās grūtības. Viņš ieguva labu izglītību — mācījās Jelgavas akadēmiskajā ģimnāzijā, no 1821. gada līdz 1824. gadam studēja Tērbatā filozofiju, vēlāk Hamburgā apguva poligrāfiju. 1829. gadā V. Pēterss-Stefenhāgens sāka vadīt

V. Pētersa-Stefenhāgena portrets.

spiestuvi, bet 1839. gadā, pēc tēva nāves, kļuva par guberņas valdes grāmatiespiedēju. No 1850. gada viņš bija Kurzemes provinces muzeja līdzstrādnieks, no 1849. gada līdz 1858. gadam darbojās Kurzemes literatūras un mākslas biedrībā. Viņš dāvināja tai savas firmas izdevumus gan vācu, gan latviešu valodā un, tāpat kā tēvs, ar vērtīgiem darbiem bagātināja biedrības grāmatu kolekciju.

Par Kurzemes guberņas valdes grāmatiespiedēju V. Pēterss-Stefenhāgens darbojās līdz 1858. gadam, kad viņu no amata atcēla, jo 1854. gadā bija uzsākusi darbu Kurzemes guberņas spiestuve Jelgavas pilī. No 1858. gada Stefenhāgena spiestuve bija privāts uzņēmums.

V. Pēterss-Stefenhāgens savā spiestuvē ieviesa iespiedtehnikas jaunumus. Jau 1840. gadā viņš iegādājās ātrspiedi, kas bija viena no pirmajām Baltijā.[24] Lielu metienu izdevumiem, resp., reliģiska satura grāmatām, Stefenhāgens lietoja stereotipus. Piemēram, laikā no 1838. gada līdz 1848. gadam viņš izdeva vienu dziesmugrāmatu, sākumā 3000 eksemplāros, bet 17 atkārtotos metienos, un kopmetiens bija 41 000 eksemplāru. Grāmatu iespiešanas tehnika strauji attīstījās. Stefenhāgena uzņēmumā bija burtu lietuve, kurā 19. gadsimta 50. gados izgatavoja 30 dažādas burtu garnitūras.

Latviešu izdevumu ideoloģiskā vadība 19. gadsimta 30. un 40. gados vēl bija vācu mācītāju rokās. «Latviešu literārā biedrība», kur tikpat kā nebija latviešu, uzstājās kā neoficiāla cenzūra, tiekdamās izskatīt visu latviešu topošo grāmatu manuskriptus.

Līdz ar laicīgās literatūras izplatīšanos pieauga arī latviešu grāmatu skaits. No 1785. gada līdz 1800. gadam iznāca 170—180 grāmatu latviešu valodā, no 1800. gada līdz 1840. gadam — ap 600 grāmatu, bet no 1840. gada līdz 1855. gadam — 700 grāmatu.[25]

Viens no Jelgavas vācu mācītājiem, kas nedarbojās tradicionālajā baznīckungu garā, bija Vilhelms Kristiāns Pantēniuss (1806—1849). Strādādams par «Latviešu Avīžu» redaktoru, viņš laikrakstu izmantoja, lai popularizētu skolas, izglītību un grāmatas. Viņš bija Jelgavas latviešu lauku draudzes mācītājs, atklāja savā novadā sešas jaunas skolas, apgādāja tās ar skolotājiem, kurus pats sagatavoja. V. Pantēniuss labi pazina latviešu dzīves apstākļus, uzstājās pret dogmatiskajiem audzināšanas principiem

---

[24] *Bluhm K.* Geschichte des Bücherdrucks in der Stadt Mitau. — In: Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre 1873. Mitau, 1874, S. 27.—28.

[25] *Апинис А.* Книгопечатание в Латвии конца XVIII века — первой половины XIX в. — В кн.: — 400 лет русского книгопечатания. М., Наука, 1964, т. 1, с. 325—327.

un pret alkoholismu. 1838. gadā plūdu laikā viņš atbalstīja cietušos, bet 1847. gadā holeras epidēmijas laikā palīdzēja slimniekiem.

V. Pantēniuss uzstājās par lētu grāmatu izdošanu. V. Pētersa-Stefenhāgena apgādā iznāca viņa «Pirmais solis uz laimi jeb laiku kaveklis veciem un jauniem, īpaši skolas-bērniem celts» (1838), bet 1840. gadā — «Otrais solis...». 1840. gadā iznāca Birzgales mācītāja K. Šulca grāmata «Jānim Gūtenberģim par godu un par piemiņu» ar V. Pantēniusa priekšvārdu. Tam trīs paragrāfi («Kas Gūtenberg ir bijis», «Kāda svētība no Gūtenberga skolas cēlusies» un «Kāda pateicība Jānim Gūtenberģim pēc nākusi») un tas uzskatāms par bērnu populārzinātniskās literatūras sākumu. Starp citu, V. Pantēniuss raksta: «Kad Jūs no skolas būsiet izgājuši, tad nežēlojiet par grāmatām naudu izdot. Kad citi iet pa krogiem savu mantu apdzert, tad Jūs tā nedarat vis. Sametat pa rublim kopā un ceļat lasīšanas biedrības...»[26] Tālāk viņš paskaidro, kādām jābūt šīm biedrībām. V. Pantēniuss neieteica akli paļauties uz autoritāti, bet lika padomāt un saprast, kas ir īsti labs un derīgs, it sevišķi savā darbā «Pirmā nieku grāmatiņa, kur nav nieki iekšā» (1846). Viņam bija daudz pretinieku garīdznieku aprindās, vācu presē neparādījās neviena viņa plašāka biogrāfija. A. Spāģis veltījis V. Pantēniusam dzejoli:

Tu neglaudies ar mīkstiem gludiem vārdiem
Pie bagātiem un augstmaņiem,
Bet rādījies caur vārdiem un caur darbiem
Patiesīgs draugs mums latviešiem.
Mums šķiet, līdz šim neviens vēl radies būtu,
Par tev' šai lietā rūpīgāks:
Lai nabags zemnieks turpmāk arī kļūtu
Jo gudrāks, labāks, laimīgāks.

No 40. gados latviešu lasītāju vidū populārajiem stāstiem V. Pēterss-Stefenhāgens izdevis «Avju ganu Jāzepu» (1840), «Jēkabu un Kristīni» (1846) A. Leitāna tulkojumā, K. V. Boka «Stāstu no kliba Prīda» (1847), V. Meinholda «Baron Bundulis. Jeb stāsts, kas parāda, kā tiem, kas dievu mīlē, visas lietas par labu nāk» (1847), arī A. Leitāna tulkojumā.

Īpaši jāpiemin 1845. gadā publicētā grāmata «Jūrnieku svētas dziesmas un lūgšanas». Tās autori ir divi, tēvs un dēls, kuriem viens un tas pats vārds — Jānis Princis. Viņi, Kurzemes jūrmalas zvejnieki, bija pirmie, kas latviešu valodā mēģinājuši apdziedāt jūru. Viņu dzejoļi tika iespiesti 40 gadus pēc Neredzīgā In-

[26] *Šulcs K.* Jānim Gūtenberģim par godu un par piemiņu. Jelgava, 1840, 9. lpp.

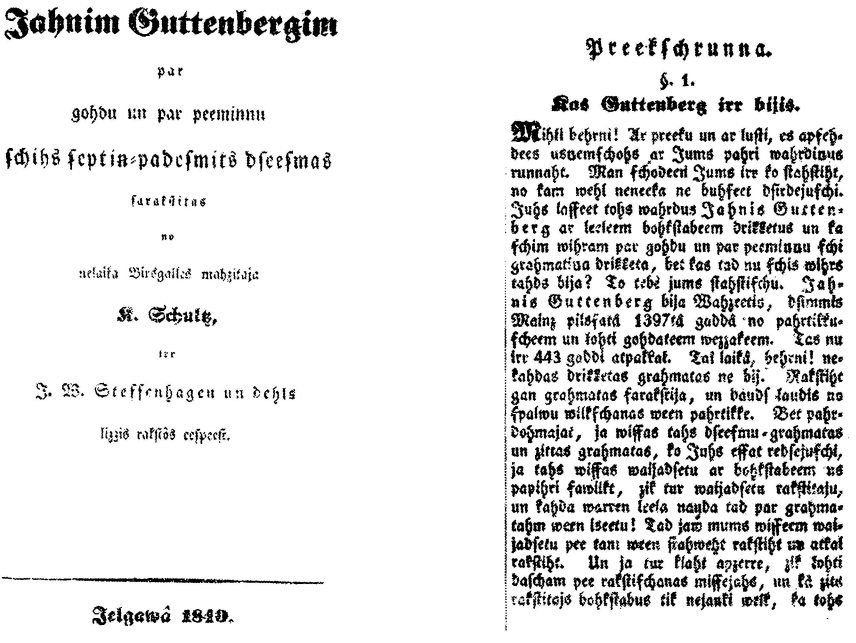

Jahnim Guttenbergim

par

gohdu un par peeminnu

schihs septin-padesmits dseesmas

farakstitas

no

nelaika Birsgalles mahzitaja

K. Schultz,

irr

J. W. Steffenhagen un dehls

lizzis rakstôs eespeest.

Jelgawâ 1840.

Preekschrunna.

§. 1.

Kas Guttenberg irr bijis.

Mihli behrni! Ar preeku un ar lusti, es apfehdees usnemschohs ar Jums pahri wahrdinus runnaht. Man schodeen Jums irr ko stahstiht, no kam wehl neneeka ne buhfeet dsirdejuschi. Juhs laffeet tohs wahrdus Jahnis Guttenberg ar leeleem bohkstabeem drikketus un ka schim wihram par gohdu un par peeminnu schi grahmatina drikketa, bet kas tad nu schis wihrs tahds bija? To tebê jums stahstischu. Jahnis Guttenberg bija Wahzeetis, dsimmis Mainz pilsfatâ 1397tâ gaddâ no pahrtikkuscheem un lohti gohdateem wezzakeem. Tas nu irr 443 gaddi atpakkal. Tai laikâ, behrni! nekahdas drikketas grahmatas ne bij. Rakstiht gan grahmatas farakstija, un daudſ laudis no spalwu wilkschanas ween pahrtikke. Bet pahrdohmajat, ja wissas tahs dseesmu-grahmatas un zittas grahmatas, ko Juhs essat redsejuschi, ja tahs wissas waijadsetu ar bohkstabeem us papihri fawilkt, zik tur waijadsetu rakstitaju, un kahda warren leela nauda tad par grahmatahm ween iseetu! Tad jaw mums wisseem waijadsetu pee tam ween stahweht rakstiht un atkal rakstiht. Un ja tur klaht apzerre, zik lohti dascham pee rakstischanas missejahs, un kâ zits rakstitajs bohkstabus tik nejauki welk, ka tohs

K. Šulcs. «Jānim Gūtenberģim par godu un par piemiņu».

driķa dziesmām, un tas bija nākamais latviešu oriģināldzejas krājums.[27]

1844. gadā iznāca darbs, kurā ietvertas saimniekošanas pamācības zemniekiem — G. Bražes «Kā Paleijas Jānis savu būšanu kopis». Pie Stefenhāgena iznāca arī F. Šāka «Latviešiem dziedāšanas skolas-grāmatiņa» (1848) — viena no pirmajām mācībgrāmatām šajā nozarē.

19. gadsimta 50. un 60. gadi ir jaunlatviešu kustības laiks, un tas ienesa kvalitatīvas pārmaiņas latviešu grāmatniecībā. Pret vācu mācītāju ideoloģiju latviešu izglītības jautājumos, pret garīgo rakstu lielo izplatību vērsās K. Valdemārs, J. un H. Alunāni, K. Barons, ar savu darbību likdami latviešu nacionālās grāmatniecības pamatus. Bez Stefenhāgena uzņēmuma, kas vēl arvien bija lielākais un stabilākais, Jelgavā darbojās arī citi izdevēji — G. A. Reiers, F. G. Lūkass, J. H. Hofmanis un A. Johansons, 60. gados — H. Alunāns. Rīgā 1858. gadā darbu sāka E. Plātess.

[27] *Karma T.* Kas nāca pēc Neredzīgā? — Literatūra un Māksla, 1978, Nr. 43, 44.

Pirma
Neeku-grahmatina
kur
naw neeki eekschâ,
sarakstita
no
V. P.

Jelgawâ,
per Jahna Wridrikka Steffenhagen un dehla.
1846.

V. Pantēniuss. «Pirmā nieku grāmatiņa».

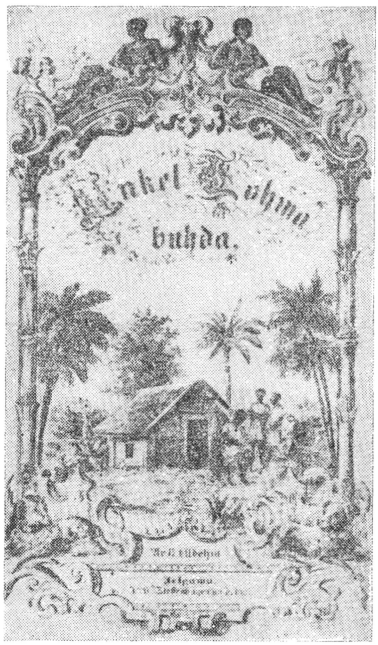

H. Bīčere-Stova. «Unkel Toma būda» (1863).

Šajās izdevniecībās manuskriptus bieži nodeva progresīvākie latviešu autori. Stefenhāgenu firma bija stabils uzņēmums, bet tā darbībai bija kā pozitīva, tā negatīva loma. Katru gadu nāca klajā noteikts skaits grāmatu, bet autoru izvēlē izdevniecība bija konservatīva. Citi Jelgavas izdevēji centās piedāvāt kaut ko jaunu — gan tematiskā ziņā, gan grāmatu apdarē. Piemēram, G. Ā. Reiers latviešu izdevumus lika iespiest Leipcigā, un to apdare bija labāka nekā Stefenhāgena grāmatām. H. Alunāns Jelgavā vispirms izdeva brāļa Jura Alunāna darbus, bet Stefenhāgeni turpretī nav izdevuši nevienu jaunlatviešu autora grāmatu.

50. gadu beigās uz Jelgavu pārnāca dzīvot K. Stālbergs — pirmais latviešu grāmatizdevējs, kas latviešu grāmatai izvirzīja jau pavisam citus uzdevumus. Viņš strādāja pie Stefenhāgena, un 1859. gadā tur iespiests K. Stālberga pirmais tulkojums — «Lejasciema mācītājs un viņa draugs pie baznīctiesas». Stālbergs jau Jelgavā uzsāka grāmatu izdošanu ar sēriju «Citu tautu rakstnieki». Pirmo viņš izdeva paša tulkoto F. Šillera teātra spēles

«Vallenšteins» prologu «Vallenšteina lēģeris», ko 1867. gadā iespiedis Stefenhāgens.

50. un 60. gados Stefenhāgena izdevumos figurē tie paši autori un tulkotāji — A. Leitāns, J. F. Lundbergs, K. Hūgenbergers, E. Dinsbergs. 1856. gadā Stefenhāgens izdod E. F. Šēnberga un M. Vītiņa sastādīto krājumu «Kabatas grāmatiņa ar daudz lustīgām ziņģēm», kur tautasdziesmas joprojām sauktas par «blēņu dziesmām». Šo izdevumu varētu nepieminēt, ja tajā pašā gadā Tērbatā nebūtu publicētas Jura Alunāna «Dziesmiņas», kas aizsāk latviešu nacionālo literatūru un pierāda, «cik latviešu valoda spēcīga un jauka».

Nozīmīgākie Stefenhāgena 60. gadu izdevumi ir J. Ģibeika «Pasaules stāstu grāmatiņa, jeb tādu lietu izteikšana, kas pasaulē patiesi notikušas un katram vērā liekamas» (1860), J. Frīdemaņa «Jauki stāsti par dabu un svešām zemēm» (1861) un E. Dinsberga «Atlasa izstāstīšana» (1864).

1862. gadā Stefenhāgens izdeva E. Dinsberga tulkoto lugu — joku spēli «Skaistākais degons». Šis E. Dinsberga darbs drīz pēc tā iznākšanas nokļuva jaunā Ā. Alunāna rokās un uzvedināja viņu uz pārdomām par latviešu oriģinālluģu iestudēšanu. Līdz tam pazīdams tikai vācu dramaturgu darbus, Ā. Alunāns bijis ļoti pārsteigts, ka arī latviešu valodā ir luga, izrāde visam vakaram. Ā. Alunāns rakstīja: «No tā laika šī luga man vairs nenāca iz galvas [..] beidzot nācu pie gala sprieduma: bez šaubīšanās Dinsberģis ieskata par iespējamu izrādīt teātri latviešu valodā [..] Esmu pilnīgi pārliecināts, ka Dinsberģa tēvs savā īpašībā kā rakstnieks mani noraidīja uz to ceļu, kuru staigāju, kalpodams latviešu teātra lietai. Vienīgi viņa ražojums bij tas, kas mani aicināja uz latviešu teātra lietas pamatīgu pārdomāšanu un vajadzīgo soļu speršanu.»[28]

Stefenhāgena apgādā iznākušas arī dažas grāmatas ar progresīvu domu. Tāda bija H. Bīčeres-Stovas «Unkel Toma būda» E. Dinsberga tulkojumā.

Stefenhāgena kalendārā «Veca un jauna laiku grāmata 1864. gadam» ievietots E. Dinsberga dzejolis «Kurzemes laika grāmata. Pēc 101 gada» — veltījums kalendāra simtajai gadadienai.

Nežēlīgas varmācības tvaikos
Verdzināti lopiem līdzīgi.
Suņiem, zirgiem žēlastības bija:
Gādāja, lai labi klājas tiem.
Latviešiem gan maz! tos daudzreiz mija
Ar' pret zirgiem, suņiem, zābakiem.

[28] *Alunāns Ā.* Ievērojami latvieši. Skices un atcerējumi. Jelgava, A. Reinbergs, 1890, 2. burtn., 54.—55. lpp.

Šeit atklātais smagais latviešu dzimtcilvēku stāvoklis bija par cēloni tam, ka E. Dinsbergu atlaida no skolotāja vietas un izsūtīja uz Jaunjelgavu.

1873. gadā pēc V. Pētersa-Stefenhāgena nāves uzņēmumu pārņēma viņa dēls Gustavs Pēterss-Stefenhāgens (1846—1875). Viņš mira jauns. No 1880. gada līdz 1919. gadam uzņēmumu vadīja Vilhelma Pētersa-Stefenhāgena mazdēls Heinrihs Šāks-Stefenhāgens (1859—1945), firmas pēdējais īpašnieks.

Arī 80. gados uzņēmums joprojām paplašinājās. Tam bija sešas rokas preses, četras ātrspiedes, 1887. gadā tur strādāja 49 strādnieki, un tikai 19. gadsimta beigās firma tehnikas ziņā sāka atpalikt no citām spiestuvēm. Kopš 19. gadsimta 70. gadiem Stefenhāgeni paši spiestuvē nestrādāja. Uzņēmums pieņēma citu izdevēju darbus iespiešanai. Laikā no 1859. gada līdz 1919. gadam ar Stefenhāgena vārdu publicētas ap 700 grāmatu, vai nu viņu izdotas, vai iespiestas. Uzņēmuma pastāvēšanas beiguposmā Stefenhāgeni iespieda tikai Baltijas vācu literātu oriģināldarbus, tā pilnīgi zaudēdami savu kādreizējo nozīmi latviešu grāmatniecībā. Uzņēmums stipri cietis 1919. gadā Bermonta uzbrukuma laikā, bet kāda daļa saglabājusies, un 1921. gadā to nopirka grāmatu apgāds «Valters un Rapa» Rīgā.

G. Ā. REIERS UN LATVIEŠU ZINĀTNISKĀS GRĀMATAS PIRMSĀKUMI

Jelgavā 1826. gadā darbību uzsāka vācu tautības grāmattirgotājs un grāmatizdevējs Gustavs Ādolfs Reiers (*Reyher*, 1794—1864). Viņš pazīstams galvenokārt kā Jelgavas Pētera akadēmijas pasniedzēju un vēlāko Tērbatas universitātes profesoru darbu izdevējs.[29] Reiers bija viens no ievērojamās Vācu grāmattirgotāju biržas biedrības («*Börsenverein der Deutschen Buchhändler*») biedriem, personība sava laika Jelgavā. Latviešu lasītājos šodien viņš var radīt interesi tieši ar savu darbību latviešu grāmatu izdošanā, it sevišķi tādēļ, ka ar Reiera izdevumiem aizsākas latviešu autoru veidotā zinātniskā grāmata.

Kad Reiers uzsāka grāmatizdevēja darbu Jelgavā (1826), viņam bija jāiztur konkurence ar tajā laikā spēcīgo Stefenhāgena firmu. Noteicošais šajā konkurences cīņā bija grāmatu saturs un kvalitāte. Reiers īpaši pievērsās zinātniskās literatūras izdošanai, savā darbībā turpinādams to līniju, ko bija sākusi Hartknohu izdevniecība 18. gadsimtā. Izdevumus latviešu valodā Reiers neuzskatīja par mazvērtīgiem, bet veidoja tos ar viņam parasto rūpību. Līdz 19. gadsimta vidum latviešu grāmatām ir lokāls raksturs, galvenokārt tās bija garīga satura, apdares ziņā neizveidotas. Reiers latviešu izdevumus pa lielākai daļai lika iespiest Leipcigā, kur poligrāfija bija augstāk attīstīta nekā Latvijā. Līdz ar to Rei-

[29] Par viņa izdevumiem medicīnas un dabaszinātņu nozarē kā nozīmīgu ieguldījumu Latvijas zinātnes vēsturē sk.: *Stradiņš J., Strods H.* Jelgavas Pētera akadēmija. R., 1975. 320 lpp.

era izdevumi poligrāfiskā ziņā bija Eiropas grāmatu līmenī. Salīdzinot Reiera izdevumus ar citu izdevēju, arī Stefenhāgenu grāmatām, tas labi redzams. Reiera izdotām zinātniska satura latviešu grāmatām ir jau mūsu vēlāko zinātnisko izdevumu iezīmes, piemēram, tajās daudz kvalitatīvāks ilustratīvais materiāls. Plašākam lasītāju lokam Reiera vārds maz pazīstams, jo par viņa darbību nav publicēts neviens atsevišķs pētījums.

Pirmais latvietis, kurš pagājušā gadsimta 30. un 40. gados sāka izdot grāmatas saviem tautiešiem, bija Kristaps Kaktiņš.[30] Reiers bija tas grāmattirgotājs, ar kuru K. Kaktiņš nodibināja kontaktus. Laikā, kad vēl pastāvēja izteiktas kārtu pretišķības, lielāku pretstatu kā labi situētu vācu grāmattirgotāju un tolaik neviena nepazītu latviešu zemnieku grūti iedomāties. Zīmīgs ir fakts, ka Vidzemes zemnieks Kristaps Kaktiņš palīgu un atbalstu darbā atrada Kurzemē, citā guberņā. Vēlākos gados Reiers izdeva ievērojamu latviešu kultūras darbinieku — jaunlatviešu A. Spāģa, J. Alunāna, K. Barona, E. Dinsberga un J. Zvaigznītes darbus. Viņš laidis klajā tikai 23 latviešu grāmatas, bet dažas no tām ir pirmie izdevumi savā nozarē.

Reiers dzimis 1794. gada 19. decembrī Cēsīs zeltkaļa ģimenē. Bērnību un jaunību viņš pavadīja Cēsīs, kur tēvam piederēja zemes gabals. Tēvu Reiers zaudēja agri — 1810. gadā un tāpēc samērā agri pats sāka strādāt un pelnīt.

1813. gadā viņš iestājās darbā pie Rīgas grāmattirgotāja Kārļa Johana Gotfrīda Hartmaņa (1770—1828), kur guva pirmās iemaņas savā nākamajā arodā. K. J. G. Hartmanis 1804. gadā bija nopircis J. F. Hartknoha grāmatveikalu un kļuvis labi pazīstams. Savulaik viņš bija ziedojis lielus grāmatu krājumus nodegušajām universitātes bibliotēkām Maskavā un Abo (Turku). Pie Hartmaņa Reiers izgāja labu skolu, pārmantoja savu priekšgājēju darba stilu ne tikai veikalvedībā, bet arī noslieci darboties sabiedrības labā.

Nav zināms, tieši kurā gadā Reiers apmetās uz dzīvi Jelgavā, bet 1826. gadā, pēc Jelgavas grāmattirgotāja Treija nāves, viņa veikals pārgāja Reiera rokās. Reiera grāmatveikals atradās tirdzniecībai izdevīgā, rosīgā vietā — Tirgus un parādes laukumā 15. Visa turpmākā Reiera dzīve un darbība saistīta ar Jelgavu. Tas bija 37 gadus ilgs laikposms, no 1826. gada līdz 1864. gadam.

19. gadsimta 20. gados Jelgavā vēl joprojām bija manāma atblāzma no Pētera akadēmijas zinātniskās rosmes, un tās ietekmē Reiers izdeva dabaszinātņu un medicīnas literatūru. Līdz 1851.

---

[30] *Apinis A.* Kristaps Kaktiņš latviešu grāmatniecības un sabiedriskās domas vēsturē. — LPSR V. Lāča Valsts b-kas raksti, 1974, 5. sēj., 190.—215. lpp.

J. Dēringa gleznotais G. Ā. Reiera portrets.

gadam Reiera apgādā iznāca 122 zinātniskās grāmatas — daudzu Baltijas vācu zinātnieku darbi. Piemēram var minēt Jelgavas ģimnāzijas matemātikas un dabaszinātņu virsskolotāja un pasniedzēja meža klasēs K. V. Engelmaņa (1802—1867) darbu «Baltijas jūras provincēs Igaunijā, Vidzemē un Kurzemē augošo savvaļas augu sugas» («*Genera plantarum oder die Pflanzengattungen der in der Ostseeprovinzen Est-, Liv- und Curland wildwachsenden Pflanzen*») ar daudzām ilustrācijām. Grāmata balstījās uz K. Linneja mācību un bija paredzēta kā mācībgrāmata studentiem. Lielā skaitā Reiers izdeva Tērbatas universitātes Medicīnas fakultātes disertantu darbus, līdz ar to popularizēdams jaunākās atziņas medicīnā. No Tērbatas universitātes profesoru darbiem Reiers izdeva J. H. Mēdlera (*Mädler*, 1794—1874) «Astronomijas vēstules» («*Astronomische Briefe*»). Šis darbs bija sarakstīts vēstuļu formā, lai materiālu darītu pieejamāku arī mazāk izglītotam lasītājam. Mēdlera darbus Reiers izdevis vairākkārt, tas viņam bijis iecienīts autors. 1884. gadā mākslinieks Jūlijs Dērings (1818—1898) Reieru uzgleznojis ar kādu Mēdlera grāmatu rokā. Šī J. Dēringa glezna atrodas Ģ. Eliasa Jelgavas Mākslas un vēstures muzeja fondos un ir tagad vienīgais zināmais Reiera attēls.

1828. gadā Reiers devās ārzemju ceļojumā un nodibināja veikalnieciskus sakarus ar citiem vācu grāmatizdevējiem, piemēram, V. Pertesu (1793—1853),[31] kura ietekme zināmā mērā jūtama Reiera turpmākajā darbībā.

1851. gada 3. jūnijā Reiera izdevniecība atzīmēja 25 gadu darbības jubileju. Vācu laikrakstā «*Das Inland*»[32] uzsvērts, ka Reiers, klusi un nopietni strādādams, devis lielu ieguldījumu izglītības un zinātnes veicināšanā Baltijas provincēs. Viņš darījis vairāk, nekā varētu sagaidīt šejienes apstākļos, un tādējādi pelnījis plašas sabiedrības atzinību.

1857. gadā Reiers savu veikalu pārdeva tajā laikā pazīstamajam grāmattirgotājam Ferdinandam Besthornam, bet, negribēdams palikt pilnīgi bez darba, paturēja sev nelielo izdevniecību. Šo gadu var uzskatīt par robežgadu Reiera darbībā arī attiecībā uz latviešu grāmatu izdošanu. Līdz 1857. gadam Reiers izdevis tikai dažas latviešu grāmatas, bet pēc 1857. gada, dzīves pēdējos gados, viņš laidis klajā visvairāk (pavisam 18) izdevumu latviešu valodā.

Reiers izdeva grāmatu tirdzniecības katalogus vācu valodā ar atsevišķu nodaļu latviešu grāmatām, kuras viņš bija izdevis vai kuras bija pārdošanā viņa veikalā. 1845. gada un 1849. gada katalogā uzņemti abi K. Kaktiņa darbi «Svētas patiesības liecinieks» (1843) un «Ar šiem pamācīdamiem vārdiem iedod svētu rakstu grāmatu savam mīļam bērnam [. .] par dāvanu [. .]» (1843), kas bija pārdošanā Reiera veikalā. Reiers publicēja arī atsevišķus latviešu izdevumu rādītājus, piemēram, «Ziņa par latviešu grāmatām, ko grāmatu apgādātājs G. Ā. Reiera kungs Jelgavā ir licis drukāt», kur doti paskaidrojumi par grāmatu saturu un cenu. Šo rādītāju Reiers ievietoja savās izdotajās grāmatās. Tas tika pievienots arī laikrakstam «Mājas Viesis».

Uzņemdamies izdot tādu autoru kā A. Spāģa, J. Alunāna, K. Barona, J. Zvaigznītes grāmatas, kas nozīmīgas latviešu kultūras vēsturē, Reiers parādīja savu progresīvo attieksmi pret topošo latviešu zinātni un literatūru.

Kopš 19. gadsimta 40. gadiem sākās latviešu autoru laikmets mūsu mācībgrāmatu vēsturē. Viena no šādām grāmatām bija A. Spāģa sastādītā ābece «Bērnu prieks jeb maza, maza grāma-

[31] Pertesi bija ievērojami vācu grāmatizdevēji, kuriem kopš 18. gadsimta vidus piederēja veikali un izdevniecības Gotā un Hamburgā. V. Pertess lika pamatus vēlāk plaši pazīstamai karšu, atlantu, ģeogrāfiskās literatūras izdevniecībai. Viņa izdotie atlanti skolām, sienas kartes un mazformāta atlanti Vācijā bija ļoti izplatīti. (Sk.: *Brockhaus' Konversations-Lexicon.* Leipzig, 1908, Bd. 12, S. 1046—1047.) Piemēram, «Pasaules atlants» (*«Taschenatlas der ganzen Welt»*) 1943. gadā pieredzēja 77. izdevumu.

[32] *M.* Die Verlagsbuchhandlung von G. A. Reyher in Mitau. — Das Inland, 1851, Nr. 25, S. 436.

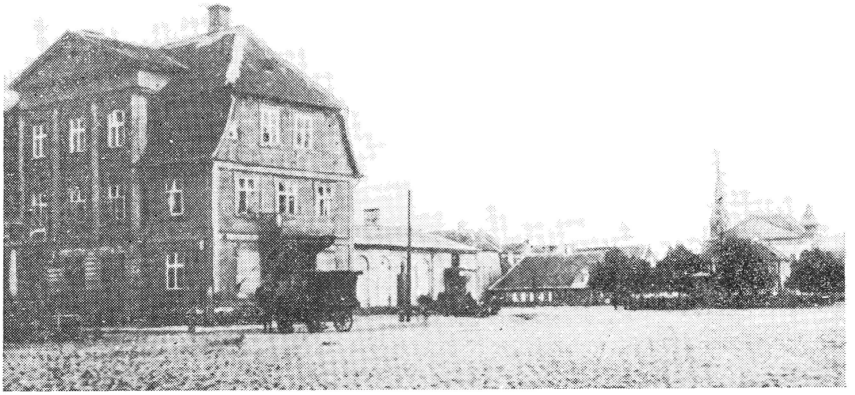

G. Ā. Reiera grāmatveikals Jelgavā.

tiņa, caur ko bērni viegli, ātri un skaidri var iemācīties lasīt» pēc jaunās — skaņošanas metodes. Vispirms bērni mācās lasīt patskaņus, kas savienoti ar līdzskaņiem. Otrā daļā doti teksti, mazi stāstiņi, latviešu tautas pasakas, arī vēstuļu un citu dokumentu paraugi. Grāmata bija iecienīta, un to izmantoja veselus 50 gadus. Tā iznāca septiņos izdevumos, pirmizdevums — 1844. gadā Reiera apgādā.

Daiļliteratūrā 40. gadu vidū kļuva pazīstami vairāki latviešu tautības tulkotāji. 1845. gadā A. Leitāna tulkojumā iznāca K. Šmīda «Grāfa lielmāte Genovēva» un 1846. gadā — «Kara lielskungs Eistakius». Abi šie populārie stāsti, kuru sižetam izmantotas leģendas, bija pārdošanā Reiera grāmatu veikalā. Tajā laikā tā bija daudz pieprasīta, interesanta lasāmviela. 1847. gadā Reiers arī izdeva K. Šmīda darbu «Jozapats, Indijas ķēniņa dēls». Visas šīs grāmatas bija pretstats reliģiskajai literatūrai, tās pārnesa citā vidē, saistīja lasītājus, paplašināja redzesloku. Par lielo prieku, kādu Annelei sagādājusi māsas Līziņas atnestā grāmata, un par to, kā tā lasīta, stāsta Anna Brigadere savā «Triloģijā» nodaļā «Kad pūpoli zied».[33]

«Jaukā bagātā diena pagājusi. Kad saule tuvu apvārksnim sarkana kvēlo mazā kambara logā, nāk vēl pats jaukākais brīdis, tikpat kā pēc gardas maltītes vēl uzēdām pats gardākais kumoss: grāmatas! Abas māsas iesēžas dziļajā loga dobumā uz baltās bē-

[33] *Brigadere A.* Triloģija. Grāmata jauniem un veciem. R., 1957, 190. lpp.

ģeles, un Līziņa lasa to brīnišķo teiku par Indijas ķēniņa dēlu: «Tas bija tālā tālā tālā Indijas zemē..»»

Šajās grāmatās valoda bija vēl neizkopta, pilna ģermānismu, tomēr tās raisīja lasīšanas prieku.

1858. gadā Reiers izdeva F. Hofmaņa piedzīvojumu stāstu «Konterbandnieka zēns» Jura Alunāna tulkojumā. Alunāns to bija tulkojis ģimnāzijas gados, un tā pieskaitāma iepriekšminētā satura grāmatām.

K. Valdemārs un J. Alunāns Tērbatas periodā jau bija izstrādājuši latviešu grāmatas attīstības programmu, kurā nozīmīga vieta tika ierādīta zinātniskajai un mācību literatūrai. 1856. gadā, recenzēdams jaunās latviešu grāmatas, to skaitā A. Šūlmaņa darbu «Pasaule un daudz no tā, kas pasaulē atronams» (1852—1860, 1.—5. burtn.), K. Valdemārs rakstīja: «Kaut jel daudz labu grāmatu [..] latviešu valodā atrastum, kas būtu no īstiem mācītiem vīriem sarakstītas! Stendera gudrības grāmata jau par daudz veca un tagad ir par brīnišķīgām dabas lietām un dažādām

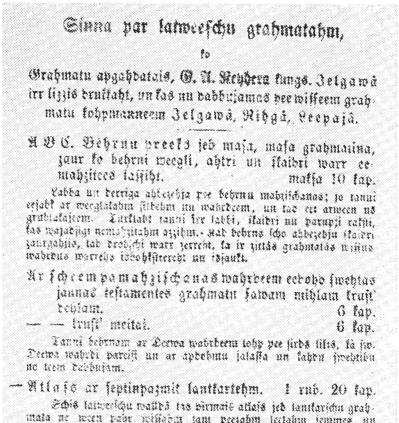

Sinna par latweeschu grahmatahm,

to

Grahmatu apgahdatais, G. A. Reyhera kungs, Jelgawâ irr lizis druktaht, un kas un dabbujamas pee wisseem grahmatu kohpmanneem Jelgawâ, Rihgâ, Leepajâ.

A B C. Behrnu preeks jeb maſa, maſa grahmatina, zaur ko behrni weegli, ahtri un ſkaidri warr eemahzitees laſſiht. maſſa 10 kap.

Labba un derriga ahbeçeja pee behrnu mahzischanas; jo tanni eſahk ar wiegladahm ſihmem un wahrdeem, un tad eet arweenu uſ gruhtakajeem. Tiklabi tanni irr latki, ſkaidri un paraſti raſſiti, kas wajadſigi nemaſſjuhtam aſzihm. Kad behrns ſcho ahbeçeju ſkaidri zaurgahjis, tad drohſchi warr ſcherſt, ka ir gattaſ grahmatas nemas wahrdus wairs nebohſtereçi un iſjauk.

Ar ſcheem pamahziſchanas wahrdeem eeſahk ſwehtas jaunas teſtamentes grahmatu ſawam mihlam truſt deſtam. 6 kap.

— — truſt meitai. 6 kap.

Tanni behrnam ar Deewa wahrdeem tohp pee ſirds likts, ka ſw. Deewa wahrdi paraſſi un ar apdehmu jalaſa un tahpu ſwehtibu no teem dabbujam.

— Atlaſs ar ſeptinpadſmit ſauſkarſtehm. 1 rub. 20 kap.

Schis latweeſchu wallſts tas pirmais atlaſs jeb ſauſkarſchu grahmata ne ween pahr wiſſadu tam peeſahm leetahm temmes un paſaules dſihlahm, bet wehl ſewiſchki pahr katra leetu waiſti Eiropâ, un arri pahr mallſtu ſchwu temmi, jeb Auſtruma guberniahm, u. t. j. pr. Tas irr derriga ſkolâs un mahjas, karram. Kam ſirde un prahts neſahs paſihſt pahrak, tahdu un temmi. Bet ſchâ eeſahkumâ irr daſchas klaidas par ſauſes wallſtim, ka temme un nehnetis aptahrt ſauſes teek, zaur ko pa gaddu nahk tihas un gorras deenas, un wehl zittas tahdas nebildeſchanas. Tad nahk temmes un juhras nebildeſchanas, un tad wiſſas ſeſauſes wallſtis ar teem teekaleem pilſatem un dauds dauds zittahm wehrâ leekamahm leetahm un weetahm, ko ſchê iſzumâ wiſſu nemeeru iſſkaſtiht. Pehdak ja Deewa lahdeſchê, ta par wiſſu ſcho atlaſi un tahm nebildeſchanahm, kâ tanni eſchâ, iſdohſtira ſkaidra un derriga teſkahſtiſchana, kas turklaht arri dohs pilnigu geografija jeb temmes apraſtiſchana.

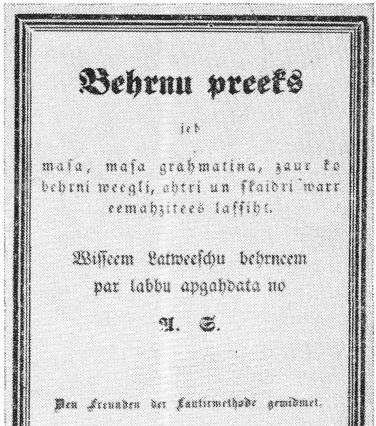

Behrnu preeks

jeb

maſa, maſa grahmatina, zaur ko behrni weegli, ahtri un ſkaidri warr eemahzitees laſſiht.

Wiſſeem Latweeſchu behrneem par labbu apgahdata no

A. S.

Den Freunden der Lautirmethode gewidmet.

Jelgawâ, 1844.

Pee G. A. Reyher, grahmatu pahrdeweja pee lihgas plaſcha.

«Ziņa par latviešu grāmatām, ko grāmatu apgādātājs G. Ā. Reiera kungs Jelgavā ir licis drukāt».

A. Spāģis. «Bērnu prieks...».

Muhsu
tehwsemmes
aprakstischana
un
daschi peelikkumi ihsumā sanemti.
Ar wesu sondkahrti.

K. Barons. «Mūsu tēvzemes aprakstīšana» (1859) — grāmatas vāks un karte, latviešu autora pirmais darbs kartogrāfijā.

skunstēm tik jaukas grāmatas citās valodās dabūjamas, ka prātīgs cilvēks tās vairāk iekāro nekā saldu ābolu [. .] Visnotīgākās latviešu valodā gan vēl ir dažas gudras skolas grāmatas [. .] Ak, kad te gadītos drīz rakstītājs, un tāds, kas prot ar īsiem vārdiem daudz un gaiši stāstīt!»[34]

Šāda grāmata tapa pēc pāris gadiem. Tā bija K. Barona «Mūsu tēvzemes aprakstīšana», kas anonīmi iznāca Reiera apgādā 1859. gadā un pieder pie viņa ievērojamākiem latviešu izdevumiem. Tā ir pirmā ģeogrāfijas grāmata, ko sarakstījis latvietis. Grāmatai pievienotā karte ar vietvārdiem latviešu valodā ir pirmais latviešu autora veikums kartogrāfijā. Grāmatas sākotnējais virsraksts bija «Mūsu tēvzemes aprakstīšana un pagājušu laiku stāsti īsumā saņemti». K. Barons to bija iecerējis kā ģeogrāfijas un vēstures apskatu skolām un mājām. Grāmatu ilgi aizkavēja cenzūra. Tās izdošanas vēsture parāda, ar kādām grūtībām tapa latviešu grāmata. Tapšanas process bija ilgs un sarežģīts un devis vielu speciālam pētījumam.[35]

---

[34] *Valdemārs K.* Raksti. 1936, 1. sēj., 208. lpp.

[35] *Apīnis A.* Kas ir īstais autors? — LPSR V. Lāča Valsts b-kas raksti. R., 1970, 2./3. sēj., 199.—217. lpp.

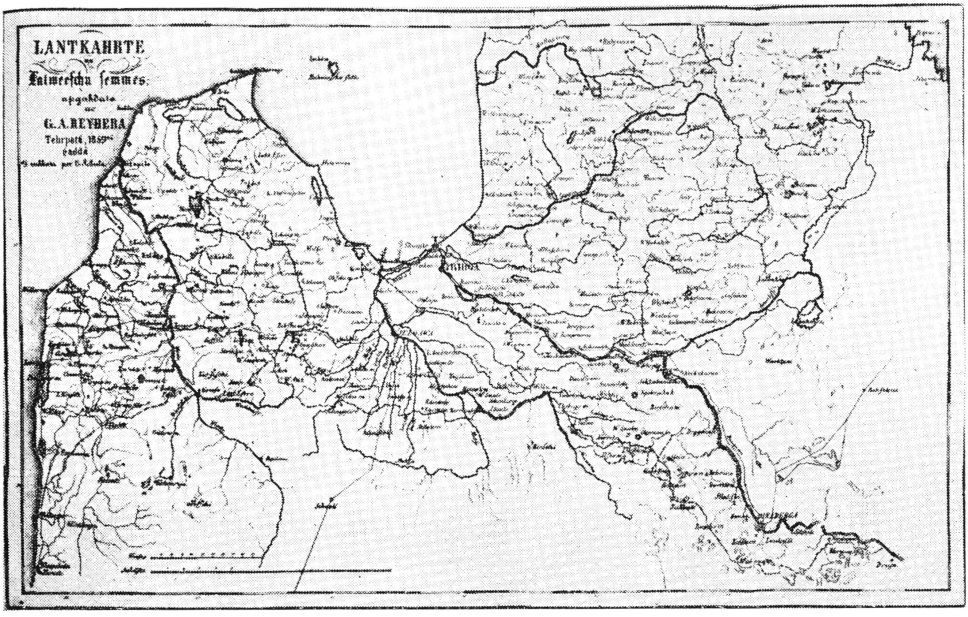

1860. gadā iznāca Puzes mācītāja dabaszinātnieka H. Kavala grāmata «Dieva radījumi pasaulē». Tā bija plaša dabaszinību mācībgrāmata ar ļoti bagātīgu krāsainu ilustratīvo materiālu, kāda līdz tam latviešu grāmatās nebija. Šī grāmata dabaszinību literatūrā ieviesa tagadējos terminus «augs», «dzīvnieks» u. c., tādēļ tā uzskatāma ne tikai par vienu no pirmajiem populārzinātniskajiem izdevumiem, bet tai ir nozīme arī terminoloģijas veidošanā.

No Reiera izdotajām mācībgrāmatām vēl var minēt G. Bražes sastādīto «Mērīšanas mācību ļaužu skolām» (1862), vienu no pirmajām ģeometrijas mācībgrāmatām, kura, kā Braže ievadā saka, «pie arāja būšanas daudz vietās ļoti vajadzīga». Domājams, no šīs grāmatas savas pirmās zināšanas būs smēlis ne viens vien latviešu mērnieks. Latviešu valodā Reiers izdeva arī grāmatiņu par zirgkopību — «Mazais Kurzemes zirdziņš jeb grāmatiņa par zirgu lopiem» (1860). Lasot šīs grāmatiņas priekšvārdu, redzam raksturīgu laikmeta ainu: «[. .] mūsu mazais zirdziņš trešā gadā jau maizes pelnītājs — ziemā bada garkulus ēdis, gan kauls in āda, bet velk ziemu savu baļķi jeb malkas vezumu, pavasarī savu arklu jeb ecēšu. Viņš iet klupdams, krisdams iet, bet iet un iet uz priekšu. Kur atradīsi otru tādu dūšu? Kurzemes, Vidzemes,

Igauņu, Leišu zirdziņš, visi tie vienādi stipri [. .] Tālab es teikšu par Kurzemes zirdziņu. Kāpēc tad Kurzemes zirdziņš tik cietas dūšas ir palicis? Tas ir tāpēc, ka viņš no dzimumdzimuma pie sliktas barības un stipra darba ar aukstu un karstu laiku apcietināts kā dzelzis [. .]»

No Reiera 23 izdevumiem latviešu valodā pieci domāti bērniem un jaunatnei. Tās ir jaunlatviešu pedagogu J. Zvaigznītes un E. Dinsberga sastādītās grāmatas. J. Zvaigznīte viens no pirmajiem 1859. gadā laikrakstā «Mājas Viesis» un 1860. gadā rakstu krājumā «Sēta, Daba un Pasaule» publicēja rakstus par latviešu folkloru. Viņš bija «Pēterburgas Avīžu» līdzstrādnieks. 1859. gadā Reiers izdeva «Pasaciņas priekš bērniem» — brāļu Grimmu un H. K. Andersena pasakas J. Zvaigznītes tulkojumā. Šis krājums pieskaitāms tai literatūras kategorijai, kādu radīt bija aicinājis K. Valdemārs. Grāmatas priekšvārdā Zvaigznīte stāsta par laikmetu, kad vārds «grāmata» latviešu lauku sētā nozīmēja tikai bībeli, labākajā gadījumā bībeles stāstu grāmatu. No šāda grūta un nepiemērota teksta bērniem bija jāmācās lasīt. J. Zvaigznīte izsaucas: «Kas skaita tās asaras, cik bērns tur raudājis! Kas tos žagarus, cik dabūjis! [. .] Bērna gados pie bībeles izlasināti, izraudināti, izkuldināti un visādi izmocīti un atkal tāpat ar jūsu bērniem darat. Tur jūs daža tupinājat kā vistu uz vanskariem un gaidat, kad cāļi iznāks. — Nē, atmetat šo ieradumu! Dodiet bērniem, kas bērniem pieder [. .]»

J. Zvaigznītes nolūks bija ar «Pasaciņām» sagādāt mazajiem lasītājiem patīkamu lasāmvielu. «Lai šīs lapiņas iet pa mūsu tēvu kalniem un ielejām, cik tālu latviešu mēle skan. Lai uzmudina mazos un papriecina lielos, ka neviens lasīšanas par grūtu darbu neturētu, bet ar prieku grāmatu rokā ņemtu.» Reliģiska satura lasāmvielas vietā piedāvājot šo pasaku krājumiņu, Zvaigznīte bija nostājies uz tiem laikiem neparasta un jauna ceļa. Zīmīgi, ka Zvaigznīte izvēlējies brāļu Grimmu pasakas, kas toreiz bija kvalitatīvākie pasaku pieraksti pasaules mērogā. Zvaigznītes tulkojums bija veikts radoši, ar literāro gaumi, tajā izmantoti latviešu sakāmvārdi. Bērnībā šo grāmatu lasījuši J. Ulpe, P. Blaus, M. Kaudzīte, tā tikusi neskaitāmas reizes pārlasīta E. Birznieka-Upīša mājā. «Pasaciņas priekš bērniem» bija pirmais cittautu pasaku izdevums latviešu valodā.

1860. gadā Reiers izdeva otru J. Zvaigznītes grāmatu — «Par malēniešiem». Šī darba pamatā ir vācu tautas grāmata «*Das Lalenbuch*» jeb «*Die Schildbürger*». Zvaigznīte to ir brīvi pārstāstījis, darbību pārnesot uz Latvijas Malienu. Tas nebija «jocīgs stāstiņš», bet gan darbs, kur dzīve skatīta ironiski, satīriski, humoristiski. Latviešu literatūrā šāds skatījums vēl bija retums. Grā-

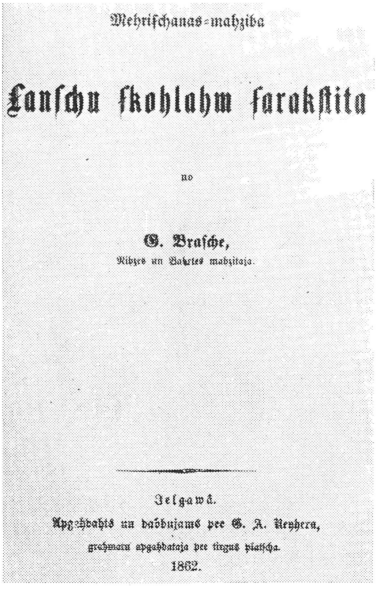
Mehrischanas-mahziba

Lanschu skohlahm sarakstita

no

G. Brasche,

Nibzes un Bahrtes mahzitaja.

Jelgawā.

Apgahdahts un dabbujams pee G. A. Reyhera,

grahmatu apgahdataja pee tirgus platscha.

1862.

G. Braže. «Mērīšanas mācība . . .» — grāmatas vāks.

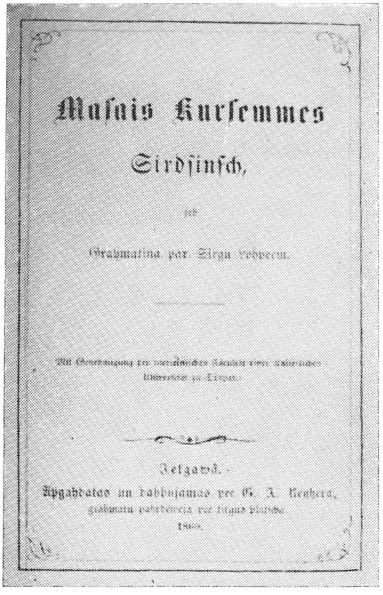
Masais Kursemmes

Sirdsinsch,

Grahmatina par Sirgu Lohpeem.

Jelgawā.

Apgahdatas un dabbujamas pee G. A. Reyhera,

«Mazais Kurzemes zirdziņš» — grāmatas vāks.

matu katalogā Reiers uzsvēra, ka esot «dziļa grunts jokos iekšā, kas tikai samanīgam prātam atrodama».

E. Dinsberga grāmatiņas bērniem atšķirībā no J. Zvaigznītes darbiem rakstītas dzejā. Pavisam maziem bērniem domāta E. Dinsberga grāmatiņa «Māte» (1861) — mazi «peršiņi» ar 12 bildēm. Uz pēdējā vāciņa «vienreiz viens» ar pantiņu:

Kas grib rēķināt,
Tam būs mēģināt
Vienreizvienu mācīties,
Citādi tam palši ies.

Tā bija viena no pirmajām bērnu bilžu grāmatām, tajā krāsainas ilustrācijas, pantiņi viegli iegaumējami un atmiņā paliekoši. 1862. gadā iznāca E. Dinsberga «Piecdesmit pasaciņas ar bildēm, ko klausīgiem bērniem par lusti un mācību apgādājuši E. Dinsbergs — rīmētājs un G. Ā. Reiers — bilžu apgādātājs.» Šī grāmata veidota citādāk nekā parasti, proti, E. Dinsbergs tekstu sacerējis atbilstoši ilustrācijām. Pielikumā ir E. Dinsberga dzejolis, no paaudzes uz paaudzi skandētais —

Skolā, skolā, iesim skolā
Ko mēs mājā darīsim?
Skolā gudrības mums sola,
Mājās muļķi paliksim,
Skolā, tur ir īsti prieki,
Skolā topam grāmatnieki,
Lai tad tekam, steidzamies,
Skolā iet un mācīties.

Par vienu no pirmajām greznākajām grāmatām latviešu jaunatnei uzskatāma K. F. Losiusa «Gumals un Līna» E. Dinsberga tulkojumā.

Laikā, kad Reiers sāka darbu, par ilustrācijām latviešu grāmatās vēl domāja maz. Izdevuma titullapā bieži varēja lasīt, ka grāmata «greznota ar 1 bildi». Nebija līdz tam arī latviešu zinātnisko grāmatu ar skaidrojošām ilustrācijām. Turpretī gandrīz katrā Reiera izdevumā ir ilustratīvais materiāls. Lielāko daļu savu grāmatu Reiers lika iespiest Leipcigā, kur poligrāfija bija augstākā līmenī nekā Latvijā. Reiera izdevumi iespiesti uz laba papīra, ar labām krāsām. Novilkums bija skaidrs un labi salasāms, kvalitatīvi atšķirās no Latvijā iespiestajām grāmatām. To redzam, salīdzinot vienā laikā izdotas divas dabaszinību grāmatas — H. Kavala «Dieva radījumi pasaulē» (1860) Reiera izdevumā un

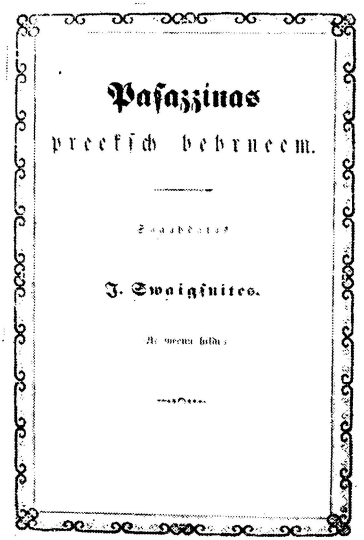
Pasazzinas
preekſch behrneem.
J. Swaigſnites.

J. Zvaigznīte. «Pasaciņas priekš bērniem» — titullapa un ilustrācija.

E. Dinsbergs. «Māte» — grāmatas vāks un ilustrācija.

E. Dinsberga tulkoto grāmatu «Bībeles dabas-stāsti...» (1862) Stefenhāgena izdevumā. Pēdējā iespiesta nolietotiem burtiem un paviršī. Lielākā daļa Reiera izdoto latviešu grāmatu iespiestas F. Nīsa, bet vēlākos gados — A. T. Engelharta spiestuvē Leipcigā.

Reiera grāmatveikalā bija pārdošanā arī citu izdevēju iespiestās kartes, tāpat Jelgavas, Liepājas un Ventspils pilsētu plāni, Jelgavas skatu krāsainās litogrāfijas. Pie Reiera varēja pirkt vai arī īrēt notis. Vēlāk, kad veikals jau piederēja F. Besthornam, tur bieži iegriezies Ā. Alunāns, lai iegādātos notis kādas latviešu teātra izrādes vajadzībām. Bez grāmatveikala un izdevniecības Reieram piederēja plaša maksas bibliotēka ar literatūru vācu, franču un vēlāk arī angļu valodā.

No Reiera bibliotēkas katalogiem redzam, ka 1851. gadā bibliotēkā bijušas 4653 grāmatas, bet 1865. gadā — ap 14 000 grāmatu. Bibliotēka izsūtīja grāmatas arī pa pastu vai arī tās pienesa mājā darbinieki.

H. ALUNĀNS — PIRMAIS LATVIEŠU TAUTĪBAS GRĀMATIZDEVĒJS JELGAVĀ

Heinrihs (Indriķis) Alunāns (1835—1904) ir latviešu kultūras vēsturē izcilās Alunānu dzimtas pārstāvis, Jura Alunāna brālis. H. Alunāns līdzās K. Stālbergam Rīgā bija pirmais latviešu tautības grāmatizdevējs Jelgavā, ievērojams jaunlatviešu kustības darbinieks; viņa vārds saistās ar sava laika nozīmīgākajiem sabiedriskās un kultūras dzīves notikumiem. H. Alunāna darbība attiecināma uz 19. gadsimta latviešu nacionālās grāmatniecības veidošanās sākumposmu, kad latvieši sāka apzināties nepieciešamību veicināt tautas kultūras attīstību.

H. Alunāns dzimis 1835. gada 6. augustā Jaunkalsnavā. Alunānu ģimene pieder pie tām latviešu aprindām, kas jau 19. gadsimta 30.—40. gados bija ieguvušas turību. H. Alunāna tēvs Andrievs Alunāns bija pārticis Jaunkalsnavas muižas nomnieks un varēja atļauties sūtīt savus dēlus augstskolā. H. Alunāns mācījās Jelgavas reālskolā un no 1848. gada līdz 1856. gadam — Jelgavas ģimnāzijā. Maskavas universitātē viņš studēja filoloģiju, bet no 1859. gada līdz 1863. gadam — Tērbatā zemkopību. Kopā ar brāli Juri Alunānu viņš bija Tērbatas studentu vakarnieku pulciņa biedrs un atradās brāļa centienu un uzskatu ietekmē. No J. Alunāna aizgūta pārliecība par grāmatas un izglītības nozīmi, par latviešu valodas lielo svaru kulturālo mērķu sasniegšanā. Tērbatas periods H. Alunāna dzīvē bija nozīmīgs, jo tur viņš guva pamatus tālākai darbībai. 1859. gadā Tērbatā iznāca H. Alunāna pirmais stāsts «Kāršu spēlēšanas augļi» ar didaktisku raksturu.

H. Alunāna portrets.

1864. gadā H. Alunāns studēja Pēterburgas universitātē dabaszinātnes. Viņš ieguva vispusīgu izglītību, kas vēlāk viņam lieti noderēja grāmatizdevēja darbā. Pēterburgas posmā H. Alunāns sadarbojās ar Krišjāni Valdemāru, bija laikraksta «Pēterburgas Avīzes» līdzstrādnieks. No 1865. gada viņš strādāja Novgorodas guberņā par K. Valdemāra palīgu zemes iemērīšanā latviešu zemniekiem. H. Alunāns iepazina dzīvi un ļaudis Krievijā, tās kultūru un literatūru, un vēlāk savā darbā izmantoja šīs zināšanas.

No 1867. gada līdz 1873. gadam H. Alunāns bija rakstvedis Bramberģes pagastā un šajā laikā daudz publicējās laikrakstos. «Mājas Viesī» iespiesti pret pārvācošanu vērstie H. Alunāna raksti. Sevišķi asi viņš nostājās pret mācītāju R. Šulcu rakstā «E, kur latviešu draugs». Bez tam viņš tulkoja, sastādīja un izdeva mācībgrāmatas.

Grāmatizdevēja darbības sākumā Bramberģē H. Alunāns par savu pirmo un galveno uzdevumu uzskatīja 1864. gadā mirušā brāļa Jura Alunāna atstāto rakstu izdošanu un popularizēšanu. Tā, 1867. gadā viņš izdeva J. Alunāna «Tautas saimniecību» — pirmo latviešu autora darbu politekonomijā. Grāmatas ievadā H. Alunāns devis brāļa dzīves aprakstu, tā kļūdams par J. Alunāna pirmo biogrāfu. Tajā pašā gadā iznāca J. Alunāna «Dziesmiņu» 2. izdevums, bet 1869. gadā — «Dziesmiņu» 2. daļa. H. Alunāns rūpējās par šo izdevumu pārdošanu un izplatīšanu. Ir saglabājusies H. Alunāna 1867. gada 8. marta vēstule grāmattirgo-

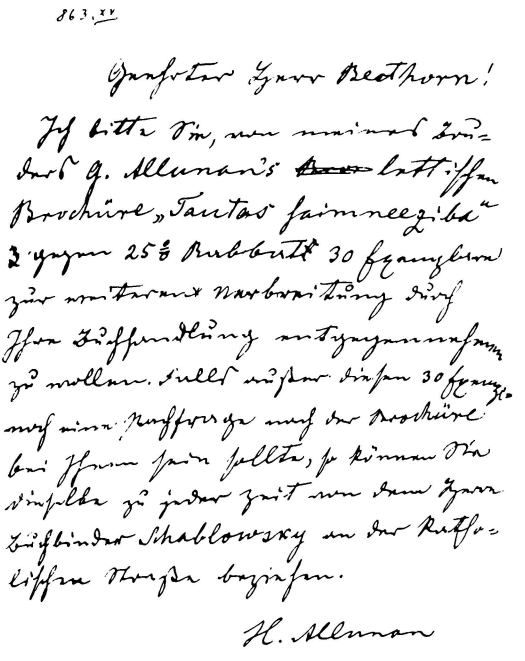

H. Alunāna vēstule F. Besthornam (1867).

tājam F. Besthornam,[36] kuram bija veikali Jelgavā un Kuldīgā, ar lūgumu pieņemt pārdošanā J. Alunāna «Tautas saimniecību».

Par nozīmīgu notikumu latviešu grāmatniecībā, kā arī latviešu teātra vēsturē uzskatāms N. Gogoļa «Revidenta» izdevums 1871. gadā. Lugu tulkoja un izdeva H. Alunāns, to uzveda Ā. Alunāns, un tā bija pirmā krievu klasiķa luga uz latviešu teātra skatuves.

1873. gadā H. Alunāns Jelgavā atvēra grāmatveikalu, pēc tam vēl otru. Nav saglabājušies ne veikali, ne bibliotēka, pat ne grāmatveikalu fotogrāfijas. Šodien H. Alunāna veikalu Lielajā ielā 21 varam aplūkot tikai Anša Stundas zīmējumā, ko Jelgavas mākslinieks darinājis pēc atmiņas un 1975. gadā dāvinājis ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļai.[37]

---

[36] LPSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa (turpmāk — FBR), F. Besthorna fonds, 1. v., 1. lp.

[37] FBR, fonds «Dažādi autori», 19. v.

H. Alunāna grāmatveikala atmosfēru nojaušam, lasot kolportiera Ata Freināta atmiņas par Jelgavas apciemojumu šī gadsimta sākumā. Lai iejustos H. Alunāna laikmetā, paklausīsimies, ko stāsta A. Freināts: «Miris arī Alunāns. Ieejot viņa atstātā grāmatu mājā, kas celta no koka, no visiem stūriem pretim dveš senu laiku grāmatu godība. Senu laiku plauktos grāmatas viena par otru vecākas, tādas, ko vecais Kara Kņopīte (grāmatu tirgotājs, kas ar grāmatu somu plecos bieži iegriezies lauku mājās, kur bērnībā dzīvojis A. Freināts. — *L. L.*) nēsāja savā somā. Nu, tās ieraugot, liekas, ka te sastopu tā nejauši sen pazīstamus draugus, varbūt pat vecais Kara Kņopīte kaut kur parādās. Grāmatas tur senas. Pate kundze pa senu laiku paradumam ciemiņu, par kādu tieku uzskatīts es, lūdz piesēsties pie galda un pacienā ar veselības tēju. Visapkārt senu laiku grāmatas guļ plauktos, piemēram, «Don-Karloss» guļ un gaida uz pircējiem jau 42 gadi, un kundze stāsta tik brīnišķīgus atgadījumus no savas ilggadīgās grāmatnieku dzīves, ka prieks klausīties.»[38]

Saskaņā ar tālaika tradīciju, H. Alunāns savā grāmatveikalā iekārtoja plašu maksas bibliotēku. Tā izveidojās par lielu bagātību krātuvi, kur varēja atrast vai visas latviešu valodā izdotās grāmatas. H. Alunāna palīdzību meklēja, ja bija vajadzīgs kāds senāks izdevums. Grāmatās H. Alunāns ieguldīja visus savus līdzekļus, veselu kapitālu, bet pats dzīvoja ļoti pieticīgi, ģērbās atturīgi. Grāmatu pasaulē H. Alunāns bija atradis savu īsto vietu. Alunāna bibliotēka palikusi daudzu latviešu rakstnieku atmiņā. Dzejniece Aspazija par to rakstīja: «Ar ikdienas vienmuļīgo gaitu es nekad nevarēju apmierināties, mana dvēseles puķe būtu sākusi vīst bez jaunas saules.

Un es tādu atradu.

Blakām skolas grāmatām bija taču atrodamas arī vēl citas un citādas, un mans atradums bija vecā Indriķa Alunāna lasāmā bibliotēka Lielajā ielā 21. Tur pēc kataloga varēju izvēlēties grāmatas, kādas vien tik par lētu abonenta maksu varēja dabūt, jo pirkšanai man naudas nebij. Pati izvēlēties es nepratu, un vecais Alunāns ieteica man pasakas kā manam vecumam piemērotas. Lasīju arī sākot pasakas un indiāņu stāstiņus, bet drīz vien ar to man nepietika, man nāca rokā Ēbersa romāni par Ēģipti. Tā jau bija vesela kultūras pasaule ar saviem brīnumiem un savdabību.»[39]

Jelgava H. Alunāna laikā ir tā pilsēta, kuru daudzi zemgaliešu bērni redz kā pirmo. Par savu pirmo braucienu uz Jelgavu stāsta

[38] *Freināts A.* Grāmatnieki pa mājām, tirgiem un pilsētām. R., 1939, 191. lpp.

[39] *Aspazija.* Mana dzīve un darbi. R., 1931, 2. sēj., 10. lpp.

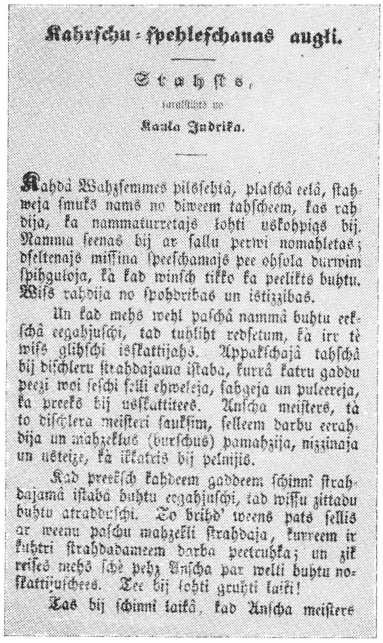

Kahrſchu-ſpehlefchanas augſti.

Stahſts,

ſarakſtits no

Kaula Jndrika.

Kahdâ Wahzemmes pilsſehtâ, plaſchâ eelâ, ſtahweja ſmuks nams no diweem tahſcheem, kas rahdija, ka nammaturretajs lohti uskohpigs bij. Namma leenas bij ar ſallu perwi nomahletas; dſeltenajs miſſina ſpeeſchamajs pee obſola durwim ſpihguloja, ka kad winſch tikko ka peelikts buhtu. Wiſs rahdija no ſpohdribas un iſtizzibas.

Un kad mehs wehl paſchâ nammâ buhtu eekſchâ eegahjuſchi, tad tuhliht redſetum, ka irr tê wiſs glihſchi iſſkattijahs. Appakſchajâ tahſchâ bij diſchleru ſtrahdajama iſtaba, kurrâ katru gaddu peeci wai ſeſchi ſelli ehweleja, ſahgeja un puleereja, ka preeks bij uskattitees. Anſcha meiſtere, tà to diſchlera meiſteri ſaukſim, ſelleem darbu errahdija un mahzekļus (burſchus) pamahzija, nizzinaja un uſteize, ka ikkatris bij pelnijis.

Kad preeſch kahdeem gaddeem ſchinnî ſtrahdajamâ iſtabâ buhtu eegahjuſchi, tad wiſſu zittadu buhtu atradduſchi. To brihd' wrens pats ſellis ar weenu paſchu mahzekli ſtrahdaja, kurreem ir kuhtri ſtrahdadameem darba peetruhka; un zik reiſes mehs ſchê pehz Anſcha par welti buhtu noſkattijuſchees. Tee bij lohti gruhti laiki!

Tas bij ſchinnî laikâ, kad Anſcha meiſtere

H. Alunāns. «Kāršu spēlēšanas augļi».

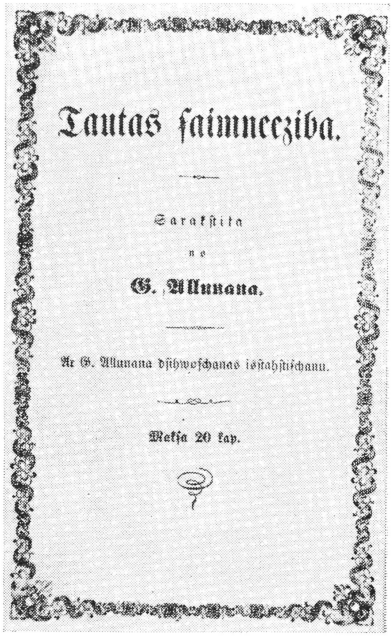

Tautas ſaimneeziba.

Sarakſtita

no

G. Allunana.

Ar G. Allunana dſihwoſchanas iſſtahſtiſchanu.

Maſſa 20 kap.

J. Alunāns. «Tautas saimniecība».

arī Anna Brigadere. Lasījusi bībeles stāstos par Jeruzalemi un dziedājusi dziesmu «Jeruzaleme, augstā pilsēta», Annele arī Jelgavu iedomājas augstā kalnā. «Jelgava! Kur viņa ir, tā Jelgava? Viņa skatījās augstumā. Tur nekā nebija. Viņa skatījās zemumā. No pelēkās miglas auga laukā neredzēti jumti un torņi, bet mirdzēt nemirdzēja nemaz. Kas tā par Jelgavu, kas nav augsti celta un nemirdz? Nē, tāda kā Jeruzaleme laikam gan nebūs tā Jelgava.»[40]

Jelgavas periodā H. Alunāns aktīvi piedalījās sabiedriskajā dzīvē. Viņš bija Rīgas Latviešu biedrības biedrs, bet, kad 1880. gadā tāda nodibinājās Jelgavā, H. Alunāns ņēma aktīvu dalību arī tās darbā. H. Alunāns bijis biedrības biedrzinis, rakstvedis, 1893. gadā priekšnieka vietnieks, piedalījies jautājumu izskaidrošanas vakaros, viens no pirmajiem dāvinājis savus izdevumus biedrības bibliotēkai.[41]

[40] *Brigadere A.* Triloģija, 214. lpp.
[41] *Jelgavas* Latviešu biedrības gada pārskati, 1888—1895.

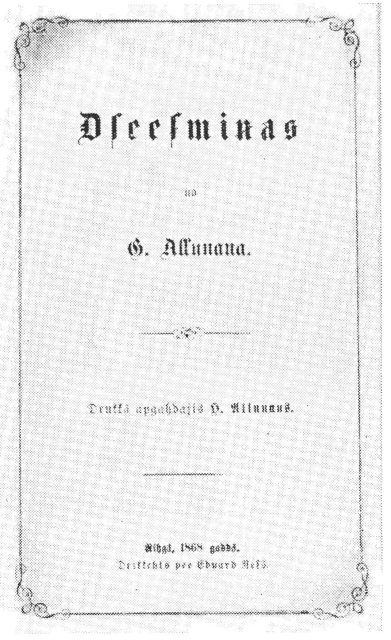
Dseesminas

G. Allunana.

Drukkā apgahdajis H. Allunans.

Rihgā, 1868 gaddā.
Drikkehts pee Eduard Reis.

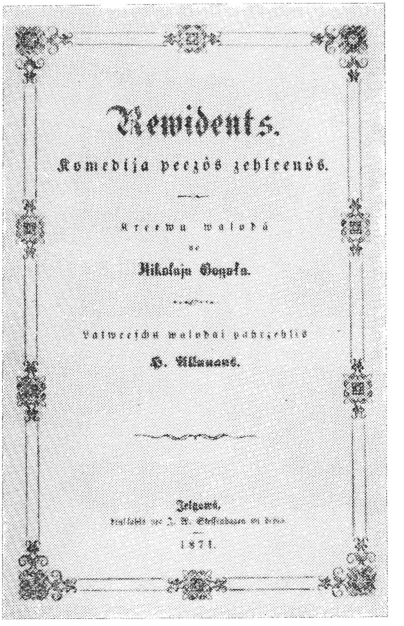
Rewidents.

Komedija peezôs zehleenôs.

Kreewu walodā

Nikolaja Gogoła.

Latweeschu walodai pahrzehlis

H. Allunans.

Jelgawā,

1871.

J. Alunāns. «Dziesmiņas» (2. izd.).

N. Gogolis. «Revidents».

Abas šīs biedrības tolaik nenoliedzami bija latviešu buržuāzijas ideoloģiskais balsts un savā darbībā pamatos bija reakcionāras. Tomēr biedrību veiktais kultūras darbs aptvēra daudz plašākas tautas masas, un dažkārt tam bija demokrātiska ievirze. Tā, Jelgavā populāri bija tautas svētki, kurus svinēja 30. augustā sakarā ar dzimtbūšanas atcelšanu Kurzemē. Pastāvēja īpaša šo svētku rīcības komiteja, kas 1880. gadā apvienojās ar Jelgavas Latviešu biedrību. Šo svētku laikā notika teātra izrādes, uzstājās Jelgavas latviešu kori, Jelgavas Latviešu biedrībā rīkoja balles un pilsētā uguņošanu. Šajos svētkos ar mežraga solo uzstājies Jurjānu Andrejs un citi tālaika jaunie mākslinieki.[42] Laika gaitā šie svētki kļuva plašāki un nozīmīgāki un deva iespēju Jelgavai vienīgajai bez Rīgas 1895. gadā kļūt par IV vispārējo latviešu dziesmu un mūzikas svētku rīkotāju.

Šo tautas svētku laikā 1884. gadā Jelgavas jaunatne sagatavoja un pirmā izrādīja Šekspīra «Venēcijas tirgotāju». Par šo no-

[42] *Straume J.* Tautas svētki. Jelgava, Ā. Reinbergs, 1890.

tikumu rakstīja Aspazija, un tas bija viņas pirmais iespiestais raksts.[43]

1879. gads bija nozīmīgs gan latviešu literatūrā, gan grāmatniecībā un nesa paliekošu slavu H. Alunānam — viņa apgādā iznāca pirmais latviešu reālistiskais romāns, brāļu Kaudzīšu «Mērnieku laiki». Tas iznāca burtnīcās līdzīgi populārajiem piedzīvojumu romāniem. Grūti nācies autoriem pierunāt H. Alunānu uzņemties tā izdošanu, jo viņš nav bijis augstās domās par to. Vēstulē M. Kaudzītem 1879. gada 24. septembrī H. Alunāns rakstīja: «Viss Jūsu romāns no kāda liela svara nav, to ticiet droši [..] no tiem nekas varens neiznāks.»[44] Tomēr «Mērnieku laikiem» bija lemts cits liktenis. Romāna 2. izdevums (1891) un 3. izdevums (1903) iznāca J. Ozola apgādā Cēsīs, 4. izdevums (1913) — Rīgā ar mākslinieka E. Brencēna ilustrācijām. «Lielā proza latviešu literatūrā ienāk 1879. gadā un patiesi monumentāli, ar īsti episku vērienu. Mūsu acu priekšā «Mērnieku laikos» atdzimst vesels laikmets ar savām sociāli ekonomiskajām, ideoloģiskajām, sadzīves un morāles īpatnībām, atdzimst vesels novads.»[45]

Nākamajā, 1880. gadā H. Alunāns izdeva M. Kaudzītes sastādīto dzejas antoloģiju «Smaidi un asaras jeb Dzejnieku labdienas», kas jau kopš 1874. gada bija ceļojusi no viena izdevēja pie otra, līdz nonāca H. Alunāna rokās. Grāmata ar 684 lappusēm bija lielākais latviešu dzejas izdevums. Bija pārstāvēti visi tālaika ievērojamākie latviešu dzejnieki — Auseklis, K. Barons, F. Brīvzemnieks, E. Dinsbergs, M. Kaudzīte, F. Mālbergs, A. Pumpurs, A. Stērste, Vensku Edvarts. Tā bija pirmā latviešu dzejas antoloģija, kas ieguva lielu popularitāti. 1895. gadā iznāca tās 2. izdevums, 1904. gadā — 3. izdevums pie J. Ozola Cēsīs. Vidzemnieku brāļu Kaudzīšu darbus gan prozā, gan dzejā tātad pirmoreiz izdevis H. Alunāns Jelgavā. No šī piemēra redzams, ka pie Jelgavas grāmatizdevējiem un tipogrāfiem bieži griezās autori no Vidzemes. Arī K. Škalbes pirmais dzejoļu krājums «Pie jūras» (1898) iespiests Jelgavā H. Alunāna tipogrāfijā, kura viņam piederēja kopš 1892. gada.

Lieli ir H. Alunāna nopelni lugu izdošanā. Galvenokārt viņš izdeva Ā. Alunāna lugas, tāpat citu autoru oriģināllugas, arī daudzas tulkotās lugas, jo oriģināllugu visumā bija maz. H. Alunāna izdotos 15 viencēlienus tulkojis iemīļotais un agri mirušais aktieris Pāvuls Pļavenieks. H. Alunāns bija ne tikai teātra mākslas veicinātājs, bet arī jauno aktieru atbalstītājs.

---

[43] Baltijas Vēstnesis, 1884, 13. aug., Nr. 186.

[44] FBR, M. Kaudzītes fonds, 122, 894. lp.

[45] *Kiršentāle I.* Latviešu romāns. Žanra tapšana un attīstība līdz 1940. gadam. R., 1979, 20. lpp.

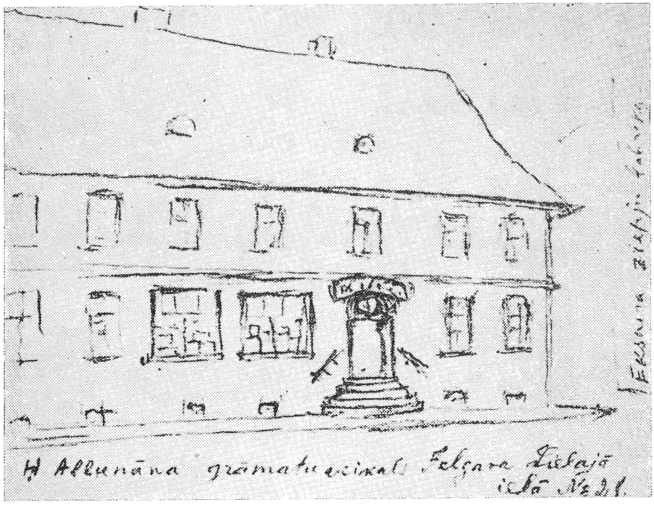

H. Alunāna grāmatveikals Jelgavā. A. Stundas zīmējums.

Zinātniskās literatūras izdevumu vidū jāmin darbi latviešu valodniecībā un folklorā, piemēram, J. Dravnieka sastādītā «Svešu vārdu grāmata» (1886), K. Valdemāra «Krievu-latviešu vārdnīca» (1890), kā arī K. Mīlenbaha darbi «Par valodas dabu un sākumu» (1891) un «Daži jautājumi par latviešu valodu» (2. daļa, 1893). Bez tam H. Alunāns izdeva A. Lerha-Puškaiša «Latvju tautas pasaku» pirmās trīs daļas (1891), kā arī Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas rakstu krājumus no 3. līdz 6. sējumam (1893—1901).

H. Alunāns izdeva daudzu jauno tulkotāju darbus. Šajā sakarībā jāpiemin dzejniece Elza Stērste, kuras tulkojumā H. Alunāns izdeva O. Mirbaha «Vēstules par Kurzemes hercogu Jēkabu» (1899).

Neparastāku — skarbu, izsmējīgu, bet ietekmīgu — Alunānu atminas Aspazija: «Es biju ar dzejoļiem jau piedzejojusi prāvu kladi un nesu to pie sava gudrības avota Indriķa Alunāna, lai man to apgādā. Viņš to arī paņēma ieskatam, un, kad es pēc kādas nedēļas atkal pie viņa pienācu, viņš skaļi smējās, nebēdādams, ka atradās citi ļaudis veikalā, un teica, ka es vēl esot par daudz jauniņa, kaut gan es jau biju 14 gadu, lai nākot 10 gadu vēlāk, un mācoties latviski dzejot! Tas mani tā apkaunoja un nospieda, ka es apņēmos vairs nedzejot un, mājās pārnākusi, iemetu

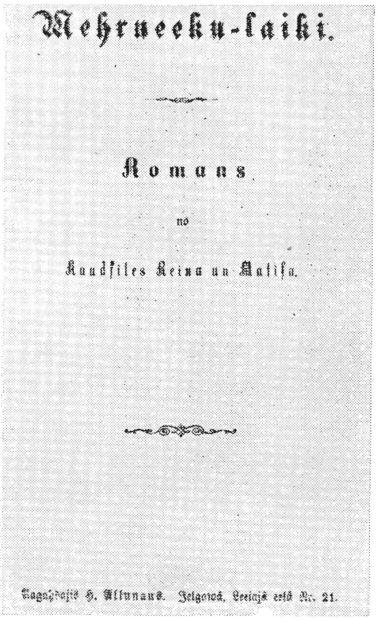
Mehrneeku-laiki.

Romans

no

Kaudsites Keina un Matisa.

Brāļi Kaudzītes. «Mērnieku laiki» (1879).

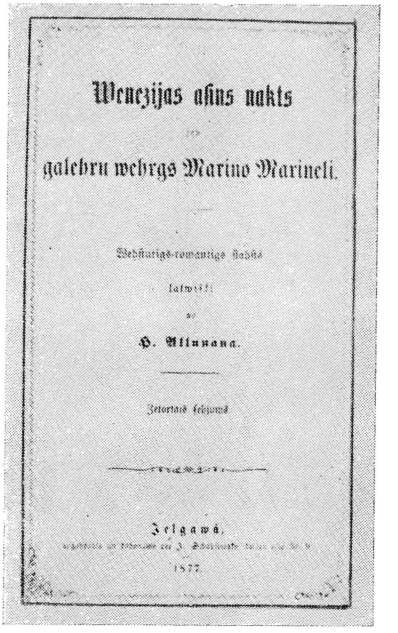
Wenezijas asins nakts

galehru wehrgs Marino Marineli.

H. Alunana.

Jelgawā.

1877.

H. Alunāna tulkotā «Venēcijas asins nakts».

visu savu dzejas krājumiņu krāsnītē [. .] Man šķita, it kā resnais Indriķis Alunāns man visapkārt, un viņa platie, skaļie smiekli, ar kādiem viņš, galvu atgāzis, man nopakaļ bij smējies, man visur skanētu pretim.»[46] Turpat Jelgavā pēc gadiem tomēr iznāca Aspazijas pirmais dzejas krājums.

Pēc tam kad J. Dravnieks bankrotēja 1895. gadā, H. Alunāns pārņēma viņa aizsāktās «Konversācijas vārdnīcas» izdošanu. H. Alunāna apgādā iznāca tās 26. un 27. burtnīca (1897, 1898), bet lielo izdevumu dēļ to tālāk vairs neturpināja.

H. Alunāna izdevēja darbība nav tikai slavējama. Līdzās nozīmīgiem, jau minētajiem Jura Alunāna, krievu klasiskās literatūras un mācībgrāmatu izdevumiem, H. Alunāns iespieda daudz lubu literatūras. 70. un 80. gados tā iznāca burtnīcās un deva izdevējam peļņu, kas nodrošināja uzņēmuma pastāvēšanu. Tai pašā laikā, kad iznāca «Mērnieku laiki», Alunāns izdeva G. Filborna

[46] *Aspazija.* Mana dzīve un darbi, 2. sēj., 13. lpp.

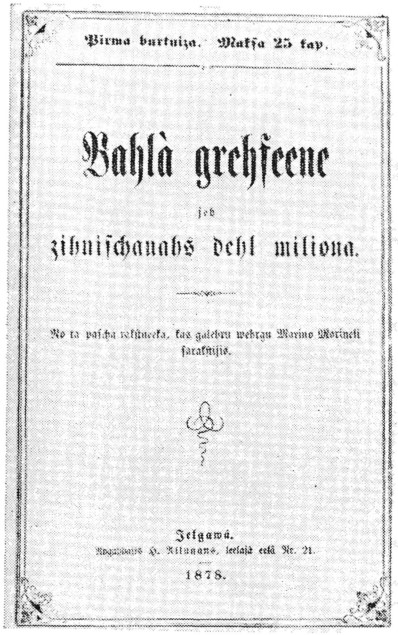

Pirma burtniza. Maksa 25 kap.

Bahlà grehfeene

jeb

zihnischanahs dehl miliona.

No ta pascha rakstneeka, kas galebru wehrgu Marino Morineli sarakstijis.

Jelgawà.

Nogasinajis H. Alunans, leelajà eelà Nr. 21.

1878.

G. Filborns. «Bālā grēfiene».

«Bālā grēfiene jeb cīnīšanās dēļ miliona» un viņa «vēsturīgu romānu» Lapas Mārtiņa tulkojumā — «Izabela. Spānijas padzītā ķēniņiene» 23. burtnīcās. Tolaik tā bija pieprasīta un daudz lasīta literatūra.

H. Alunāns daudz izdevis tulkoto beletristiku un tulkojis to arī pats. Tulkotāji Alunāna izdevumiem bijuši arī T. Alunāns, J. Bergs, J. Dravnieks, M. Kaudzīte, J. Kleinbergs, J. Kļaviņš, A. Kokalis, Lapas Mārtiņš, F. Mierkalns, P. Siliņš, J. Straume-Vaidelaitis, J. Vāgners u. c. Lugas tulkojuši K. Brīvnieks, J. Duburs, P. Pļavenieks, J. Steglavs un A. Stērste.

ZA Fundamentālās bibliotēkas dažādu autoru rokrakstu fondos ir saglabājušās H. Alunāna vēstules, kuras par viņu pastāsta ko raksturīgu, līdz šim mazāk zināmu. Piemēram, par H. Alunāna precizitāti naudas lietās. Vēstulē Baumaņu Kārlim 1887. gada 6. janvārī H. Alunāns rakstīja: ««Baltijas Vēstneša» 3. numurā es redzu, ka Baumaņu Kārlis ir līdzloceklis pie Limbažu Latviešu biedrības. Sakiet, vai Jūs esiet tas pats komponists, kas Pēter-

burgā dzīvoja. Man Jums vēl nākās naudu maksāt. Rakstiet man drīzumā savu pilnīgu adresi.»[47]

Raksturīga arī H. Alunāna vēstule tautskolu inspektoram F. Brīvzemniekam 1888. gada 6. jūlijā. Kopā ar vēstuli H. Alunāns aizsūtījis viņam trīs sava apgāda skolas grāmatas ieskatam un lūdzis atļauju tās lietot skolās. Pievienotas arī grāmatu cenas. «Grāmatu cenas es tamdēļ esmu pielicis, lai Jūs varētu pārliecināties, ka viņas salīdzinot ar viņu saturu, priekš visnabagākā skolas bērna viegli iegādājamas.»[48]

Pēc H. Alunāna nāves 1904. gadā viņa spiestuvi un abus grāmatu veikalus vēl 40 gadus vadīja Elīzabete Alunāne. Viņa mirusi 89 gadu vecumā 1944. gadā.[49]

Par izdevniecību un grāmattirdzniecības darbu Latvijā grāmatizdevējs Ansis Gulbis 1904. gadā rakstīja: «Mums vēl viss kas jāmācās [. .] mums tikko vēl skolas laiks aiz muguras. Ja arī varam lepni būt uz mūsu iedzimto darba spēku un izturību, mums pašiem vēl jāsaka, ka daudz kā mums vēl trūkst.»[50]

A. Gulbja vārdi attiecināmi arī uz H. Alunāna darbību. Mēs varam būt lepni par Heinrihu Alunānu, jo arī viņam piemita spēks un izturība pastāvēt laikmetā, kad latviešu sabiedrībā ne tuvu vēl nebija izkopta izpratne par grāmatas vērtību, kad bieži vien valdīja vienaldzība un grāmatizdevēju labi domātie pasākumi netika novērtēti.

---

[47] FBR, K. Baumaņa fonds, 3, 3. v.
[48] FBR, F. Brīvzemnieka fonds, 11, 3. v.
[49] Zemgale, 1944, Nr. 49.
[50] *Gulbis A.* Latviešu grāmatu tirgotājs-izdevējs. — Latvietis, 1904, Nr. 94.

J. ŠABLOVSKA DARBĪBA

Daudziem mūsdienu lasītājiem, it sevišķi jaunajai paaudzei, Johans Frīdrihs Šablovskis (1840—1918) nebūs pazīstams. Lasot grāmatas titullapā viņa vārdu, neradīsies priekšstats par tām grāmatām, kuras viņš izdevis.

J. Šablovska dzīvi var attēlot tikai ļoti aptuveni, izlīdzoties ar rakstiem un kritikām periodikā. Kā tas redzams no H. Alunāna vēstules grāmattirgotājam F. Besthornam 1867. gada 8. martā,[51] J. Šablovskis Jelgavā nodarbojās ar grāmatiesiešanu. Par viņa izglītību var spriest no izdošanai izvēlētajām grāmatām, no valodas, no rokraksta paraugiem vēstulē J. Misiņam 1895. gada 20. februārī,[52] grāmatizdevējam V. F. Hekeram u. c.

Šablovska veikumu vērtējot, jāievēro tālaika vēsturiskie apstākļi, jāaizmirst mūsdienu skaistie, augstvērtīgie izdevumi, moderni iekārtotie veikali un plašais grāmattirdzniecības tīkls. Tā visa toreiz nebija. Šablovskis ienāca latviešu grāmatniecībā pagājušā gadsimta 60. gados ar lētu tulkotu stāstu izdevumiem un piedzīvojumu literatūru. Pirmajās Šablovska grāmatās nebija norādīts izdevējs, bet tikai iespiedējs — Stefenhāgens. Šablovskis izdeva vairākas sērijas — «Mazi stāstiņi», «Šis un tas», «Stāstītājs», «Tautas bibliotēka» — un izveidojās par vienu no ražīgākajiem lubu literatūras izdevējiem Jelgavā.

Tolaik Jelgava bija stipri vāciska pilsēta — vācu valoda bija

[51] FBR, F. Besthorna fonds, 1, 1. lp.
[52] FBR, J. Misiņa fonds, 53, 1. v.

J. Šablovska portrets.

valdošā valsts iestādēs, skolās, veikalos. Arī ielu nosaukumi bija vācu valodā. Lai latviešu zemnieki, kas vācu valodu neprata, pilsētā iebraukuši atrastu veikalu, kurā reiz iepirkušies, tad uz veikala durvīm bijusi uzkrāsota kāda «bilde» — pazīšanas zīme. Piemēram, uz Levisona veikala durvīm bijis uzzīmēts lauva un zem tā uzraksts — «Pie Lauva», Hiršsona veikalam — briedis un uzraksts — «Pie Brieda». Tādu veikalu, kur tirgojās tikai ar grāmatām, nebija daudz. Pa lielākai daļai tās pārdeva vienuviet ar dažādām saimniecības precēm. Šablovska veikals bija izņēmums, jo viņš tirgojās tikai ar grāmatām un tikai ar latviešu grāmatām un sirdījies, ja kāds pircējs iedomājies pavaicāt arī ko citu.

Par to, kādi bijuši veikali, kā notikusi tirgošanās ar grāmatām, lasām kādā atmiņu rakstā: «Skatu logi lieli, bagātīgi greznoti, kā tas tagad, toreiz nebija, veikalam bija tādi pat parasti logi kā katram privātdzīvoklim; arī durvis nebij tādā veidā kā tas tagad — viens kāpiens un tūdaļ veikalā iekšā. Tanīs laikos veikala durvis bij augstiem un vairāk kāpieniem, augstiem bruģiem un ārpusē pie durvīm stāvēja veikalā iekšā saucējs — «Nākiet iekšā, ko jums vajaga? Mūsu bodī visu var dabūt» — tādu teicienu iekšā saucējs dienā atkārtoja neskaitāmas reizes.»[53]

[53] *Dzenēvics A.* Jelgavas savādnieks J. Šablovskis. — Zemgales Balss, 1929, Nr. 123.

Raksturots arī J. Šablovskis un viņa grāmatveikals: «Šablovska grāmatu «bohde» bij parocīgā, lauciniekiem pieietamā vietā, Katoļu ielā 9, vienstāvu brūnā šokolādes krāsā krāsotā namā. Šablovskis pats bij sīks, kalsnēja auguma, nervozi straujām kustībām, pēc dzimuma, kā teica, «vācu tautības katolis». Lielāko tiesu valkāja brūnas krāsas drēbes. Šablovskis kā īpatnējs savādnieks turējās pie krāsas, paraduma un burta. Ja viņš uz sava veikala slēģa rakstīja «Latweeschu grahmatu bohde», tad viņa bodē arīdzan cits nekas nedrīkstēja būt — kā tikai latviešu grāmatas — nevienai vācu, nevienai krievu grāmatai te nebija vietas [. .]»[54]

Tālāku ieskatu par J. Šablovska darbību var sniegt viņa izdevumi, kopskaitā ap diviem simtiem, kas glabājas bibliotēkās. Populāra bija viņa izdotā sērija «Tautas bibliotēka», apjomā nelielas, lētas grāmatiņas ar intriģējošiem virsrakstiem, piemēram, «Laupītāju virsnieks Maldonado un kapteinis Ramiro. Stāsts iz Meksikas kalniem» (Tautas bibliotēka, Nr. 12), E. Dedenrota «Noslēpumaiņa grāfene» (Tautas bibliotēka, Nr. 59), V. Oldenburga «Don Rodrigo jeb Mēris Mailandes pilsētā 1630. gadā» (Tautas bibliotēka, Nr. 67). Pavisam sērijā iznāca 80 grāmatiņas, tās labprāt pirka un lasīja tālaika latviešu lasītājs, kuru saistīja ne tikai šie virsraksti, bet arī bilžainie, krāsainie vāciņi. Daudz lasīto K. Šmīda «Priežukalna Rozi» 1886. gadā izdeva arī J. Šablovskis K. Stālberga tulkojumā.

Savā rakstā par latviešu grāmatmākslas attīstības tendencēm V. Villerušs uzsver, ka J. Šablovska «Tautas bibliotēkas» izdevumu vākiem izmantoti latviešu mākslinieku zīmējumi.[55] Piemēram, M. Bušs darinājis vāku vairākiem «Tautas bibliotēkas» numuriem.

«Tautas bibliotēkas» izdevumiem raksturīgi, ka tajos stāstīts par dažādām tālām zemēm un pilsētām — Ziemeļameriku, Bagdādi, Parīzi, Pēterburgu utt. Tas saistīja lasītāju un bija vēl viens iemesls, kāpēc šo sēriju pirka un lasīja.

Divos Šablovska izdevumos — «Pagrimuse glāžu pils» (1872) un F. Hofmaņa «Taisni un netaisni ceļi» (1872) ievietoti katrā pa vienam K. Kronvalda zīmējumam. Redzam, ka Šablovskis rūpējies par savu izdevumu veidošanu. Viņa izdotajā E. Dinsberga grāmatiņā «Rīmes» (1872) ir ievietota G. Langes darināta E. Dinsberga ģīmetne uz atsevišķas lapas. E. Dinsbergs tur redzams 55 gadu vecumā. Autora ģīmetnes pievienošana grāmatām latviešu grāmatniecībā vēl nebija izplatīta.

---

[54] Zemgales Balss, 1929, Nr. 123.

[55] *Villerušs V.* Dažas latviešu grāmatu mākslas attīstības tendences līdz 1917. gadam. — Bibliotēku zinātnes aspekti, 1979, 2. sēj., 133. lpp.

J. Šablovska izdotā «Tautas bibliotēka», Nr. 67.

Stāstiņu sērija «Šis un tas» aptver 17 atsevišķas un numurētas grāmatiņas ar nepārtrauktu paginmāciju. Katrai no tām 16 lappuses. Grāmatiņu lētums bija par iemeslu tam, ka Šablovska veikalā bieži iepirkās trūcīgākie latvieši, kuriem lasītkāre nebūt nebija maza. Roberts Sēlis savās atmiņās stāsta, ka arī viņš skolnieka gados Jelgavā lasījis pie Šablovska pirkto «Priežukalna Rozi» un tikai vēlāk skolasbiedra Zāmela Ruševica ietekmē grāmatas sācis pirkt H. Alunāna veikalā.[56]

J. Šablovski un viņa izdevumu popularitāti piemin arī A. Gulbis, rakstot par kolportāžu un sortimentu grāmattirdzniecībā: «Arī mums, latviešiem, pirms kara bija daudz kolportieru, un, lai gan daži no viņiem bij īsti rebinieki, izplatīdami mazvērtīgas grāmatas, viņi vismaz modināja interesi uz drukāto vārdu un tauta labprāt pirka Šablovska grāmatiņas ar bilžainiem vākiem un Jēkabsona izdotos briesmu romānus. Arī tāda zolīda apgādniecība, kā H. Alunāna firma Jelgavā, drukāja un izplatīja biezos Izabellas, Bālās grāfienes un citus tamlīdzīgus inkvizīcijas romānus, un es pats bērnībā aizraudamies esmu tos lasījis caurām naktīm.»[57]

[56] *Sēlis R.* Es stāstu par sevi. R., 1969, 117.—118. lpp.
[57] *Gulbis A.* Kolportāža. — Latvju Grāmata, 1922, Nr. 3, 50.—52. lpp.

Mazvērtīgo izdevumu vidū pavīd arī kāda ievērojamāka literāta vārds. Tie ir pirmie vājie, saīsinātie kāda darba atsevišķu daļu tulkojumi latviešu valodā, piemēram, Dž. F. Kūpera «Meža zvēru mednieks» (1887) un «Ādzeķis» (1886), T. Main-Rīda «Galvas ādu mednieki» (1883) u. c.

1869. gadā Šablovskis sāka izdot «Teātera lugu krājumu», kurā iznāca pavisam 20 burtnīcas. Pārskatot latviešu teātra repertuāru[58] 1870. gadam, redzam, ka no 19 lugām — posēm, kas uzvestas 1870. gadā, astoņi ir Šablovska izdevumi. Piecas no tām iespiestas K. Stālberga spiestuvē Rīgā.

J. Šablovska izdotās grāmatas tulkojuši E. Dinsbergs, Ā. Alunāns, H. Alunāns, T. Alunāns, J. Zemītis, F. Krūmiņš, T. Bekmanis, A. Pētersons, J. Brigaders, M. Skruzītis, Berģu Jānis u. c.

1893. gadā Šablovskis izdeva Berģu Jāņa sastādīto «Latviešu rakstniecības rādītāju» — rokasgrāmatu «visiem grāmatu tirgo-

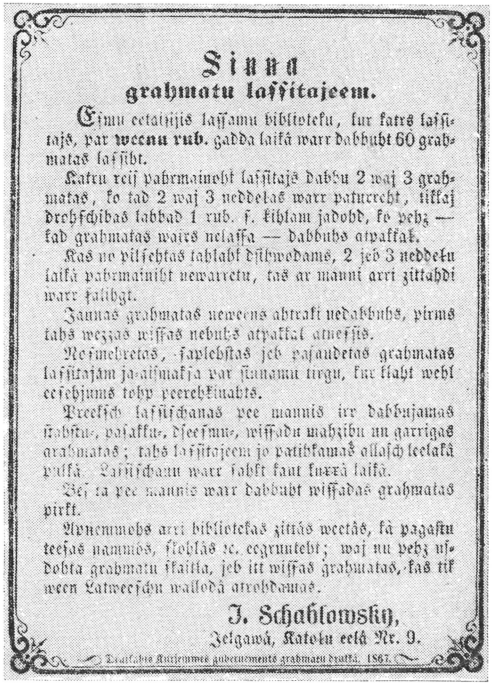

Siņa
grahmatu laſſitajeem.

Ejmu eetaifijis laſſamu bibliotekū, kur katrs laſſitajs, par **weenu rub.** gadda laikā warr dabbuht 60 grahmatas laſſiht.

Katru reiſ pahrmainoht laſſitajs dabbu 2 waj 3 grahmatas, ko tad 2 waj 3 neddelas warr paturreht, tikkaj dreſchibas labbad 1 rub. ſ. kihlam jadohd, ko pehz — kad grahmatas wairs nelaſſa — dabbuhs atpakkaļ.

Kas no pilſehtas tahlahk dſihwodams, 2 jeb 3 neddeļu laikā pahrmainiht newarretu, tas ar manni arri zittahdi warr ſalihgt.

Jaunas grahmatas neweens ahtraki nedabbuhs, pirms tahs wezzas wiſſas nebuhs atpakkaļ atneſſis.

Neſmehrets, ſaplehſtas jeb paſaudetas grahmatas laſſitajam jaatſihmakſa par ſtaunamu tirgu, kur tahdi wehl eeſehjums tohp peerehkinahts.

Preekſch laſſiſchanas pee mannis irr dabbujamas ſtahſtu-, paſakku-, dſeeſmu-, wiſſadu mahzibu un garrigas grahmatas; tahs laſſitajeem jo patihkamaš allaſch leelakā pulkā. Laſiſchanu warr ſahkt kaut kurrā laikā.

Bez ta pee mannis warr dabbuht wiſſadas grahmatas pirkt.

Aiznemmohs arri bibliotekas zittās weetās, kā pagaſtu teeſas nammōs, ſkohlās ꝛc. eegrunteht; waj nu pehz uſdohta grahmatu ſkaitla, jeb itt wiſſas grahmatas, kas tik ween Latweeſchu walloda atrohdamas.

J. Schablowskis,
Jelgawā, Katoļu eelā Nr. 9.

Iſdruhkahts Kurſemmes gubernementa grahmatu druktawā. 1867.

J. Šablovska «Ziņa grāmatu lasītājiem» (1867).

[58] *Kundziņš K.* Latviešu teātra repertuārs līdz 1940. gadam. R., 1955, 220. lpp.

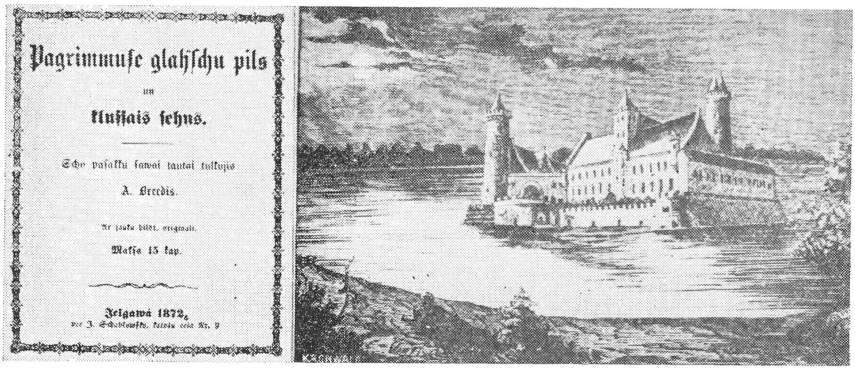

«Pagrimuse glāžu pils un klusais zēns» ar K. Kronvalda ilustrācijām.

tājiem, bibliotēkām, kolportieriem, skolotājiem un katram, kas ar grāmatām nodarbojas». 1899. gadā iznāca šī rādītāja 2. daļa. Šajos gados bibliogrāfiskajam darbam tikpat kā netika pievērsta uzmanība. Bija latviešu grāmatnieku tirdznieciski bibliotekārie rādītāji (katalogi), kuros minēta tikai daļa iznākušo latviešu grāmatu. Arī Berģu Jāņa sastādītais «Latviešu rakstniecības rādītājs» aptvēra tikai daļu latviešu grāmatu — 19. gadsimta izdevumus, agrākos iespieddarbus neuzrādot. Rādītājā pavisam uzņemti 4000 nosaukumu, un tas liecina par latviešu grāmatniecības straujo uzplaukumu 19. gadsimta beigās. K. Egle norāda, ka «darbs vispār ir grāmatnieka-bibliogrāfa amatiera darbs. Taču savā laikā tas ir aizpildījis stipri jūtamu robu».[59]

Par šo «Latviešu rakstniecības rādītāju» publicētas daudzas atsauksmes un kritika tālaika periodikā — žurnālā «Austrums», laikrakstā «Dienas Lapa» u. c. «Dienas Lapa», starp citu, šo izdevumu vērtē šādi: «Šī ir grāmata, kurai praktiskā ziņā priekš visām uzrakstā minētām personām un iestādēm ir liels svars. Līdz šim mums trūka vispārēju rādītāju, kur varētu redzēt, kas mūsu rakstniecībā ražots un vēl dabūjams.»[60] Pagājušā gadsimta 60. gados vēl bija maz t. s. tautas bibliotēku. J. Šablovskis bija viens no pirmajiem jelgavniekiem, kurš izveidoja maksas bibliotēku savā grāmatveikalā.[61]

Tuvāk par šo bibliotēku mums stāsta «Ziņa grāmatu lasītājiem» uz 1867. gadā J. Šablovska izdotās grāmatas — V. Herhen-

[59] *Egle K.* Isa latviešu bibliogrāfijas vēsture. R., 1957, 47. lpp.
[60] [*A.*] Grāmatu galds. — Dienas Lapa, 1893, Nr. 196.
[61] *Rancāns F.* Jānis Misiņš un viņa bibliotēka. R., 1963, 151. lpp.

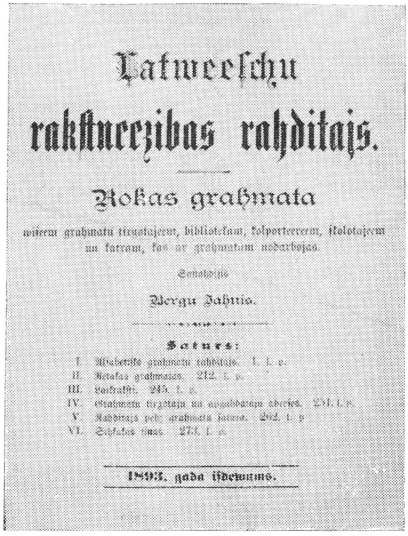

Latweeschu
rakstneezibas rahditajs.

Rokas grahmata

wiseem grahmatu tirgotajeem, bibliotekam, kolporteereem, skolotajeem un katram, kas ar grahmatam nodarbojas.

Sastahdijis

Bergu Jahnis.

Saturs:

I. Alfabetiskis grahmatu rahditajs. 1. l. p.
II. Retakas grahmatas. 212. l. p.
III. Laikraksti. 245. l. p.
IV. Grahmatu tirgotaju un apgahdataju adreses. 251. l. p.
V. Rahditajs pehz grahmatu satura. 262. l. p.
VI. Sihkakas sinas. 273. l. p.

1893. gada isdewums.

«Latviešu rakstniecības rādītājs».

baha «Ansis Kolhāze» — vāka. Šablovskis dara zināmu, ka pie viņa par 1 rubli gadā var dabūt lasīt 60 grāmatas, apmainot trīs grāmatas 2—3 nedēļu laikā. Ja zemnieki tik bieži Jelgavā neiebraucot, varot vienoties arī citādi. Viņš brīdina, ka jaunas grāmatas lasītāji saņems tikai tad, ja vecās «nenosmērētas» atdos. Lasīšanu varot sākt jebkurā laikā. Šablovskis arī apņemas «iegruntēt», t. i., iekārtot bibliotēkas pagastnamos un skolās. Lūk, kāda izskatījusies šī pirmā maksas bibliotēka: «Šablovski kunga latviska bibliotēka šim brīžam tā vienīga pilnīga. Grāmatas visas par jaunu stipros ādas vākos pārsietas un ar zilu papīri pārvilktas. Drukāti numuri līdz ar īpašnieka vārdu ir tiklab uz zila papīra, tā grāmatas virspusē, kā iekšpusē uzspiesti, caur ko grāmatas diezgan labi pazīstamas, kā piederums viņas ir [. .] Visas grāmatas ir pēc numuriem sakrautas līkstēs un pēc numuriem glīši sarakstītas lielā grāmatā — norādītājā.»[62]

Šablovskis bija gan grāmatizdevējs, gan tirgotājs, gan bibliotekārs. J. Šablovska izdevumus šodien var uzskatīt par unikāliem, jo arī Rīgas lielākajās bibliotēkās pilns «Tautas bibliotēkas» komplekts nav saglabājies.

---

[62] *J. K-n.* Par bibliotēkām jeb grāmatu krājumiem. — Latviešu Avīzes, 1869, Nr. 11, piel. Baznīcas un skolas ziņas, 23.—24. lpp.

Lai gan J. Šablovska darbībā varam saskatīt arī pozitīvas iezīmes, tomēr pamatā viņš bija lubu literatūras izdevējs. No iesāktā ceļa neatkāpās visā savā darbības laikā, arī tās beiguposmā, 19. un 20. gadsimta mijā, kad latviešu grāmatniecībā jau bija gūti lieli sasniegumi un bija radītas iespējas darbā vadīties no izciliem paraugiem. Varbūt pagājušā gadsimta 70. gados lubu literatūras izdošanai vēl atrodams kāds attaisnojums, piemēram, plašu tautas masu piesaistīšana lasīšanai, bet gadsimta beigās šādas literatūras izdošanai vairs attaisnojuma nav. Tai pamatā bija tikai peļņas kāre, un tā izvērtās jau par īstu nelaimi un kavēkli patiesu izglītības un kultūras mērķu sasniegšanā.

Latviešu grāmatizdevēju un grāmattirgotāju labākā daļa, pie kuras J. Šablovskis nepiederēja, pret lubeniekiem uzstājās pat 20. gadsimta sākumā. Daudzi latviešu rakstnieki, vēl visumā materiāli nenodrošināti, atteicās no ienesīgajiem lubu literatūras tulkojumiem. Tāpat progresīvo laikrakstu redakcijas nepieņēma šo izdevumu reklāmu. Progresīvi grāmattirgotāji savukārt atteicās šos izdevumus pārdot.

E. ZĪSLAKS — «LATVIEŠU KALENDĀRA» IZDEVĒJS

Eduards Zīslaks (1850—1888) dzimis Jelgavā. Mācījies Jelgavas reālskolā, kā māceklis strādājis Kurzemes guberņas spiestuvē. Poligrāfijas mākslā papildinājies Pēterburgā un no 1872. gada Rietumeiropā — Vīnē, Minhenē un Leipcigā. E. Zīslaks bija viens no nedaudzajiem tālaika latviešu grāmatizdevējiem ar profesionālu izglītību. 1875. gada 27. janvārī E. Zīslaks saņēma no Kurzemes gubernatora koncesiju savam uzņēmumam un sāka patstāvīgas izdevēja gaitas Jelgavā.

Interesanti, ka E. Zīslaks, pēc tautības vācietis, bija Jelgavas Latviešu biedrības biedrs jau kopš tās dibināšanas 1880. gadā. Kad šai biedrībā nodibinājās Rakstniecības nodaļa, viņš bija tās pirmais vadītājs, gan neilgu laiku. Iespaids, ko uz E. Zīslaku atstāja saskarsme ar latviešu kultūras darbiniekiem, ir nenoliedzams. Atšķirībā no citiem vācu tautības jelgavniekiem, Zīslakam viņu vāciskais gars bija svešs.

1888. gadā sakarā ar E. Zīslaka pāragro nāvi presē parādījās raksti par viņa darbību. Tieši tie ir galvenais materiāls, kas var sniegt priekšstatu par E. Zīslaku, kā arī par viņa veikumu latviešu grāmatniecībā. Vienu no tiem rakstījis Jēkabs Dravnieks — E. Zīslaka laika biedrs un viņa tipogrāfijas vēlākais īpašnieks. Savā amatā E. Zīslaks darbojies trīspadsmit gadus un centies, lai tipogrāfijas darbs būtu priekšzīmīgs. Viņš bijis stingrs, bet taisnīgs un izpalīdzīgs, kontaktā ar cilvēkiem demokrātisks. Viņš nebūt nav domājis tikai par ērtu un materiāli nodrošinātu dzīvi un, kā

J. Dravnieks atceras, «[. .] bija no visiem mīļots un cienīts, veikalā viņu turēja augstā godā».[63]

No laikrakstiem uzzinām arī par E. Zīslaka cenšanos modernizēt spiestuvi un izmantot tehnikas jaunos sasniegumus. Viens no lielākajiem izgudrojumiem 19. gadsimtā bija telefons. 1881. gadā tika slēgts līgums par telefona centrāļu ierīkošanu tādās cariskās Krievijas pilsētās kā Maskavā, Pēterburgā, Rīgā, Odesā un Varšavā. Rīgā centrāle tika nodota ekspluatācijā 1883. gada 1. jūlijā.[64] Lai gan telefona ievilkšana bijis ļoti dārgs prieks, E. Zīslaks to vēlējies arī Jelgavai. E. Zīslaks dedzīgi pievērsās visam jaunajam, ieviesa jaunāko iespiedtehniku, un spiestuve savulaik skaitījās modernākā Latvijā. «Latvju dainu» sakārtotāji sarunas par to iespiešanu sāka tieši ar Zīslaka spiestuvi, jo tā varēja nodrošināt vajadzīgo tipogrāfisko bāzi.

E. Zīslaks centās izplatīt savas grāmatas ne tikai Jelgavā vien. Laikraksta ziņojumā lasām, ka E. Zīslaka apgādā iznākušās grāmatas «dabūjamas arī Pēterburgā — Cinzerlinga grāmatu bodē pie Ņevski prospekta Nr. 80».[65] Šī izdevniecība izcēlās arī ar izdodamo darbu kvalitatīvu izvēli un it sevišķi ar grāmatu tipogrāfisko apdari.

Laikā, kad latviešu grāmatu vēl nebija daudz, kalendārs bija visvairāk lasīts (bez dziesmu un spredikļu grāmatām) un atrodams gandrīz katrā latviešu lauku sētā. Tam bija liela nozīme literatūras popularizēšanā. Pagājušā gadsimta pēdējā ceturksnī ļoti iecienīts bija E. Zīslaka Jelgavā izdotais «Latviešu kalendārs» ar bildēm, kurš sāka iznākt 1876. gadā. Tam bija literārā daļa un populārzinātnisku rakstu pielikums. Šis izdevums lika pamatus t. s. lielajiem kalendāriem, kurus izdevējs apgādāja glītā sējumā un ar ilustrācijām. Mainījās arī cena. Parastais kalendārs maksāja 10 kapeikas, Zīslaka «Latviešu kalendārs» maksāja 20, vēlāk 30 kapeikas. Sākumā šī kalendāra pielikumam bija 48 lappuses, bet kopš 1879. gada — jau 88 lappuses. Pretēji citu tālaika izdevēju paredzējumiem, ka latvieši tik lielu un arī dārgu kalendāru nepirks, E. Zīslaka kalendārs tieši šo pielikumu dēļ ātri guva lasītājus un veidojās par vienu no labākajiem. Tajā labprāt publicējās pazīstami literatūras darbinieki.

«Latviešu kalendāra» pirmā gadagājuma pielikumā publicēti vairāki F. Brīvzemnieka dzejoļi, kuri nav vērtējami kā izcili dzejas darbi, bet kuriem ir nozīmīgs saturs — latvieši sāk apzināties, ka ilgie nebrīvības laiki pagājuši, taisna jāatliec mugura, brīvi jāskan

[63] *Dravnieks J.* Eduards Zīslaks. — Austrums, 1888, Nr. 10, 1254.—1258. sl.

[64] *Ločmelis J.* 100 gadi no pirmā «Hallo!» — Dabas un vēstures kalendārs 1982. gadam. R., 1981, 219.—220. lpp.

[65] Baltijas Vēstnesis, 1879, Nr. 52.

E. Zīslaka portrets.

latviešu valodai. Kalendārā iespiesti arī citi F. Brīvzemnieka darbi, viņa tulkotā Krilova fabula «Sisenis un skudra» un apraksti par izciliem latviešu kultūras darbiniekiem. Savus darbus kalendārā publicējuši E. Dinsbergs, K. Stālbergs, J. Māters, H. Alunāns, vēlākajos gados — T. Zeiferts.

Kalendāra pielikums sniedza vēsturiskas ziņas par Latviju un dažādus praktiskus padomus. Tajā ievietoja tālaika latviešu kultūras darbinieku ģīmetnes un viņu darbības aprakstus — par Jēkabu Skolmeisteru,[66] Jāni Cimzi, K. Valdemāru u. c., kā arī Latvijas skatus, pilsētu plānus un kartes. Īpaši pieminami kārtējie apskati par starptautisko stāvokli — «Apskats pa pasauli». Pielikuma dēļ kalendārs kļuva populārs un to daudz lasīja. Par to savās atmiņās stāsta vairāki latviešu kultūras darbinieki. Kalendārs bija populārs vēl ilgi pēc tā pirmā izdevēja nāves, arī vēlāk, kad to izdeva E. Zīslaka darba turpinātāji — J. Dravnieks un J. Landsbergs. Kalendāra popularitātes dēļ viņi ilgu laiku paturēja tā sākotnējo nosaukumu. Ar nosaukumu «Zīslaka Latviešu kalendārs» tas iznāca no 1876. gada līdz 1909. gadam. No 1909. gada līdz

[66] *Gudriķe B.* Kontakti ar dienvidslāvu un rietumslāvu tautām latviešu nacionālās literatūras sākuma periodā. — Grām.: Latviešu-slāvu literatūras un mākslas sakari. R., 1982, 18.—20. lpp.

1912. gadam tas saucās «Landsberga Latviešu kalendārs». Pēc J. Landsberga nāves 1912. gadā spiestuvi pārņēma «Grāmatrūpniecības ekonomiskā sabiedrība» un 1913. gadā kalendāru izdeva ar nosaukumu «Grāmatrūpniecības ekonomiskās sabiedrības (agrāk Landsberga) Latviešu kalendārs».

Laikā, kad E. Zīslaks sāka izdevēja darbu, Baltijā jau plašāk bija attīstījies skolu tīkls, pieaugusi prasība pēc skolas grāmatām. 1877. gadā iznāca M. Kaudzītes sastādītā grāmata «Vadons ortogrāfijas mācībā tautas skolām», kura ieguva cildinošas atsauksmes. «Baltijas Vēstneša» nodaļā «Mūsu laukskolas» (1879) M. Kaudzīte stāsta, ka pēdējā laikā parādījušās burtnīcas ar līnijām. Līdz tam bērni tās vilkuši paši un neiznācis labi. Stāvoklis krasi uzlabojies pēc tam, kad iznākušas E. Zīslaka izdotās «Glītrakstīšanas grāmatas». 1877. gadā E. Zīslaks izdeva J. Sokolova un P. Zēvalda «Sarunas latviešu, krievu un vācu valodā jeb derīgs vadonis katram, kas gribētu ar šīm valodām pilnīgi iepazīties». Izdevēja priekšvārdā uzsvērts: «Ar katras jaunas valodas prašanu atdarās cilvēkam jauna pasaule. Jo viens vairāk valodu prot, jo mācītāks un attīstītāks viņš ir. Tāpēc nav nemaz mātes valoda jānicina, jo tikai caur svešu valodu piemācīšanos var viņu īsti un riktīgi mācīties pazīt un cienīt...» Šādas domas E. Zīslaks izsacījis laikā, kad daudzi latvieši kaunējās savas tautības un uzskatīja, ka izglītotam cilvēkam jāsarunājas vācu valodā.

Mācību grāmatu vidū nozīmīga ir Jēkaba Vinklera «Zeme kā zvaigzne pasaules plašumā» (1879),[67] par kuru E. Zīslaks saņēma cildinošas atsauksmes un kuru var pieskaitīt pie nopietnas zinātniskas literatūras.

E. Zīslaks izdeva tālaika latviešu rakstnieku oriģināldarbus (Ā. Alunāna, J. Lautenbaha, E. Dinsberga), kā arī tulkojumus no vācu un krievu valodas. E. Zīslaka izdevniecībā pirmo reizi latviešu valodā iespiests A. Puškina darbs atsevišķā grāmatā — stāsts «Kundze par zemnieci» (1876). No krievu literatūras izdevumiem vēl pieminams N. Pomjalovska stāsts «Zemu ļaužu laime» Jurjānu Dāvja tulkojumā ar F. Brīvzemnieka ievadu.

Plašu ievērību guva J. V. Gētes «Lapsa Kūmiņš» E. Dinsberga tulkojumā. E. Dinsbergs šo tulkojumu ar sākotnējo virsrakstu «Lapsa Kūmiņš jeb pasaules cilvēka dzīve» bija pabeidzis jau 1850. gadā. E. Dinsberga cittautu literāro darbu tulkojumu vidū J. V. Gētes alegoriskais eposs par dzīvniekiem «Lapsa Kūmiņš» ir viens no labākajiem un veiksmīgākajiem. Valoda eposā raita un plūstoša, vārsmas viegli iegaumējamas, pilnas ironijas

---

[67] *Jaujenieks V.* Zinātnieks un viņa darbs. — Zvaigžņotā Debess, 1968, pavasaris, 40.—46. lpp.

E. Zīslaka «Latviešu kalenderis ar bildēm uz 1884. gadu».

par tālaika sadzīvi. Eposa pirmais dziedājums iespiests 1852. gadā «Vecā un jaunā laika grāmatā», bet viss darbs — tikai 1879. gadā, sagādādams E. Dinsbergam lielu gandarījumu. Grāmata iznāca ar mākslinieka V. Ķaulbaha ilustrācijām, kas pārņemtas no oriģinālizdevuma. «Lapsa Ķūmiņš» bija viena no pirmajām īsti greznajām latviešu grāmatām gan ilustrāciju, gan poligrāfiskās apdares ziņā, un tā var godam stāvēt blakus mūsdienu izdevumiem.

Daudzi E. Zīslaka izdevumi veltīti bērniem un jaunatnei. Tika izveidota bērnu grāmatu sērija — «Grāmatu krājums jaunībai», kurā iznāca pavisam deviņas grāmatiņas — tai laikā ļoti populāro, bet mākslinieciski un idejiski ne pārāk augstu vērtējamo autoru O. Šupa, Ķ. Šmīda, F. Hofmaņa darbu tulkojumi. Ļoti atzinīgi jāvērtē fakts, ka E. Zīslaks izdevis V. Haufa pasakas, kā arī vēl tagad pazīstamās pasakas «Runcis zābakos», «Pelnu rušķe», «Mazais Īkstīts».

E. Zīslaks sāka izdot arī «Latviešu teātra oriģināllugu krājumu», kurā iznāca trīs lugas. Divas no tām — K. Kalniņa «Algu pēc nopeļņas» un «Medniekus» — piemin arī M. Zariņš, uzsverot, ka tās daudz izrādītas un «kopā ar Ādolfa Alunāna pirmajiem dramatiskajiem sacerējumiem bija vispār pirmās latviešu rakstnieku oriģināllugas.»[68] Ārpus šīs sērijas iznākusi vēl tagad populārā A. Alunāna luga «Kas tie tādi, kas dziedāja» (1888).

70. gados E. Zīslaks izdeva vidēji desmit grāmatas gadā. 80. gados izdevumu skaits samazinājās, toties parādījās darbi ar lielāku nozīmi latviešu grāmatniecībā.

1881./82. gadā E. Zīslaks izdeva pirmo latviešu literāro žurnālu «Pagalms».[69] «Pagalmam» vēlāk sekoja vesela virkne latviešu literāro žurnālu (1884. gadā iznāca «Rota», 1885. gadā — «Austrums»).

Līdzās vieglāka satura darbiem «Pagalmā» ievietoti raksti, kas savu nozīmi nav zaudējuši arī mūsdienās. Tie ir K. Valdemāra «Par latviešu grāmatu krātuvēm» un F. Brīvzemnieka «Latviešu tautas gara mantas», kuri liecina par izdevēja nostāju šajos latviešu tautai tik svarīgajos jautājumos. ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā saglabātās E. Zīslaka vēstules apstiprina, ka izdevējs dzīvi atsaucies K. Valdemāra aicinājumiem. 1881. gada 10. novembra vēstulē žurnāla redaktoram J. Lautenbaham E. Zīslaks rakstīja: «Ko jūs sakāt par Valdemāra rakstu? Es to izlasīju, tikai atgriežoties no Pēterburgas. Vai Jūs neuzrakstītu par to kādu rakstu? Mums vajadzētu šo lietu visumā silti uzņemt un tā aizsteigties priekšā citiem laikrakstiem. No Jūsu draugiem, piem., Kundziņa, Jūs katrā ziņā varēsiet saņemt materiālu pietiekošā daudzumā.»

1882. gada 14. marta vēstulē J. Lautenbaham E. Zīslaks raksta par grūtībām, ar kādām bija saistīta žurnāla izdošana. «[. .] Gandrīz katru dienu man bija maksājumi un ievērojamas summas. Šis laiks bija ļoti kritisks manam uzņēmumam un tikpat kritisks manai veselībai. Nākošā nedēļā man būs miers, un noteikti domāju, ka varu apsolīt nosūtīt trešdien 50 rubļus. Ar mūsu «Pagalmu» iet pavisam grūti, mums ir ap 1000 abonentu, un $^3/_5$ no tiem vēl nav samaksājuši, vēl trūkst mazākais 2500 rubļu. Tam nelaimes putnam, liekas, būs taisnība, kas man pareģoja, ka ar abonēšanas maksas palielināšanu tiks piespriests nāves sods «Pagalmam». Ir noteikti kas jādara, lai piesaistītu žurnālam vairāk abonentu. Taču to darīt es nevaru, tas jādara neieinteresētai personai, un arī par grūtībām, kuras es šeit pieminu, varētu runāt tikai garām ejot.

[68] *Zariņš M.* Optimistiska dzīves enciklopēdija. R., 1975, 36. lpp.

[69] Sk.: *Stepiņš L.* Pirmais latviešu literārais žurnāls «Pagalms». R., 1970. 60. lpp.

Zeme
kā
zvaigzne pasaules plašumā
un
matemātiska ģeogrāfija.
J. Winklera,
Jelgavā.

J. Vinklers. «Zeme kā zvaigzne pasaules plašumā».

Vai nevarētu iesūtīt no Tallinas laikrakstam «Balss» ziņojumu, kas grieztos pie publikas un norādītu uz žurnāla nozīmi tautas izglītībā, kā arī uzaicinātu to līdzdarboties, proti, ar aktīvāku labāko latviešu rakstnieku piedalīšanos un centīgāku abonēšanu. Ja stāvoklis nemainīsies, žurnāla pastāvēšana ir apdraudēta. Es esmu pilnīgi izolēts šajā cīņā pret mācītāju nelabvēlību, un mani pat neatbalsta pārējās avīzes, kuras, šķiet, tomēr baidās no «Pagalma» uzplaukuma.»

«Pagalms» prasīja lielus naudas līdzekļus. Par to rakstīja arī Ā. Alunāns: «Laikrakstu lasītāji, kas nepazina tuvākos apstākļus, arī par «Pagalma» apstāšanos stipri pukojās. Un tomēr Zīslaks bija vairāk nekā vienā ziņā atvainojams. Gribēdams savu «Pagalmu» pacelt uz arvien augstāku pakāpienu, viņš par tā mākslīgu izrotāšanu netaupīja nekādas summas; no jauna un atkal no jauna viņš apgādāja «Pagalmam» dārgas un glītas klišejas, cerēdams, ka lasītāju skaits stipri vairosies. Bet tas nepieauga vis tai mērā, cik Zīslaks samaksāja par «Pagalma» izrotāšanu, un tā iztrūkumi bija viegli izskaidrojami.»[70] Šajā neveiksmē lielā mērā

[70] *Alunāns Ā.* Ievērojami latvieši. Jelgava, 1890, 2. burtn., 65. lpp.

bija vainojams arī žurnāla redaktors. J. Lautenbahs bija pseidoromantisma pārstāvis, nostājās pret progresīviem strāvojumiem literatūrā.

Darbu, spēku un enerģiju E. Zīslaks ieguldījis arī «Austruma» izdošanā. «Austrums» sāka iznākt Maskavā 1885. gadā J. Velmes redakcijā, bet no 1887. gada «Austruma» apgāds tika pārcelts uz Jelgavu E. Zīslaka spiestuvē. Laikraksta sludinājumā lasām: «Ar šā gada iesākumu E. Zīslaks ņēma «Austrumu» savā apgādāšanā, un jau pirmā numura ārējais veids liecināja, ka mēnešraksts nācis krietnās rokās.»[71]

E. Zīslaks ļoti labi pratis latviešu valodu un «Austruma» izdošanas laikā sadarbojies ar progresīvākām latviešu inteliģences aprindām nekā «Pagalma» izdošanas laikā 1881./82. gadā. 1888. gadā viņš nopietni domājis arī par laikrakstu skolām un skolotājiem. Kā zinām, tādu laikrakstu izdot bija iecerējis jau A. Kronvalds, nedaudz vēlāk par tā eksistenci cīnījās J. Māters. Vēstule liecina arī par E. Zīslaka darba stilu un noteiktību. Viņš domāja par «Austruma» popularizēšanu, gribēja pielīdzināt to kādam somu žurnālam, kas iznācis 14 000 eksemplāru. Viņš rakstīja: «Lai nu arī «Austrums» to skaitu tik drīz nesasniegs, tad tomēr, mazākais 2000—3000 viņš šobrīd būtu pelnījis, jo tad mēs viņu varētu izdot vēl glītāku un kuplāku, vairāk ilustrētu. Lai nu šādi panākumi būtu iespējami, tad mēs esam nodomājuši «Austruma» dēļ marta mēnesī laist pie latviešu tautas kādu cirkulāru, kuru pieliksim ne vien pie latviešu laikrakstiem, bet piesūtīsim arī ievērojamākiem latviešu vīriem priekš izdalīšanas. Tāpat mēs šobrīd gatavojam priekš «Austruma» plakātus, kuri būtu piesitami redzamās vietās — kā grāmatu tirgotavās, pagasta namā u. c. Arī Jums, kā ceram, nebūs nekas pretim, ka piesūtam Jums dažus eksemplārus [. .] Skolas laikraksta lietā mēs Jums pilnīgi līdzjūtam un pateicamies, ka Jūs mūs uz to darījuši uzmanīgus. Mēs šajā lietā spersim vajadzīgos soļus un ceram, ka šī ideja jau ar nākošu gadu varēs tikt realizēta. Ar cienīšanu E. Zīslaks.»[72]

No citām atsauksmēm redzams, ka E. Zīslaks augstu novērtējis žurnāla mērķus — iepazīstināt lasītājus ne tikai ar vācu, bet arī ar krievu zinātni un literatūru. Tā kā ārzemēs pasūtītās klišejas bija dārgas, E. Zīslaks gatavojās ierīkot Jelgavā cinkogrāfiju.[73]

E. Zīslaks pievērsies arī nošu izdošanai, it sevišķi laikposmā, kad notika gatavošanās II vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem (1880). E. Zīslaka apgādībā iznāca O. Šepska «Dziesmas, salasī-

[71] Balss, 1888, Nr. 3.
[72] FBR, K. Egles fonds, 206, 7. v.
[73] *Eduarda* Zīslaka piemiņai. — Zemgales Balss, 1938, Nr. 225.

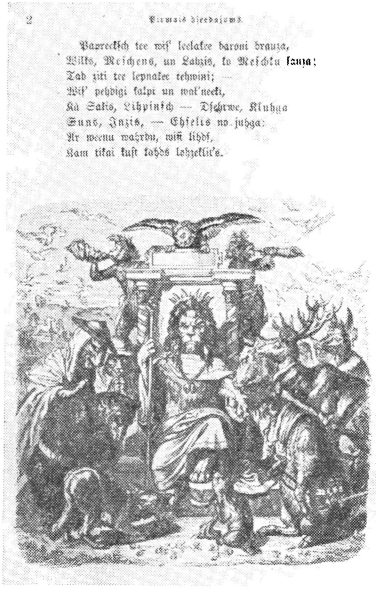

J. V. Gēte. «Lapsa Kūmiņš» — vāks un ilustrācija.

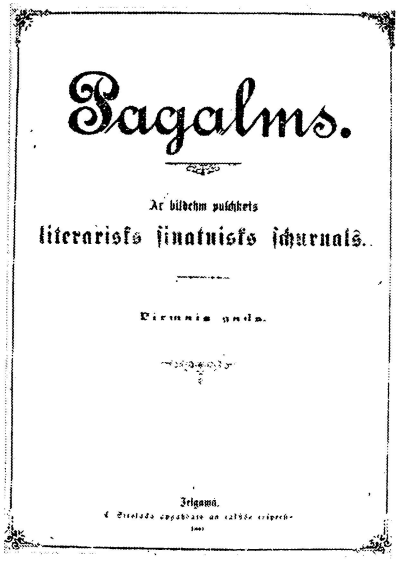

Žurnāla «Pagalms» vāks un titullapa (1881).

tas un priekš 4 vīru balsīm sastādītas». Dažas no tām, piemēram, «Teci, teci kumeliņi», bija repertuārā un tika dziedātas II vispārējos latviešu dziesmu svētkos.

E. Zīslaks nemēdza piemēroties neizkoptai lasītāju gaumei un tieši nostājās pret sentimentāliem romāniem un šausmu stāstiem. Kā tulkotās, tā oriģinālliteratūras izdevumi rūpīgi izvēlēti. Viņa izdoto grāmatu vidū nav neviena lubu romāna, ko nevar teikt par citiem tālaika latviešu grāmatizdevējiem. Pat bankrota priekšā E. Zīslaks nav centies gūt lielāku peļņu uz mazvērtīgu izdevumu rēķina. Par progresīvu noslieci izdevniecības darbā var uzskatīt izdevumu antiklerikālo raksturu, kas bija krasā pretstatā tālaika uzskatiem.

E. Zīslaka darbībā atzinīgi novērtējams fakts, kuru piemin lietuviešu zinātnieks Antans Tīla rakstā «Mēģinājumi izdot lietuviešu izdevumus iespiestā raksta aizlieguma laikā».[74] Lietuviešu zinātnieku uzsāktajā kampaņā par atļauju iespiest grāmatas lietuviešu valodā iesaistījās daudzi progresīvās inteliģences pārstāvji. 1881. gada 27. februārī pie valdības iestādēm griezies arī E. Zīslaks, lūdzot atļauju izdot Jelgavā nedēļas laikrakstu «Lietuvas Ziņas» lietuviešu valodā, kā arī lietuviešu grāmatas.

E. Zīslaka izdevniecība uzskatāma par vienu no pirmajām, kas rūpējusies par latviešu grāmatas glītu ārējo apdari un līdz ar to mācījusi lasītāju vērtēt grāmatu kā mākslas darbu. Grāmatu apdarē Zīslaka uzņēmums ieviesa daudz jauninājumu. Piemēram, arī nelielām grāmatiņām vāks atšķiras no titullapas, tātad par grāmatas vāku izdevējs īpaši domājis. Parādās krāsainas litogrāfijas, izdevējs daudz domājis par salikumu — nav mazu malu, un divslejīgs salikums ir ļoti rets. Salikumu orientēja pēc centrālās ass, lappuses nav negaumīgi pieblīvētas, lietotas daudzas burtu garnitūras. Iniciāļus tolaik izdevēji lietoja maz, bet Zīslaks izmantoja lielo burtu gravētos iniciāļus. Glītuma labad virsrakstus veidoja izliektā, nevis parastā taisnā līnijā. Lietoja gatavus tipogrāfiskos rotājuma elementus, turklāt vairākās krāsās. Vienam izdevumam arvien bija vienāds papīrs un vienāds krāsas segums. E. Zīslaks izveidoja oriģināliesējumu. Spiestuvē nebija nolietotu burtu. Burtu matrices sākumā pasūtīja Vācijā, vēlāk burtu lietuve bija pašam. Grāmatu formāts bija dažāds atkarībā no izdevuma rakstura.

Savā tipogrāfijā E. Zīslaks pieņēma darbus no tiem latviešu grāmatizdevējiem, kuriem pašiem spiestuvju nebija. Ar Zīslaku sadarbojās Pūcīšu Ģederts, B. Dīriķis, Rīgas Latviešu biedrības

---

[74] *Tyla A.* Mėginimai legaliai leisti lietuviškus leidinius spaudos draudimo metu. — Spauda ir spaustuvės. Vilnius, 1972, p. 86.

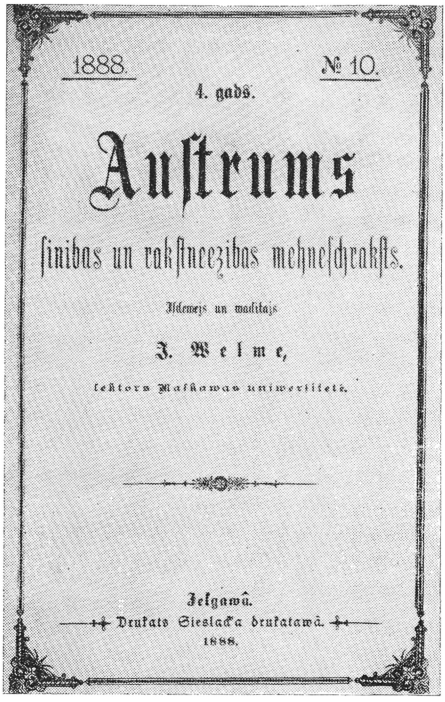
1888. № 10.

4. gads.

Austrums

sinibas un rakstneezibas mehneschraksts.

Isdemejs un maditajs

J. Welme,

lektors Maskawas uniwersitetē.

Jelgawâ.

Drukats Sieslack'a drukatawâ.

1888.

Žurnāla «Austrums» vāks (1888).

Derīgu grāmatu nodaļa — Rīgā, H. Alunāns, J. Dravnieks, J. Māters — Jelgavā. Augstās tehniskās iespējas, kādas bija E. Zīslaka tipogrāfijai atšķirībā no citām tālaika tipogrāfijām, bija par iemeslu tam, ka pie viņa griezās grāmatu izdevēji gadījumos, kad vajadzēja veikt ļoti sarežģītus iespieddarbus. 1880. gadā par godu II vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem E. Zīslaka tipogrāfijā iespieda piemiņas afišu.[75] Tās autors ir J. Laksmanis un tā veidota ļoti interesanti. Afišas kreisajā pusē iespiests 1873. gada I dziesmu svētku koru un diriģentu saraksts un estrādes attēls, labajā pusē — 1880. gada II dziesmu svētku koru nosaukumi un šo svētku estrādes attēls. Tagad, pēc simt gadiem, šī afiša ir vienīgā, uz kuras redzama I vispārējo latviešu dziesmu svētku estrāde. Viens afišas eksemplārs glabājas ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.

Ļoti daudz grāmatu E. Zīslaks iespiedis III vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem 1888. gadā. To vidū nozīmīgākie ir Vīg-

[75] *Klotiņš A.* Pirms simts gadiem. — Zvaigzne, 1980, Nr. 13, 13. lpp.

neru Ernesta latviešu tautasdziesmas apdare vīru korim «Strauja upe» un «Sagatavošanas kurss koru dziedāšanā», 1. daļa (1888), «Dziesmas latviešu III vispārīgiem dziedāšanas svētkiem Rīgā» (1888), P. Šancberga «Latviešu tautas apdziedāšanās dziesmas ar notīm» (1888) u. c. III vispārējo dziesmu svētku laikā lasītāji saņēma Zīslaka iespiestos Ausekļa «Rakstus» Kažoku Dāvja sakārtojumā, pirmos kopotos rakstus latviešu valodā, un A. Pumpura «Lāčplēša» pirmo izdevumu.

E. Zīslaka darbība latviešu grāmatniecībā bija ražīga un daudzpusīga. Atceroties, ka viņš darbojies tikai trīspadsmit gadus un miris jauns — trīsdesmit astoņu gadu vecumā, kļūst skaidrs viņa veikuma patiesais nozīmīgums. Progresīvā sabiedrība to prata saskatīt un novērtēt arī viņa dzīves laikā. «Pēc izdoto grāmatu satura un glītas drukas E. Zīslaks pieskaitāms pie mūsu labākiem grāmatu apgādātājiem pēdējā gadu desmitā. Savas grāmatas ļaudīs laizdams, viņš mazāk lūkojies uz peļņu, bet vairāk rūpējies uz derīgumu un krietnumu, par tīkamu un, kur vajadzēja, par mākslīgu druku; tā strādādams viņš ne tikai pacēlis savu latvisko apgādību jo augstā līmenī, bet arī paskubinājis, pa daļai pat piespiedis citus apgādniekus, lai tie par tāļu nepaliktu atpakaļ aiz viņa teicamās priekšzīmes.»[76]

[76] *Zīslaka* Latviešu kalendārs 1887. gadam. — Dienas Lapa, 1887, Nr. 3.

GRĀMATNIEKA Ā. REINBERGA DEVUMS LATVIEŠU TEĀTRIM

Ādolfs Reinbergs ir viens no tiem Jelgavas grāmatizdevējiem, par kuru iegūts gaužām maz biogrāfisku datu. Kad viņš dzimis, kurā novadā audzis, kādu izglītību baudījis? Par to pagaidām ziņu nav. Kādu laiku Ā. Reinbergs praktizējies Stefenhāgenu spiestuvē Jelgavā un aizgājis no tās 1879. gada 31. decembrī.[77] Varam secināt, ka tur iegūtā pieredze ietekmējusi viņa turpmāko darba gaitu izvēli. Viņu pazīstam arī kā rosīgu sabiedrisku darbinieku pagājušā gadsimta 80. un 90. gados. Šeit mēģināts sniegt ieskatu divu ievērojamu jelgavnieku — Ādolfa Alunāna un Ādolfa Reinberga sadarbībā teātra jomā un grāmatniecībā, sfērās, kas Ā. Reinberga dzīvē grūti norobežojamas.

1880. gadā Jelgavā nodibinājās Latviešu biedrība, un, kā raksta Līgotņu Jēkabs,[78] viens no Jelgavas Latviešu biedrības darbības virzieniem bijusi teātra izrāžu rīkošana. 1882. gadā izveidojās speciāla teātra komisija, kuras priekšnieks 1888. gadā un 1889. gadā bija Ā. Reinbergs. Viņš bija vairāku lugu režisors, turklāt spējīgs aktieris un darbojās ar savu latviskoto uzvārdu Spodrkalns. Viņš ņēma dalību arī IV vispārējo latviešu dziesmu un mūzikas svētku sarīkošanā (1895).

Kādu laiku Ā. Reinbergs bija Jelgavas Latviešu biedrības bibliotēkas pārzinis.[79] Tā bijusi slikti komplektēta. Reinbergs to pa-

[77] *Steffenhagen* und sein Haus, 115. lpp.

[78] *Līgotņu Jēkabs.* Jelgavas Latviešu biedrība 50 gadu kultūras darbā (1880—1930). Jelgava, 1930, 117. lpp.

[79] Jelgavas Latviešu biedrības gada pārskats 1890. gadam. Jelgava, 1891, 5. lpp.

pildināja ar jaunākajām grāmatām, iekārtoja piemērotāku darbalaiku.

Savu darbību grāmatniecībā Ā. Reinbergs uzsāka 1885. gadā kā tipogrāfijas darbinieks, nedaudz vēlāk pievērsdamies grāmatizdošanai. Par darba sākšanu Ā. Reinbergs pavēstīja šādi: «Cienījamai publikai paziņoju caur šo zemīgi, ka esmu ierīkojis Jelgavā, Lielajā ielā 17, grāmatu drukātavu un litogrāfiju. Pieņemu visvisādus drukas un litogrāfijas darbus un apņemos tos pagatavot glīti un ātri par vislētākām cenām. It īpaši daru publiku uzmanīgu, ka izgatavoju uz glītāko vīzi vizītkartes, ielūgšanas uz ballēm, kāzām, krustībām un bērēm; biedru kartis priekš dažādām biedrībām un iestādēm, programmas priekš dažādiem izrīkojumiem, kases grāmatas, kvitances un kases zīmes, skolas liecības, marginālijas un cirkulārus, dažādas etiķetes brūveriem, destilantiem un aptieķiem. Apstellēšanas uz visiem augšējiem drukas darbiem pieņem Bauskā H. Alunāna kga grāmatu pārdotavā un Jelgavā manā drukātavā.»[80]

1892. gadā Ā. Reinbergs atvēra «grāmatu, rakstamu un zīmējamu lietu un muzikāliju» pārdotavu. Tā atradās Katoļu ielā 20. Kā jau tajā laikā parasts, arī Ā. Reinberga grāmatveikalā bija bibliotēka ar grāmatām latviešu, krievu un vācu valodā. Samērā īsajā Reinberga darbības laikā šis gads bija ļoti ražīgs, iznāca visvairāk grāmatu — pavisam astoņas. A. Birkerts savās atmiņās stāsta par skolas laiku Jelgavā, par grūtībām, kuras bija jāpārvar, lai rastu kādu peļņas avotu un nedaudz līdzekļu grāmatu iegādei. Zēnam piemērotu nodarbošanos viņš atradis Ā. Reinberga grāmatspiestuvē, kur tika iespiests laikraksts «Tēvija». No spiestuves, kas atradās Lielajā ielā 17, laikraksta 100 eksemplāri bijuši jāaiznes uz ekspedīciju Annas un Katoļu ielas stūrī un tur jāsaloka. Par katru simtu salocītu laikrakstu nopelnījuši piecas kapeikas. Lai nopelnītu vairāk, puikas centušies spiestuvē būt jo agri un uz ekspedīciju skrējuši teciņus. Vajadzējis pasteigties, lai aizskrietu vēl pēc otra simta un paspētu laikā būt skolā. Tāda tolaik bijusi Jelgavas spiestuves palīgstrādnieka darbdiena.[81]

Redzam arī Ā. Reinberga spiestuves iekārtu un pašu spiestuves īpašnieku, kāds viņš saglabājies A. Birkerta atmiņās. «Ar lielu ziņkārību un interesi es aplūkoju grāmatu spiestuvi, ko nekad nebiju redzējis. Vienā istabā tur stāvēja rindām nelieli ieslīpi galdi, kuru augstums sniedzās cilvēkam līdz krūtīm, jeb pultes[..] Mašīna stāvēja otrā istabā, visa no dzelzs, čuguna un tērauda, ar milzīgu ratu sānos, līdzīga nelielai kuļmašīnai. Un tiešām, kad

[80] Baltijas Vēstnesis, 1885, Nr. 71.

[81] *Birkerts A.* Mana mūža baltās un nebaltās dienas. FBR, A. Birkerta fonds, 29, 176.—179. lp.

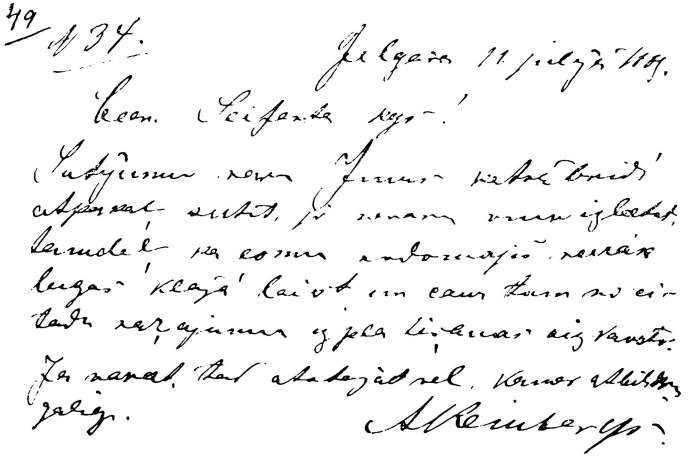

Ā. Reinberga vēstule T. Zeifertam 1889. g. 11. jūlijā.

sāka strādāt, tad mašīnai sānos pakāpās viens iekšā laidējs, kas labības kūļu vietā laida iekšā lielas baltas papīra loksnes. Šīs loksnes apliecās ap kādu rulli, kuram pa apakšu slīdēja mašīnā iešautās garīgās maizes klaips — burtu sakopojums lapas pusēs —, uzspieda burtus baltajai papīra lapai. Kad rullis bija vienreiz apvēlies — avīzei viena puse bija apdrukāta, un kāds rijas vēķim līdzīgs daikts apdrukāto lapu ātri un slaidi noguldīja uz līdzena galdiņa mašīnas pakaļpusē. Te bija zēnu vieta: te mēs stāvējām un skaitījām savus eksemplārus. Kad simts bija pilns, tad savēlām avīzi baķī un laidām uz ekspedīciju ko kājas nes [. .] Mašīnu apkalpoja tikai divi cilvēki, viens grieza lielo riteni un otrs laida iekšā papīru [. .] Reizēm ienāca arī pats tipogrāfijas īpašnieks Reinbergs apskatīties, kā darbi veicas. Viņš bija vidēja auguma vīrs, paresns un viscaur mīksts: miesā, vaigā, gaitā. Un balss un izskats viņam vienmēr bija tādi, ka viņš vakar būtu krietni dzēris un nupat pārdzīvo niknas paģiras [. .]»

Pēc A. Birkerta apraksta izlasīšanas daudziem nespeciālistiem var likties, ka Ā. Reinberga tipogrāfija bija vienkārši iekārtota. Patiesībā te aprakstītā tipogrāfijas tehnika bija tolaik pati jaunākā.

Reinbergs pievērsās lugu izdošanai, jo, nākdams saskarē ar Ā. Alunānu, būdams teātra draugs un pats labs aktieris, viņš skaidri saprata, ka latviešu teātrim trūkst repertuāra. To apliecina arī Ā. Reinberga vēstule T. Zeifertam 1889. gada 11. jūlijā. Reinbergs paziņo, ka atsūtīto materiālu (dzeju. — *L. L.*) nevarēs iz-

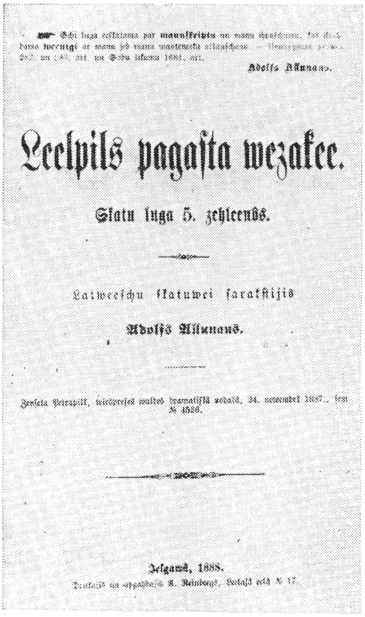

Leelpils pagasta wezakee.

Skatu luga 5. zehleenôs.

Latweeschu skatuwei sarakstijis

Adolfs Alunans.

Jelgawâ, 1888.

Ā. Alunāns. «Lielpils pagasta vecākie».

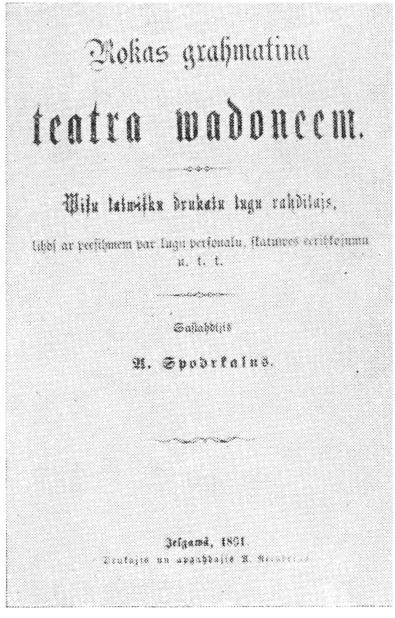

Rokas grahmatina

teatra wadoneem.

Wiſu latwiſku drukatu lugu rahditajs,

Sallahdijis

A. Spodrkalns.

Jelgawâ, 1891

A. Spodrkalns. «Rokas grāmatiņa teātra vadoņiem».

mantot, «tamdēļ, ka esmu nodomājis vairāk lugas klajā laist un caur tam no citādu ražojumu izplatīšanas aizkavēts».[82] Ā. Reinbergs izdevēja darbu sāka ar Ā. Alunāna lugu izdošanu. Pati pirmā izdota luga «Lielpils pagasta vecākie» (1888), kura guva lielu ievērību un atzinību un tika atkārtoti izdota 1892. gadā. Lugas pirmuzvedumu 1888. gadā recenzējis Rainis: «Alunāna kunga jaunā luga ir visu labākā luga mūsu literatūrā; kā tādai viņai pilna tiesība prasīt vispārēju ievērošanu — no visiem, kas tik vien interesējas par latviešu teātri [. .]»[83] Šai lugai sekoja «Šneiderienes» (1889) un «Sādžu dakteris» (1892).

Ā. Reinbergs izdevis arī Jelgavas Latviešu biedrības teātra komisijai 1892. gadā iesniegtās trīs lugas — J. Dubura «Ērglis un Šperbers», J. Straumes «Vagars» un D. Šveņķa-Zariņa «Draugs». Tās tika godalgotas, kādu laiku bija teātra repertuārā, bet paliekošas vērtības tām nebija.

[82] FBR, T. Zeiferta fonds, 383, 49. v.
[83] Dienas Lapa, 1888, Nr. 258—259.

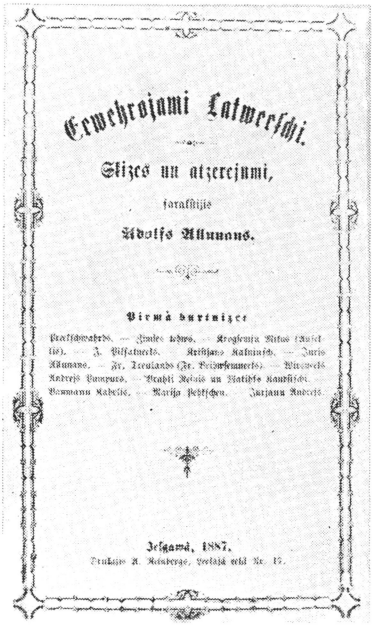

Ewehrojami Latweeschi.

Skizes un atzerejumi,

sarakstijis

Adolfs Alunans.

Pirmâ burtnizes

Prakschwahrds. — Jaules ahwe. — Kreglenka Mikus (Jaukl. lib). — J. Bihsatneeks. — Krischjan Kalnajsch. — Juris Alunans. — Fr. Treulands (Fr. Brihwsemneeks). — Mirowcels Andrejs Lumpuns. — Pehdi Nelais un Matihss Kaulischi. Kaimanu Kahrlis. — Marija Pehtscheu. — Jurjanu Andrejs.

Jelgawâ, 1887.

Drukajse A. Reinberga, Lielajâ eelâ Nr. 17.

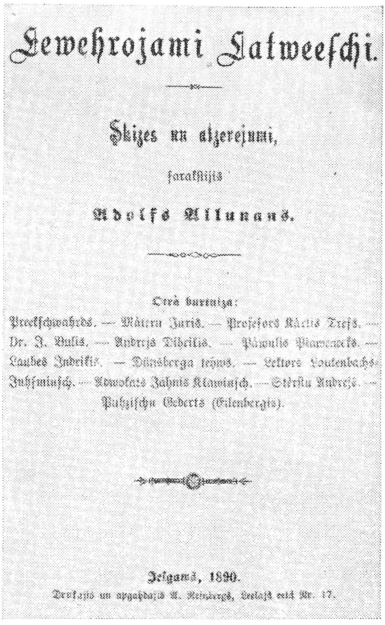

Ewehrojami Latweeschi.

Skizes un atzerejumi,

sarakstijis

Adolfs Alunans.

Otrâ burtniza:

Prakschwahrds. — Mâtera Juris. — Profesors Kârlis Treijs. — Dr. J. Bulis. — Andrejs Dibeliņš. — Pâpulis Pîlâgastis. — Laubes Indrikis. — Dîmberga tehws. — Lektore Loukenbachs. — Juhsmuischn. — Adwokats Jahnis Klawinsch. — Stirnu Andrejs. — Pahrschu Goberts (Silenbergis).

Jelgawâ, 1890.

Drukajis un apgahdajis A. Reinbergs, Lielajâ eelâ Nr. 17.

Ā. Alunāns. «Ievērojami latvieši» — 1. un 2. burtnīcas titullapa.

Vēl Ā. Reinbergs izdeva J. Steglava darbus skatuvei, kā arī K. Guckova, E. Hirtes, J. Nestroja, E. Raupaha un J. Stetenheima lugu tulkojumus.

Jau agrāk Ā. Alunāna lugas bija izdevuši arī Jelgavas grāmatizdevēji H. Alunāns un E. Zīslaks. Pēc E. Zīslaka nāves ciešāki kontakti Ā. Alunānam izveidojās ar Ā. Reinbergu. Savos izdevumos Ā. Reinbergs popularizēja Ā. Alunāna lugas, īpaši pieminot arī tās, kas vēl bija manuskriptā. Sludinājumos viņš aizrādīja, ka par Ā. Alunānu, viņa darbiem un izrādēm arvien var uzzināt Ā. Reinberga drukātavā.

Interese par teātri un skatuvi uzvedināja Ā. Reinbergu uz domām sastādīt visu latviešu valodā iespiesto lugu rādītāju. 1891. gadā iznāca 22 lappušu bieza «Rokas grāmatiņa teātra vadoņiem» — palīglīdzeklis pašdarbības teātra organizētājiem. Uzmanību var saistīt fakts, ka grāmatas autors Ā. Reinbergs latviskojis savu uzvārdu par Spodrkalnu. Šis rādītājs latviešu valodā bija pirmais nozaru bibliogrāfijā, tajā bija daudz bibliogrāfisku ap-

A. Reinberga

apgahdeenâ isnahkuschas schahdas grahmatas:

Daschada satura. Kap.

Jelg. Latw. Beedr. Rakstneezibas Nodalas II. Rakstu krahjums. Teikas un pasakas, eeraschas un mahni, sakami wahrdi, parunas un mihklas, islokschnu paraugi. Makfà 50

Glihtâ sehjumâ 125

Kurbads, seulatwju waronis. Pehz tautas teikam, pasakam un dseesmam sazerejis Ans Lerchis-Puschkaitis 30

Klara Herbert. Romantschu wainags, kuru pehz Lenawa latwiski wijis R. Behrsinsch . . 20

Eewehrojami Latweeschi. Skizes un atzerejumi A. Allunana. I. burtniza:

Preekschwahrds. — Zimses tehws. — Krogsemju Mikus (Auseklis). — J. Pilsatneeks. — Kristjans Kalninsch. — Juris Allunans. — Fr. Treulands (Fr. Brihwsemneeks) — Wirsneeks Andrejs Pumpurs. — Brahli Reinis un Matihss Kaudsischi. — Baumanu Kahrlis. — Marija Pehkschen. — Jurjanu Andrejs. Makfà 20

II. burtniza:

Preekschwahrds. — Mâteru Juris. — Profesors Kârlis Tresš. — Dr. J. Bulis. — Andrejs Dihrikis. — Pahwulis Plaweneeks. — Laubes Indrikis. — Dünsberga tehws. — Lektors Lautenbachs-Juhsminsch. — Adwokats Jahnis Klawinsch. — Stêrstu Andrejs. — Puhzischu Gederts (Eulenbergis). Makfà 30

Ā. Reinberga izdoto grāmatu rādītājs (bez gada).

rakstu (123 lugas) un, tā kā tas bija izdots grāmatā, to arī vairāk lasīja. Tolaik vēl nebija bibliogrāfiskās bāzes — pilnīgas latviešu grāmatu bibliotēkas, no kuras varētu atlasīt vajadzīgo. Tas ceļ Ā. Reinberga darba vērtību.

Ā. Reinberga apgādā iznāca arī cita žanra grāmatas. Nozīmīgākā no tām — Ā. Alunāna «Ievērojami latvieši», kuras pirmā burtnīca (1887) iespiesta Ā. Reinberga drukātavā, bet otrā burtnīca (1890) iznākusi viņa apgādā. Šis izdevums bija viens no vērtīgākajiem tālaika memuāru literatūrā. Par šī Ā. Reinberga izdevuma nozīmi, par iespaidu, kādu tas atstājis uz jaunatni, stāsta A. Birkerts: «Ā. Alunāna grāmatiņa «Ievērojami latvieši» atklāja man pie mūsu garīgās kultūras debesīm spožas zvaigznes, kas man noderēja kā ceļa rādītājas manā gara dzīvē, manos meklējumos, domās, sapņos [. .] Šīs grāmatiņas bija vairāk kā lasāmais materiāls, tās bija vesela jauna, skaista, plaša dzīves programma, vajadzēja tikai mēģināt viņu pildīt.»[84]

No Ā. Reinberga izdevumiem vēl minami — A. Puškina poēma «Poltava» (1889), A. Lerha-Puškaiša «Kurbads» (1891), H. Senkēviča romāns «Anna» (1894) J. Steglava tulkojumā.

[84] *Birkerts A.* Mana mūža baltās un nebaltās dienas. — FBR, A. Birkerta fonds, 29, 182.—183. lpp.

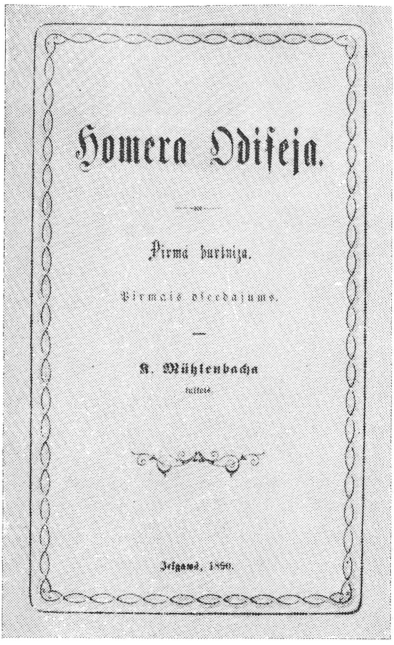

Homērs. «Odiseja». Iespiedis Ā. Reinbergs.

1895. gads bija pēdējais Ā. Reinberga darbībā. Viņa apgāds pārgāja A. Gēmūta īpašumā. Kopskaitā Ā. Reinbergs izdevis 35 grāmatas. J. Misiņa materiālos ir saglabājies Ā. Reinberga apgādā iznākušo grāmatu rādītājs. Viņa spiestuvē iespiestas citu izdevēju 90 grāmatas, kas var sniegt zināmu vērtējumu par Ā. Reinbergu un viņa sadarbību ar citiem grāmatizdevējiem. Lielu daļu savu izdevumu (ap 40) pie Ā. Reinberga lika iespiest H. Alunāns laikā, kad viņam spiestuves vēl nebija. A. Reinbergs iespiedis Homēra «Odiseju» K. Mīlenbaha tulkojumā (1.—5. burtnīca, 1890—1895) un laikrakstu «Tēvija», J. Straumes «Baltijas mūziķu kalendāru» 1889. gadam, vairāku autoru dzejoļu kopojumu «Vainadziņš uz IV vispārīgiem dziesmu un mūzikas svētkiem» (1895) un citus materiālus.

Ā. Reinbergs izgatavoja dažādus sīkus iespieddarbus, kā arī afišas, piemēram, tautas svētkiem Jelgavā 30. augustā, afišas koncertiem, Līgo svētkiem, arī zaļumu svētkiem dažādos Zemgales novados. Tās iespiestas galvenokārt Ā. Reinberga darbības sākuma gados.

Ā. Reinberga apgāds pastāvēja īsu laiku, bet viņa izdevumiem ir ievērojama kultūrvēsturiska nozīme.

J. DRAVNIEKS — VALODNIEKS UN GRĀMATIZDEVĒJS

Laiks, kad dzīvoja Jēkabs Draviņš-Dravnieks (1858—1927) bija pārbagāts vēsturiskiem notikumiem, un viņa darbības 50 gadi sakrita ar latviešu kultūras dzīves attīstības spraigu laikposmu. J. Dravnieks bija viens no pirmajiem latviešu pedagogiem, kuri jau gadsimta beigās pieprasīja latviešu skolas reformu, pirmais latviešu grāmatizdevējs, kas uzsācis lielu, tautas kultūras dzīvē nozīmīgu izdevumu sagatavošanu, gandrīz 50 gadus nenogurstoši strādājis mūsu žurnālistikā un valodniecībā.

J. Dravnieks dzimis Smiltenes pusē, Bilskas pagasta «Dravnieku» mājās. Mācījies vietējā pagasta skolā, vēlāk Ērģemes draudzes skolā. No 1872. gada līdz 1876. gadam apmeklēja Valkas apriņķa skolu, kur visas mācības bija vācu valodā. Jau skolas laikā J. Dravniekam atklājās valodnieka spējas. Viņš daudz lasīja, interesējās par literatūru, tulkoja, mācījās senās valodas, lai varētu iestāties ģimnāzijā. 18 gadu vecumā (1876. gadā) J. Dravnieks iesūtīja grāmatizdevējam E. Plātesam savu pirmo, no vācu valodas tulkoto stāstiņu «Mīlestības alga».

Pēc apriņķa skolas beigšanas 1877. gadā J. Dravnieks iestājās Tērbatas skolotāju seminārā un 1879. gadā to beidza. Rudenī viņš pieņēma skolotāja vietu Tbilisi vācu draudzes baznīcas skolā, kur strādāja līdz 1882. gada pavasarim. No Latvijas J. Dravnieks izrakstīja literatūru, sekoja visam, kas notika dzimtenē, iesūtīja laikrakstiem «Baltijas Vēstnesis», «Baltijas Zemkopis» un «Balss» rakstus par dažādiem, it īpaši par pedagoģiskiem jautājumiem. Viņš nodarbojās arī ar tulkošanu, vāca materiālus latviešu leksikogrāfijai. Kaukāzā J. Dravnieka rokās nonāca brāļu Kaudzīšu

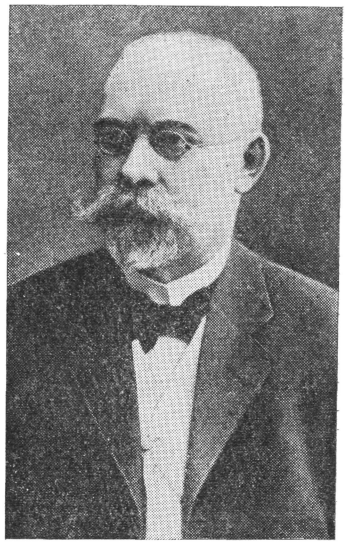

J. Dravnieka portrets.

«Mērnieku laiki», un 1879. gadā viņš nosūtīja «Baltijas Zemkopim» kritiku par romānu.[85] Dravnieks te parādās kā patstāvīgs, savdabīgs vērtētājs, bet vājām literatūras kritiķa dotībām.[86] Dravnieks rakstīja: «Reti kādu romānu esmu lasījis ar tādu dedzību, kā «Mērnieku laikus» [. .] viņam daži jaukumi, kuri spēj savaldzināt katru nopietnu lasītāju. Romānam jauka valoda, jauka un bagāta. Esmu uzzīmējis kādus 300 vārdus un savādus izteicienus, kuri neatrodas Latv. vārdnicēs, un katram, kas grib iepazīties ar latviešu valodas daiļumiem, varu dot to padomu, lai lasa minēto stāstu.»

Vērā ņemamas ir J. Dravnieka domas teātra jautājumos. Tālaika klerikālajās aprindās spriests, vai teātris ir vai nav apgrēcība, vai skolotāji drīkst piedalīties teātra izrādēs, vai skolas namā — «klusā dieva dārziņā» — drīkst atļaut teātra izrādes. Jautājums bija aktuāls vēl 80. gados. J. Dravnieks atzina teātri «par jo svarīgu izglītības līdzekli». Uz skatuves drīkstot parādīties tikai tādi aktieri, kuri «prot savu lomu krietni spēlēt, priekš

[85] *Dravnieks J.* Drusciņa par mūsu slaveno romānu «Mērnieku laiki». — Baltijas Zemkopis, 1880, Nr. 10.

[86] *Knope E.* «Mērnieku laiki» un literatūras kritika. — Grām.: Varavīksne. Literārais mantojums. R., 1979, 55.—73. lpp.

kā vajaga zināmas izglītības, citādi aktieris pazaudē visu savu svaru [. .] Teātris mums jāciena un jākopj.»[87]

Dzīvodams Kaukāzā, J. Dravnieks jutās atrauts no dzimtenes un savā dienasgrāmatā rakstīja: «Savu tēviju mīlēju gan jau no bērna kājām, bet tik dārga kā viņa man tagad, viņa man nekad nav bijusi. Vēl tālums, kas mani no viņas šķir, savieno mani ciešāki ar viņu, dara mūsu saites par nesaraujamām.»[88]

1882. gada pavasarī J. Dravnieks atgriezās Latvijā un sāka strādāt Vecsātu zemkopības skolā par skolotāju. Viņš intensīvi piedalījās sabiedriskajā dzīvē, iestājās Tukuma Latviešu biedrībā, rakstīja presē par nepieciešamību dibināt biedrībā bibliotēku, organizēt kori. Bet tad radās grūtības: J. Dravnieku atlaida no darba. Par šo konfliktu J. Dravnieks iesūtīja rakstu Tallinas vācu laikrakstam «*Die Heimat*», jo šejienes presē to iespiest nevarēja. Rakstā viņš min arī iemeslus, kuru dēļ atlaišana notikusi — J. Dravnieks esot lasījis «musinošus» (!) laikrakstus — «Baltijas Vēstnesi», «Balsi», «Baltijas Zemkopi» un arī rakstījis (!) tiem, esot rīkojis zaļumu svētkus un beidzot atļāvies pieņemt Tukuma Latviešu biedrības priekšnieka posteni. J. Dravnieka tonis šajā rakstā un spēja aizstāvēt skolotāja godu un arī savus audzēkņus ir ievērības cienīgi. Viņš nebaidījās pazaudēt skolotāja vietu. Par sevi viņš teica, ka nepiederot pie tiem skolotājiem, kas «ar cepuri rokā kultivē paklanīšanās eksperimentus».[89]

1883. gadā iznāca J. Dravnieka grāmata «Paidagoģiska balss skolotājiem un tādiem, kam skola rūp». Viņš pirmais pamato domu par sešgadīgas pamatskolas jeb, kā agrāk teica, sešklasīgas tautskolas izveidošanu. Autors asi kritizēja Latvijā pastāvošo skolu sistēmu. Viņš rakstīja: «Nevar liegt, ka ne reti no mūsu bērniem caur tādu apmuļļināšanu mūsu skolās izmācās par ākstiem, par kārklu vāciešiem, puskoka lēcējiem, bet neviens par izglītotiem cilvēkiem, kuri varētu iegūt viņiem pienācīgu laimību. Skolotājiem tur visu vainu nevar uzkraut; tik īsā skolas laikā tiešām nekā laba nevar panākt, un gandrīz iedrošinos teikt, ka varētum iztikt arī bez šādām skolām, kādas mums tagad.»[90] J. Dravnieks ne tikai kritizē, bet sniedz arī konkrētus priekšlikumus, kā reformēt skolu: jāatsvabina skola no baznīcas, jo «skola nav nekāds baznīcas priekšnams»; bērni jāmāca latviešu valodā; pagasta skola

---

[87] *Dravnieks J.* Vai skolotājam pieklājas piedalīties teātri izrādot, vai ne? — Baltijas Zemkopis, 1881, Nr. 7.

[88] *Ligotņu Jēkabs.* Jēkabs Dravnieks. — Grām.: Dravnieks J. Raksti. R., 1926, 1. sēj., 29. lpp.

[89] Die Heimat, 1882, Nr. 267, 288.

[90] *Dravnieks J.* Paidagoģiska balss skolotājiem un tādiem, kam skola rūp. Jelgava, 1883, 16. lpp.

jāapvieno ar draudzes skolu. «Nedrīkst būt it kā divi tautskolas, viena saimniekiem, otra — kalpiem. Visiem bērniem tautas skolā būs mācīties vienkop un vienā laikā! [. .] Mūsu tautas skolās svarīgākajam priekšmetam jābūt latviešu valodai. Bet kāda tā bārenīte vēl daudzās mūsu skolās!»[91] Kā zināms, tikai pēc 1905. gada revolūcijas latviešu valoda skolā beidzot ieņēma pienācīgu vietu. Daudzi progresīvi skolotāji uzņēma brošūru atzinīgi, turpretī Jelgavas «Latviešu Avīzes» rakstīja, ka līdz ar brošūru palaists vaļā «antikrists» un apdraudēta skola un ticība. Var patiesi apbrīnot, cik labi J. Dravnieks 25 gadu vecumā izpratis tālaika latviešu izglītības problēmas. Daudz vājāk J. Dravnieks orientējās sabiedriski politiskajā dzīvē un ideoloģiskajos strāvojumos. To apliecina divi fakti no viņa dzīves. 1883. gadā J. Dravnieks sāka strādāt J. Mātera avīzē «Tiesu Vēstnesis» par otro redaktoru. Ar kluso darbinieku J. Māters sākumā bijis apmierināts. Bet Dravnieks, Māteram promesot, uzrakstījis cildinošu rakstu par Jelgavas Latviešu biedrību. J. Māters no tās bija izslēgts, tāpēc J. Dravniekam no «Tiesu Vēstneša» bija jāaiziet. Tā kā viņa uzskati par Rīgas Latviešu biedrību bija visai mēreni, vēlāk viņam nācās šķirties arī no «Dienas Lapas».

1887. gadā J. Dravnieks sāka strādāt E. Zīslaka izdevniecībā par korektoru. Kad tajā pašā gadā no Maskavas uz Jelgavu tika pārcelts žurnāla «Austrums» apgāds, viņš ieņēma tur palīgredaktora vietu. 1889. gadā J. Dravnieks latviskoja un izdeva J. Vasjemanova un T. Helmhorsta «Mācību vēstules par krievu valodu priekš pašmācības», tolaik labāko krievu valodas mācībgrāmatu, kura iznāca vairākos izdevumos un nesa krietnu peļņu. Tā J. Dravnieks varēja 1890. gadā atvērt grāmatveikalu Jelgavā, Lielajā ielā 20. Savas nostājas un aso rakstu dēļ J. Dravnieks necerēja iegūt koncesiju veikalam. To saņēma Hedviga Alunāne, Ādolfa Alunāna māsa un J. Dravnieka vēlākā dzīvesbiedre. Vēlāk J. Dravnieks nopirka «Austrumu» (1892) un E. Zīslaka spiestuvi (1893).

1890. gadā J. Dravnieks uzsāka priekšdarbus «Konversācijas vārdnīcas» izdošanai un darīja to ar lielu aizrautību. Nākamajā gadā iznāca šī latviešu kultūras vēsturē nozīmīgā izdevuma 1. burtnīca. Līdz 1895. gadam iznāca pavisam divdesmit piecas burtnīcas. Izdevums netika pabeigts. Vārdnīca bija izcils notikums latviešu kultūras dzīvē; tās sagatavošanā piedalījās plašs līdzstrādnieku kolektīvs. Autoru vidū bija ievērojamākie latviešu inteliģences pārstāvji — Rainis, P. Stučka, A. Stērste, T. Zeiferts, M. Ārons, M. Siliņš, E. Volteris, M. Kaudzīte, A. Jurjāns,

[91] *Dravnieks J.* Paidagoģiska balss skolotājiem..., 16. lpp.

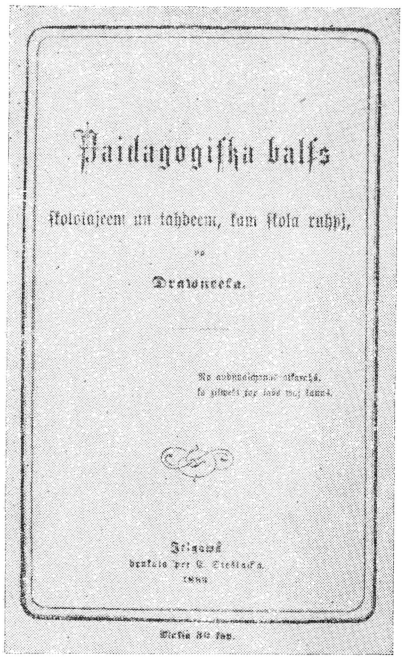
Paidagogiſka balſs

ſkolotajeem un tahdeem, kam ſkola ruhpj,

Dravnieka.

18. burtniza.

Konwerſazijas

wahrdniza.

Ar daudſ mahzitu latweeſchu palihdſiha

H. J. Dravnieka

Jelgawā, 1893. g.

J. Dravnieks. «Paidagoģiska balss skolotājiem...».

«Konversācijas vārdnīcas» titullapa (1893).

M. Skruzītis, J. Kalniņš, J. Vinklers un citi. Pēc R. Blaumaņa domām, šī vārdnīca ir nozīmīgākā parādība jaunākā laika latviešu literatūrā. Tā esot skaidrs pierādījums tam, cik tālu attīstījusies latviešu valoda.[92]

J. Dravnieka darbība dziļi ietekmēja vēlākos ievērojamos latviešu grāmatizdevējus — A. Gulbi un jelgavnieku L. Neimani. Kā A. Gulbis atceras «Dravnieka laikmetu» latviešu grāmatniecībā? «Materiālā ziņā nesekmīgi, tomēr idejiski Jēkabs Dravnieks ierāva latviešu grāmatu izdošanā dziļu vagu. Viņš bija kā meteors, kas liesmās pats sadeg un citus rauj līdzi. Viņa jaunības ideālisms bija ugunīgas mēles, kas deg vēl šo baltu dienu to cilvēku sirdīs, kas Jēkabu Dravnieku pazina un prata viņu cienīt. Toreiz, pirms 35 gadiem, kad saņēmu viņa izdoto «Konversācijas

[92] *Blaumanis R.* Das erste lettische Konversations-Lexikon. — Grām.: Blaumanis R. Kopoti raksti. R., 1959, 7. sēj., 80.—84. lpp.

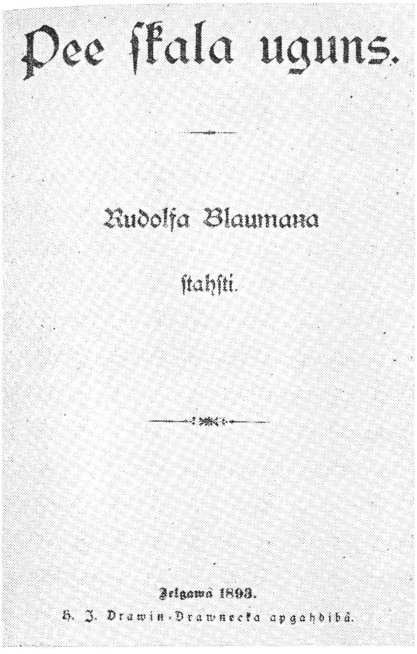
Pee ſkala uguns.

Rudolfa Blaumaņa

ſtahſti.

Jelgawā 1893.

B. J. Dravin.-Dravnecka apgahdibā.

R. Blaumanis. «Pie skala uguns».

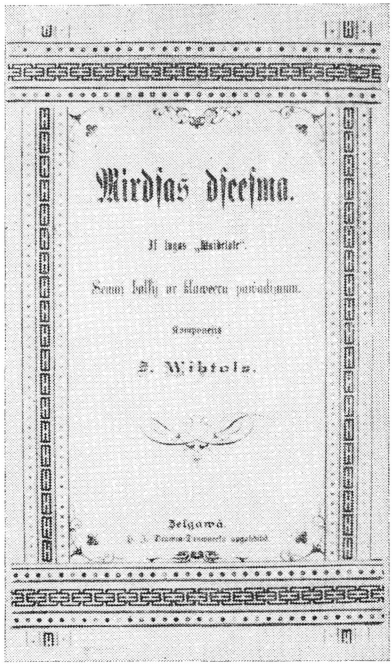
Mirdſas dſeeſma.

Jelgawā.

J. Vītola «Mirdzas dziesma» (1894) — titullapa.

vārdnīcas» 1. burtnīcu, es tā sajūsminājos, ka nolēmu kļūt par grāmatnieku. Šo liktenīgo soli varbūt es nekad nebūtu spēris, ja Jēkabs Dravnieks mani kā jaunekli nebūtu ar savu ideālismu saviļņojis.»[93]

1893. gadā J. Dravnieka apgādā iznāca pirmais R. Blaumaņa stāstu krājums «Pie skala uguns». No cittautu klasiķiem 1892. gadā iznāca V. Šekspīra «Hamlets» — pirmais grāmatā izdotais V. Šekspīra darbs latviešu valodā.

J. Dravnieks izdevis arī K. Barona «Latvju dainas». Sarunas par to iespiešanu tika vestas jau ar E. Zīslaka tipogrāfiju, kas tajā laikā bija labākā spiestuve Latvijā un 1893. gadā pārgāja J. Dravnieka īpašumā. «Latvju dainu» 1. burtnīca ar mākslinieka R. Zariņa zīmētu vāku iznāca 1894. gadā. Pavisam J. Dravnieka apgādā iznāca «Latvju dainu» trīs burtnīcas.

[93] *Gulbis A.* Jēkabs Dravnieks. — Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1928, Nr. 1. 60.—61. lpp.

J. Dravnieks bija mūzikas cienītājs, labs ērģelnieks. Tolaik skolotājiem muzikālā izglītība bija obligāta. Kā izdevējs viņš veicināja latviešu mūzikas literatūras izdošanu. Viņa apgādā iznāca A. Jurjāna latviešu tautasdziesmas apdare «Ko tu raudi, kas tev kait?», Aspazijas drāmai «Vaidelote» komponētā J. Vītola «Mirdzas dziesma» («Mēness starus stīgo...»). Mēs visi pazīstam šo dzeju, bet ne ikreiz saistām to ar noteiktu, konkrētu vietu. Patiesībā tā saistīta ar Jelgavu un Lielupi, pa kuru dzejniece kādreiz laivā vizinājusies. J. Dravnieks izdeva arī Jēkaba Ozola — pirmās latviešu operas «Spoku stunda» komponista darbus, kā arī D. Mīlīša un N. Alunāna skaņdarbus.

J. Dravnieks izdeva arī «Austruma Kalendāru» 1893., 1894. un 1895. gadam. Tā ilustrēšanai J. Dravnieks pieaicināja R. Zariņu. Tādējādi J. Dravnieks pieskaitāms tiem izdevējiem, kuri iesaistīja darbā profesionālus mākslinieku.

No 1892. gada J. Dravnieks bija «Austruma» redaktors, vadīja grāmatveikalu, piedalījās sabiedriskajā dzīvē, vāca materiālus latviešu vārdnīcai un, likās, bija nenogurdināms. Savu uzņēmumu dibināšanai J. Dravnieks bija aizņēmies naudu cerībā, ka drīz varēs to atdot. Par aizņēmumiem bankā un pie privātām personām nācās maksāt procentus, gādāt par galvinieku parakstu atjaunošanu. 1895. gada pavasarī J. Dravnieks bankrotēja. Viņa spiestuvi tajā pašā gadā iegādājās tās darbinieks J. Landsbergs, kas vairāk pievērsās tipogrāfa, bet ne grāmatizdevēja darbam. Daļa no J. Dravnieka spiestuves iekārtas nonāca Rīgā, firmas «Kalniņš un Deičmanis» īpašumā. Kādu daļu J. Dravnieka grāmatu paglāba A. Stērste, par ko savās atmiņās stāsta E. Stērste: «Vecāki pārcēlās uz Palejas (Akadēmijas) ielu ļoti plašās telpās [..] Šajā veclaicīgajā mājā, kuru drīz noplēsa, man patika ik stūrītis un ik niša. Tur bija liela stikla veranda, kur kādu laiku glabājās grāmatu kalns — grāmatnieka Draviņ-Dravnieka grāmatas. Vēlāk sapratu, ka viņš bija bankrotējis un tēvs paglāba šo grāmatkalnu.»[94]

No 1895. gada līdz mūža nogalei J. Dravnieks dzīvoja Rīgā un nodevās valodnieka darbam. 1910. gadā iznāca viņa «Vācu-latviešu vārdnīca» (līdz 1944. gadam seši izdevumi). 1913. gadā — «Krievu-latviešu vārdnīca» (pavisam trīs izdevumi), 1915. gadā — «Pareizrakstības vārdnīca», 1924. gadā — «Angļu-latviešu vārdnīca» (līdz 1939. gadam četri izdevumi). Šo vārdnīcu materiālu pārrakstīšana vien jau bija milzīgs darbs, nemaz nerunājot par katra jauna izdevuma papildināšanu.

---

[94] *Stērste E.* Dažas rindas par bērnību un grāmatām. — Grām.: Sudrabotais vārds. Raksti un materiāli par bērnu literatūru. R., 1977, 150. lpp.

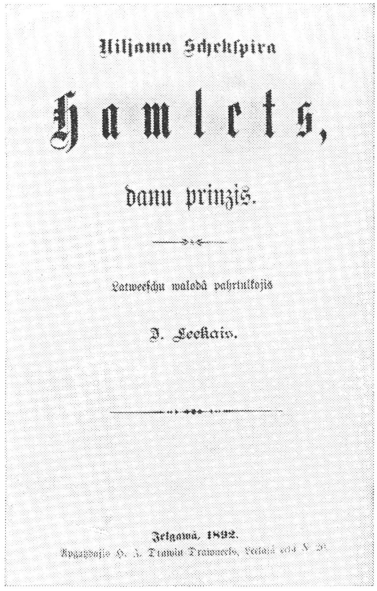
Uiljama Schekspira

Hamlets,

dahnu prinzis.

Latweeschu walodâ pahrtulkojis

J. Jeekabs.

Jelgawâ, 1892.

V. Šekspīrs. «Hamlets».

1903. gadā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija nolēma izdot jaunu konversācijas vārdnīcu. No 1903. gada līdz 1919. gadam J. Dravnieks izpildīja tās tehniskā redaktora pienākumus.

J. Dravnieks arī daudz tulkoja vācu, krievu, itāļu un norvēģu rakstnieku darbus. Jau mūsu gadsimta sākumā viņš tulkojis arī M. Gorkija darbus. Žurnālā «Austrums» 1900. gadā publicēts M. Gorkija stāsts «Divdesmit seši un viena» J. Dravnieka tulkojumā. 1883. gadā iznāca Č. Dikensa romāns «Niklass Niklbijs» ar nosaukumu «Angļu džentlmeņa Nikolaja Nikļbija piedzīvojumi», kuru tulkojis J. Dravnieks. Tas ir pirmais Č. Dikensa darbs latviešu valodā.

Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā glabājas vēstules (kopskaitā 101), kuras J. Dravnieks rakstījis Rainim no 1906. gada līdz 1927. gadam. Sākumā tajās runa ir tikai par RLB Konversācijas vārdnīcu, kuras līdzstrādnieks bija Rainis, bet vēlākajos gados šīs vēstules parāda Raiņa un Dravnieka draudzību.

Raiņa vēstulē J. Dravniekam 1907. gada 23. oktobrī lasām: «Darbs un neveselība — tā ir mūžīgā dziesma mums abiem; tur mēs tūliņ saprotamies. Darba rūķi arī pazīst viens otru no tālienes, līdzīgas īpašības: izturību, pacietību ar apstākļiem un cilvēkiem, labsirdību, klusību, vairāk mīl saturu un darbu, nekā ārējo

K. Barona «Latvju dainas» — 1. burtnīcas vāks.

formu un lepnību, tādu es Tevi pazinu pa šiem gadiem un nebūt nebrīnījos, bet tikai nopriecājos, kad Tu mani vienkārši un mīļi, it kā tas būtu saprotams par sevi, uzrunāji par draugu un Tu. Visus tos gadus Tu esi pavadījis lielā nepārtrauktā darbā, un kad šo darbu ārēji neredz un par viņu nerunā, tad viņš netop caur to mazāks, bet gan viņa darītājs savā klusībā lielāks. Tas ir kultūras darbs, bez kura neviena tauta nevar iztikt un uz kura citi darbi atbalstās.»

Un otra Raiņa vēstule 1910. gada 3. februārī —

«Mīļais draugs!

Uz savu goda dienu saņem arī manus sirsnīgākos sveicienus! Lai tie pievienojas Tavu daudzo draugu un cienītāju atzinības izteikumiem par Tavu nenogurstošo un auglīgo darbību mūsu kultūras laukā, kur mums ļoti maz tādu darbinieku kā Tu. Tavas darbības un attīstības virziens vienmēr ir gājis uz priekšu, un lai tik Tava veselība tam seko, gan tad Tavam pēdējam kapitālajam darbam, Tavai lielai latv. vārdnīcai sekos vēl daudzi vispēdējie

darbi, palīdzēdami nostiprināt mūsu tautai garīgas patstāvības pamatus. Palieci no mums mīļi sveicināts.»

Par J. Dravnieka dzīves pēdējo posmu mēs uzzinām no viņa vēstulēm J. Misiņam 1927. gadā, mūža pēdējā gadā. J. Dravnieks dēvē Misiņu par vienu no saviem draugiem, kas nav viņu aizmirsis arī dzīves grūtākos brīžos. Vēstulē J. Misiņam viņš raksta: «Te nu es sēžu savā lauku būdiņā, kur pa dēļu sienām pūš bargi vēji cauri [. .], un es [. .] dažkārt pie sevis domāju: vai nu man bija vērts tik ilgu mūžu dzīvot un pūlēties, ja man 69 gadu vecumā nav nekādas ērtības, par dzīves priekiem nemaz nerunājot.»[95]

1927. gada 7. novembra vēstulē: «Še aukstā vasaras dzīvoklī nīkuļodams, laikam drīz aiziešu pie senčiem. Nākošu gadu man būtu piepildījušies 70 gadi, un labprāt būtu redzējis iznākam šai gadījumā manu lielāko darbu, bet laikam to nepiedzīvošu.»[96]

Te domāta «Latvju-krievu-vācu» vārdnīca, kuras izdošanu J. Dravnieks tā arī nesagaidīja. Viņš mira 1927. gada 21. decembrī.

Bibliotēku un muzeju fondos glabājas J. Dravnieka grāmatas un rokraksti kā piemiņa viņa veikumam, viņa apbrīnojamām darbaspējām. Tās bija vērstas vienā virzienā — celt savu tautu kultūrā, pielīdzināt latviešu valodu lielo kultūras tautu valodām.

---

[95] FBR, J. Misiņa fonds, 57*b*, 10. lp.
[96] Turpat, 15. lp.

POLIGRĀFS J. LANDSBERGS

Jēkaba Dravnieka uzņēmumu 1895. gadā pārņēma viņa bijušais darbinieks Juris Landsbergs, kurš turpināja izdot «Latviešu kalendāru» līdz 1912. gadam. Atkārtoti viņš izdeva E. Zīslaka apgāda grāmatas — J. Sokolova un P. Zēvalda «Sarunas latviešu, krievu un vācu valodā» (1901) un M. Zāles «Mājturība jeb derīgs vadonis saimniecēm» (1902).

J. Landsbergs izdeva S. Kneipa grāmatu medicīnā «Mana ūdens dziedniecība» (1899). No latviešu daiļliteratūras viņš izdeva Apsīšu Jēkaba «Vienu gadu Upmaļos» (1904), no cittautu daiļliteratūras — P. Rozegera «Manas mātes piemiņai» (1909) Apsīšu Jēkaba tulkojumā.

Tāpat kā citi tālaika Jelgavas grāmatizdevēji, arī J. Landsbergs izdevis divas joku lugas — M. Balucka «Vecpuišu biedrība» un R. Benediksa «Onkulis» (abas 1898).

J. Landsbergs bija aktīvs bērnu dramaturģijas jomā. Laikā no 1900. gada līdz 1910. gadam viņš izdeva apmēram desmit ludziņu, tajā skaitā sēriju «Bērnu lugas». J. Landsbergs šajā ziņā, liekas, rādījis priekšzīmi L. Neimanim, kas 1908. gadā arī izdeva ludziņu sēriju bērniem «Bērnu teātris». J. Landsberga izdotās ludziņas bija tulkojumi un pasaku dramatizējumi. A. Melnalkšņa dramatizējumā iznāca «Dullais Dauka» (1910) pēc Sudrabu Edžus stāsta.

Landsbergs darbojās ne tik daudz kā grāmatizdevējs, bet vairāk gan kā tipogrāfs. Tipogrāfiskā bāze deva viņam iespēju plaši izvērst darbību. Sākumā pie J. Landsberga strādāja pieci darbinieki, bet beigās (1912. gadā) — jau 45 strādnieki. Līdz 1912. gadam J. Landsbergs iespiedis pavisam ap 250 grāmatu, dažādas

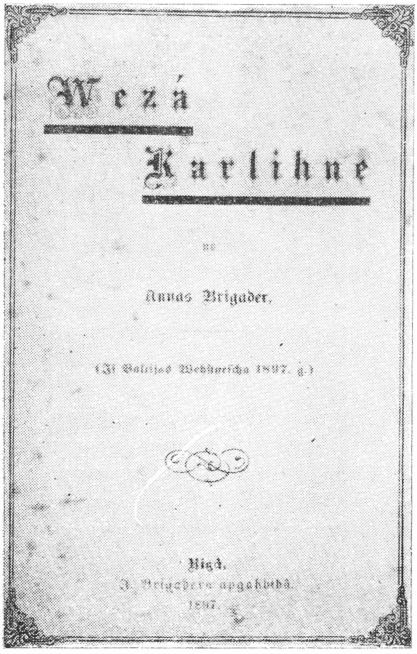

J. Landsberga iespiestā A. Brigaderes stāsta «Vecā Karlīne» titullapa.

J. Landsbergs iespiedis M. Gorkija darbus.

pēc satura un nozīmības. Viņa tipogrāfijā ar labu tehnisko iekārtu iespieda nozīmīgus Rīgas grāmatizdevēju darbus, piemēram, RLB Konversācijas vārdnīcas 1.—3. sējumu (1906—1911), RLB Zinību komisijas rakstu krājuma 11. un 12. sējumu (1897—1898), daudz Derīgu grāmatu nodaļas izdevumu, arī jelgavnieku izdevumus lauksaimniecībā, dārzkopībā, biškopībā, medicīnā.

Savā tipogrāfijā J. Landsbergs iespieda A. Brigaderes pirmo grāmatu — stāstu «Vecā Karlīne» (1897), Plūdoņa sastādīto antoloģiju «Dzīve un dzeja» (1900), arī Maksima Gorkija darbus, vairākus nozīmīgus nošu izdevumus, piemēram, J. Cimzes «Dziesmu rotu» (2. papild. un pārstr. izd., 1908), E. Dārziņa dziesmu jauktajam korim «Ciānas bērni» (1906), Straumes Jāņa «Dziesmu pagalmu» (1902) un daudzu citu komponistu (A. Jurjāna, Ā. Ores, Jūl. Rozīša) skaņdarbus. J. Landsberga tipogrāfijā iespiestas «Dziesmas V Latviešu vispārīgiem dziesmu svētkiem» (1904) un J. Vītola sastādītā «Pamācība kā V Latviešu vispārīgo dziesmu svētku dziesmas jāmāca» (1904).

L. NEIMANIS UN VIŅA LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRAS IZDEVUMI

Pagājušā gadsimta 90. gadi bija Jaunās strāvas laiks, kad latviešu demokrātiskā inteliģence cīnījās par progresīvām idejām sabiedriskajā dzīvē un literatūrā, propagandēja marksismu un sociāldemokrātiskās idejas, izgāja cīņā par reālistisku un patiesi tautisku literatūru. Šajā garīgās rosmes pilnajā laikā grāmatizdevēja un grāmattirgotāja darbību sāka Ludis Neimanis (1863—1926).

L. Neimaņa darbības izpētē nozīmīgs un vērtīgs ir J. Misiņa un K. Egles saglabātais materiālu krājums rokrakstā — Neimaņa fonds LPSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā. 1933. gadā J. Misiņam to dāvināja L. Neimaņa māsa O. Neimane. Šis fonds ir nozīmīgs kultūrvēsturiskā ziņā, jo tajā atrodas latviešu rakstnieku un kultūras darbinieku vēstules. Tās tagad ir vienīgais materiāls, kas parāda L. Neimani kā personību. Neimanim tuvi draugi ir bijuši latviešu teātra tēvs Ā. Alunāns, aktieris un režisors J. Duburs, rakstnieki V. Plūdons, A. Saulietis un Doku Atis, literatūrkritiķi T. Zeiferts un Ē. Pīpiņš-Vizulis, bibliotekārs J. Misiņš, grāmatizdevēji J. Ozols, A. Gulbis un vēl daudzi citi tālaika literārie darbinieki.

Samērā nedaudzās publikācijas presē, kas sniedz īsas biogrāfiskas ziņas par L. Neimani, tikai aptuveni ļauj spriest par viņa darbības principiem, iecerēm un uzskatiem. Galvenais avots L. Neimaņa darbības izpētei ir viņa izdotās grāmatas.

L. Neimanis dzimis Kalnciema pagasta «Inkās» lauksaimnieka ģimenē. Viņa tēva mājas atradās pašā Lielupes krastā. Pirmo

izglītību viņš ieguvis Kalnciema pagasta skolā, bet vēlāk mācījies Jelgavas pilsētas Aleksandra skolā. No 1889. gada līdz 1893. gadam tajā mācījies A. Birkerts, kā arī vairāki citi sabiedriskie un kultūras darbinieki — skolotājs P. Baumanovskis, marksistiskais literatūrkritiķis V. Dermanis un mākslinieks Jūlijs Straume.

Neimaņa fondā atrodamas daudzas Ā. Alunāna vēstules brāļiem Jānim un Ludim Neimaņiem laikposmā no 1888. gada līdz 1910. gadam. No tām var uzzināt par L. Neimaņa dzīvi pēc skolas beigšanas 80. gados. L. Neimanis kopā ar brāli strādājis par kasieri pie Lapu kroga šķērša («Lapu zastavā»)[97] uz Jelgavas—Meitenes šosejas. Netālu atradās Kroņa Vircavas Kīļu muiža, kur tolaik dzīvoja Ā. Alunāns. Dodoties uz Jelgavu, arvien nācās braukt garām Lapu kroga šķērsim, un, domājams, tur arī viņi tuvāk iepazinušies. No Ā. Alunāna vēstulēm var uzzināt, ka brāļi Neimaņi palīdzējuši viņam dažādās praktiskās vajadzībās: gādājuši grāmatas un notis, sūtījuši korespondenci, pirkuši mājsaimniecībai nepieciešamo, bieži vien sarunājuši pajūgu iepirkumu nogādāšanai mājās vai braucieniem uz Jelgavu un Rīgu. Braucienos uz Rīgu L. Neimanis daudzreiz bijis Ā. Alunāna pavadonis.

Turpmākajos gados L. Neimanis bija Ā. Alunāna palīgs lugu pārrakstīšanā, viņa rakstu iesūtītājs «Dienas Lapā». Lai gan trūkst konkrētu norādījumu, tomēr iespējams, ka tieši Ā. Alunāna personība rosinājusi L. Neimani sākt grāmatizdevēja darbību. Teātra kasiera darbā kopā ar brāli Jāni nopelnītos līdzekļus L. Neimanis ieguldīja savos pirmajos izdevumos, un tie bija Ā. Alunāna luga «Visi mani radi raud» (1891) un «Ādolfa Alunāna Zobgala kalendārs». No Ā. Alunāna L. Neimanis guva daudz praktisku aizrādījumu grāmatu apgādāšanas darbā, it sevišķi 1892. un 1893. gadā, sagatavojot «Zobgala kalendāru». Ā. Alunāns rakstīja: «Tev piesūtīdams līdz ar korektūru strīķētā manuskripta vietā citu jaunu, uz ko Švānfeldu[98] dari sevišķi uzmanīgu, es Tevi atkārtoti lūdzu: mācies neapnicis drukātavai virsū, lai nenosebojamies un tādā ziņā neciešam skādi. Un tad bez šaubīšanās vajaga drukāt 7000 eksemplārus, jo varam būt pārliecināti uz punkti, ka visus pārdos, un man taču arī vajaga drusku pelnīt par šo patiesi milzīgo darbu. Kad jau pirmā gadā no jauna, vēl nepazīstama kalendāra varēja pārdot 5000 eksemplārus, tad mēs esam tie visulielākie muļķi pasaulē, ja tagad, kur kalendārs pirmo gada gājumu

---

[97] Līdz 19. gadsimta beigām Krievijā pastāvēja šķērši uz ceļiem, kas veda pilsētā vai apdzīvotā vietā, lai no braucējiem varētu iekasēt ceļa un citus nodokļus.

[98] E. Zīslaka tipogrāfijas vadītājs Jelgavā.

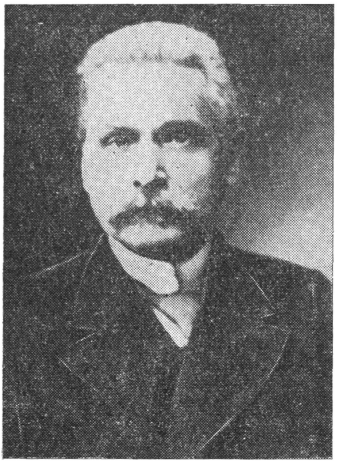

L. Neimaņa portrets.

pārspēj simtkārtīgi, nedrukājam 7000 eksemplārus, muļķi, kas pelna pērieņu.»[99]

1894. gadā L. Neimanis atvēra grāmatveikalu Jelgavā, Ķatoļu ielā 3. Diemžēl līdz mūsdienām šis nams nav saglabājies. Šajā laikā Jelgavas kultūras dzīve bija ļoti rosīga. Jelgavas grāmatnieku skaits bija audzis. No vecajām Jelgavas izdevniecībām darbojās J. F. Stefenhāgena un H. Alunāna firmas. 80. gados izdevēja darbu bija sācis Ā. Reinbergs, kas pievērsās teātra lugām. Ļoti aktīvi darbojās J. Dravnieks. 90. gados Jelgavā jau bija 6 tipogrāfijas, 12 grāmatveikali, 1 antikvariāts, 13 sietuves.[100] Izņemot F. Besthorna pārdotavu Palejas ielā 2 (tagad Puškina prospekts), visi pārējie grāmatveikali bija koncentrēti divās ielās: Lielajā ielā (tagad Ļeņina iela) seši veikali un Ķatoļu ielā (tagad Lietuvas iela) pieci veikali. No Jelgavas apkārtnes pa tām plūda braucēji uz pilsētas centru, uz tirgu, tādēļ arī grāmattirdzniecība tajās bija izdevīga. Liela daļa no šiem veikaliem piederēja latviešiem: brāļiem Brillēm, Ā. Reinbergam, J. Dravniekam, L. Neimanim, H. Alunānam pat divi veikali.

Grāmatveikali bija dažādi: F. Besthorna veikalā bija daudz literatūras vācu valodā, J. Šablovskis, kā zināms, tirgojās tikai ar latviešu grāmatām. Jelgavā bija atsevišķi veikali, kur varēja dabūt daudz grāmatu krievu valodā. Tāds bija Lēvenšteina veikals, par kuru A. Birkerts stāsta savās atmiņās.[101] Vecā Lēvenšteina

[99] FBR, L. Neimaņa fonds, 2, 1. v., 38. lp.
[100] *Kurländisches* Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93. R., 1892, S. 129.
[101] FBR, A. Birkerta fonds, 29, 185. lpp.

veikals bijis grāmatu kaudzēm piekrauts, un pircējs pats varējis sev izmeklēt vajadzīgo.

Kad 1903. gadā Rīgā nodibinājās Latviešu grāmatu izdevēju un tirgotāju biedrība, L. Neimanis kļuva par tās Jelgavas nodaļas vadītāju. Šim periodam raksturīgi labāko grāmatizdevēju mēģinājumi sadarboties, apmainīties ar izdevumiem, veicināt tautā labu grāmatu izplatīšanos. Arī L. Neimanis nestāvēja savrup. Par to liecina progresīvā grāmatizdevēja J. Ozola vēstule L. Neimanim 1901. gada 24. martā: «Cienīts kungs! Ja varbūt Jūs vēlētos pret manu apgādienu mainīt, tad lūdzu man tūlīt piesūtīt: 10 «Dzīve un dzeja»[102] brošētas, 10 «Dzīve un dzeja» dažādos iesējumos. Drīzākā laikā iznāks manā apgādienā arī kāda antoloģija ar dzejnieku fotogrāfijām, varbūt arī ko vajadzēs, kādu daļu, tāpat no citām iznākušām. Mēs jau varētu izmainīties un ar maiņu sakarā stāvēt, tāpat kā ar Landsberģi un citiem, ka tiklīdz kas jauns iznāk, tad tūliņ bez prasīšanas piesūta kādus eks. 10. Apsveic J. Ozols.»[103]

L. Neimanis bijis Jelgavas Latviešu biedrības un Latviešu mākslas veicināšanas biedrības biedrs, par ko liecina saglabātās biedru kartes. No 1911. gada L. Neimaņa grāmattirgotava atradās Katoļu ielā 11 — Jelgavas Latviešu biedrības namā, kurš tika uzcelts 1909. gadā un bija viens no skaistākajiem pilsētā. Pēc L. Neimaņa ierosinājuma organizēti literāri sarīkojumi — rakstnieku vakari, kas bija notikuši Rīgā un tika atkārtoti Jelgavā. No 1912. gada 18. septembrī rakstītās A. Kalniņa vēstules[104] redzams, ka L. Neimanis rūpējies arī par viņa koncerta sarīkošanu Jelgavā, par koncerta biļetēm, labu klavieru sagādāšanu, ielūgumiem, koncerta reklamēšanu.

Biedrības namā koncentrējās Jelgavas kultūras dzīve, un tas neapšaubāmi ietekmēja un veicināja L. Neimaņa grāmatveikala uzplaukumu. Grāmatveikalā bija plašs, daudzpusīgs grāmatu klāsts, viens no bagātākajiem Jelgavā. Pēc 1911. gada «Neimaņa grāmatu pārdotavas un apgādniecības kataloga» var spriest, ka veikalā bijuši J. Akuratera, Aspazijas, A. Austriņa, R. Blaumaņa, A. Birkerta, V. Plūdoņa, Raiņa, K. Skalbes un citu autoru darbi, kā arī tulkojumi. Lielā izvēlē bijusi dzeja, lugas, darbi bērniem un jaunatnei, bilžu grāmatas, latviešu folkloras materiāli, kritiski apcerējumi par rakstniecību un mākslu, skolas grāmatas, zinātniskā literatūra. Raksturīgi, ka katalogā minēti F. Engelsa, A. Bēbeļa, V. Lībknehta, K. Cetkinas, J. Asara un citu progresīvu autoru darbi.

[102] V. Plūdoņa sastādīta latviešu un cittautu dzejas antoloģija.
[103] FBR, L. Neimaņa fonds, 5, 1. v., 1. lp.
[104] Turpat, 4, 1. v., 1. lp.

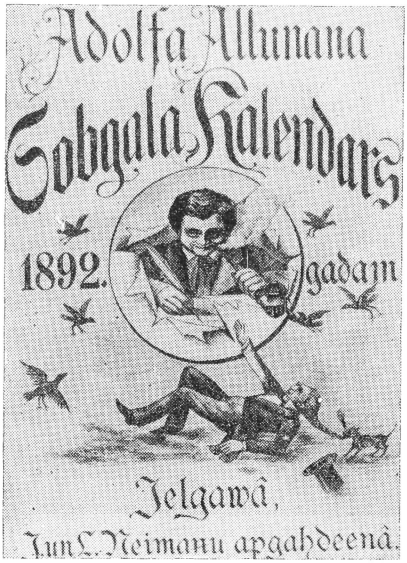

Ādolfa Alunāna «Zobgala kalendārs».

Pirmais pasaules karš nodarīja L. Neimaņa grāmatveikalam lielus zaudējumus. Pēc kara viņš atkal atsāka savu darbību. Neimanis miris 1926. gada 19. janvārī, būdams vēl samērā jauns. Viņš apbedīts Kalnciema «Puču» kapsētā.

Pēc L. Neimaņa nāves veikalu vadīja nelaiķa māsa O. Neimane. Arī viņa izdevusi dažas grāmatas — mācību literatūru svešvalodās. Pārdotava joprojām bijusi jelgavnieku iemīļota vieta, kur bieži iegriezušies, lai apvaicātos par jauno literatūru, iegādātos biļetes uz teātri, koncertiem un literāriem sarīkojumiem. Tolaik jelgavnieki bijuši īstas, labas literatūras cienītāji. Veikalam atsūtīto mazāk vērtīgo literatūru kādreiz vajadzējis neizsaiņotu sūtīt atpakaļ.[105]

Kopumā L. Neimaņa izdevumu skaits nav liels — 60 grāmatu. Caurmērā viņš laidis klajā no vienas līdz četrām grāmatām gadā. Visvairāk grāmatu (piecas) L. Neimanis izdevis 1905. gadā revolūcijas uzplūdu laikā. 1906. gadā L. Neimanis nav izdevis nevienu grāmatu, bet no 1907. gada ikgadējais izdoto grāmatu skaits palielinājies, līdz 1912. gadā atkal iespiestas piecas grāmatas. Grāmatu metieni bijuši samērā mazi — 1000—2000 eksemplāru, «Ādolfa Alunāna Zobgala kalendāram» — 5000—7000 eksemplāru. L. Neimanis izdevis galvenokārt daiļliteratūru (40 grāmatu).

[105] *Īve P.* Neimaņa grāmatnīcas pussimts gadu. — Latvju Grāmatnieks, 1944, Nr. 1/2, 19. lpp.

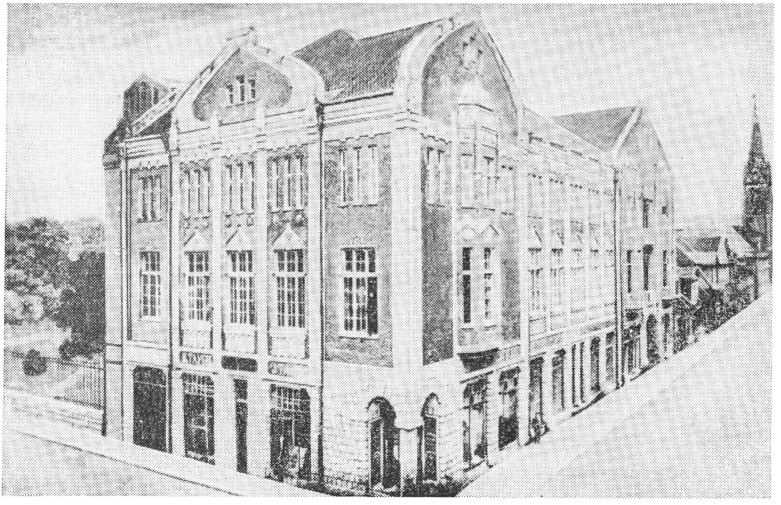

Jelgavas Latviešu biedrības nams, kur atradās L. Neimaņa grāmatveikals.

Kā jau minēts, grāmatizdevēja darbību L. Neimanis sāka 1891. gadā ar Ā. Alunāna lugu «Visi mani radi raud» un «Ādolfa Alunāna Zobgala kalendāru» 1892. gadam. Pēc pāris gadiem L. Neimanis izdeva otru Ā. Alunāna lugu «Pārticībā un nabadzībā». Abas bija iemīļotas tautā savu demokrātisko tendenču dēļ un tika daudz izrādītas Jelgavā, Rīgā, Kuldīgā un Liepājā.

Populāras bija ne tikai Ā. Alunāna lugas, bet arī humoristiski satīriskie darbi, kas apkopoti viņa «Zobgala kalendārā». Alunāns kalendārā izmantoja tautai labi pazīstamos Zobgala, Brenča un Žvinguļa tēlus, tā uzsvērdams šī izdevuma un «Pēterburgas Avīžu» satīras tradīciju saistību. Kalendārs bija vērsts pret tālaika negatīvajām parādībām, pret muižniecību, garīdzniecību, latviešu naudinieku aprindām un pret atpalicību kultūrā. Popularitāti ieguva arī citu humoristu, piemēram, Doku Ata darbi un M. Buša karikatūras «Zobgala kalendāram». L. Neimanis kalendāru izdeva trīs gadus (1892—1894) (pirmo gadu — kopā ar brāli Jāni). Ā. Alunāns kādā vēstulē uzsvēra, ka Jānis un Ludis Neimaņi bija «vīri ar dūšu, kur tā bij vajadzīga».[106]

«Zobgala kalendāra» popularitāte auga, un arī citi grāmatizdevēji gribēja iegūt kalendāra izdošanas tiesības, turklāt tie bija maksātspējīgāki. «Zobgala kalendāra» izdevēju maiņu noteica tas, ka, pašreiz nenoskaidrotu iemeslu vai ieteikumu dēļ, L. Neimanis

[106] FBR, L. Neimaņa fonds, 2, 1. v., 24. lp.

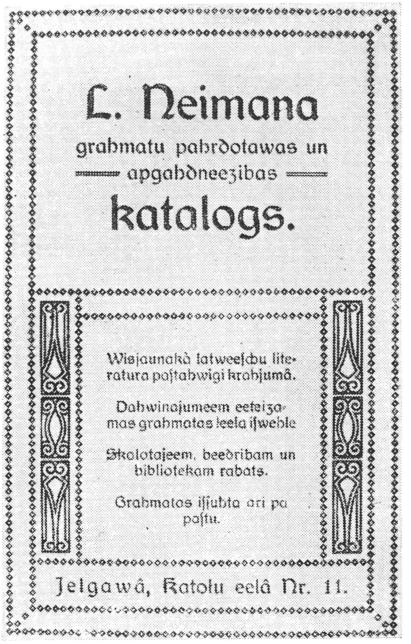

L. Neimaņa grāmatveikala katalogs.

L. Neimaņa izdotās Ā. Alunāna lugas «Visi mani radi raud» un «Pārticībā un nabadzībā».

vēlējies kaut ko grozīt kalendāra saturā. Šai sakarā Ā. Alunāns 1894. gada 9. marta vēstulē L. Neimanim raksta: «Kā es redzu no Tavas vēstules, tad pilsētas gaiss Tev nav bijis noderīgs, jo citādi Tu nenāktu uz prasījumu, ka gribi spriest līdz par tāda kalendāra saturu, kas nāk klajā zem mana paša vārda un par kuru vienīgi es varu būt atbildīgs [. .] Tādēļ esmu piespiests kalendāru nodot citam apgādātājam, kas arī šodien patlaban jau noticis. Esi pārliecināts, ka man nācās ļoti grūti šo soli spert, bet Tu mani uz to spiestin spiedi [. .][107]

Ķalendāru turpmāk izdeva Pūcīšu Ģederts. 1894. gadā beidzās Ā. Alunāna un L. Neimaņa sadarbība, taču viņu draudzība turpinājās vēl ilgus gadus. Par to liecina liels skaits vēstuļu.

1894. gadā L. Neimanis iepazinās ar V. Plūdoni. 1894. gada decembrī Plūdons, toreiz vēl Baltijas skolotāju semināra audzēknis, devās pie T. Zeiferta uz Olaines skolu, lai parādītu savus dzejoļus atzītam literatūrkritiķim. Ir saglabājusies T. Zeiferta vizītkarte ar L. Neimanim adresētu īsu vēstuli, kuru Plūdons pats

[107] FBR, L. Neimaņa fonds, 2, 1. v., 24. lp.

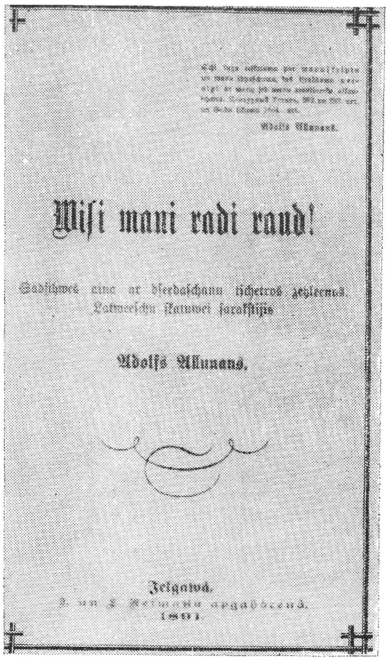

Adolfs Allunans.

Miſi mani radi raud!

Sadſihwes aina ar dſeedaſchanu tſchetros zehleenos.
Latweeſchu ſkatuwei ſarakſtijis

Adolfs Allunans.

Jelgawā.

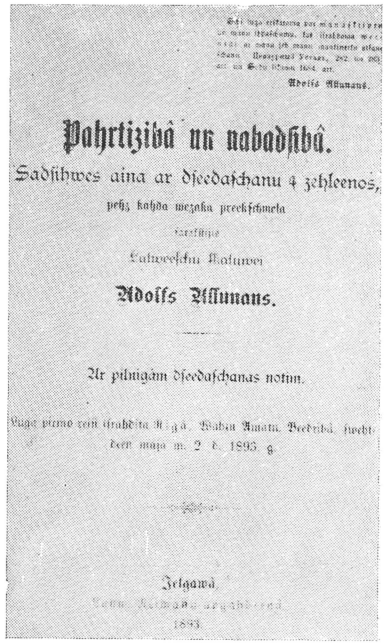

Adolfs Allunans.

Pahrtizibâ un nabadſibâ.

Sadſihwes aina ar dſeedaſchanu 4 zehleenos,
pehz kahda wezaka preekſchmela
ſarakſtijis
Latweeſchu Matuwei

Adolfs Allunans.

Ar pilnigâm dſeedaſchanas notim.

Jelgawā.

nodeva L. Neimanim Jelgavā. Vēstulē rakstīts: «Ar ļoti lielu prieku izlasīju šīs kartes nodevēja Lejnieka kga dzejoļus. Patiesi tie skan laika garā, ir pilni spēka, pilni dzejisku jūtu. Daži grumbuļi nāk priekšā, īpaši jaunceltos vārdos, bet arī še autors rādās ceļa lauzējs. Tādēļ būtu mana sirsnīga vēlēšanās, ka tos drukātu, un iedrošinos Jums likt priekšā, ja iespējams, tos apgādāt; šis priekšlikums iet pie Jums īpaši tāpēc, ka Jūs līdzīgus gara bērnus esat ņēmuši savā paspārnē.»[108]

1895. gadā L. Neimaņa apgādā iznāca V. Plūdoņa dzejoļu krājums «Pirmie akordi». L. Neimanis bija viens no pirmajiem Jelgavas grāmatizdevējiem, kas sāka izdot tālaika jauno latviešu autoru dzejas krājumus. 1897. gadā L. Neimaņa izdotais Aspazijas krājums «Sarkanās puķes» ir viens no vērtīgākajiem viņas dzejas kopojumiem. Tas ietver Jaunās strāvas laikā sarakstītos dzejoļus. Aspazija jau bija pazīstama kā dramaturģe, bet «Sarkanās puķes» apliecināja, ka viņa ir arī spoža dzejniece. Krājumi «Pirmie akordi» un «Sarkanās puķes» liecina, ka Neimanis auto-

[108] FBR, L. Neimaņa fonds, 5, 14. v., 1. lp.

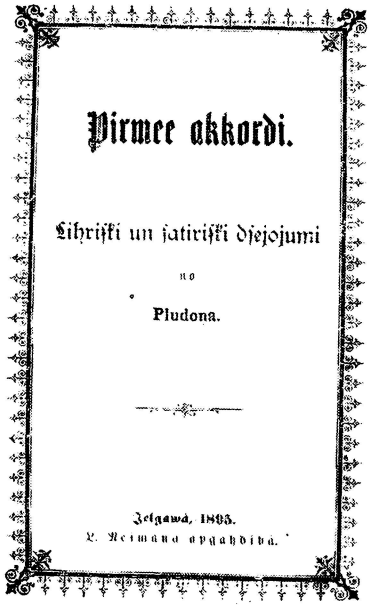

Pirmee akkordi.

Lihriſki un ſatiriſki dſejojumi

no

Pludona.

Jelgawā, 1893.

L. Neimana apgahdiba.

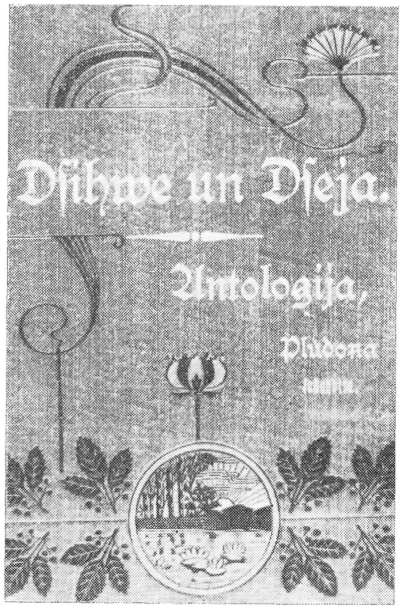

rus izvēlējies Jaunās strāvas un J. Jansona-Brauna literatūras kritikas ietekmē (savu referātu «Domas par jaunlaiku literatūru» J. Jansons-Brauns 1893. gadā nolasīja arī Jelgavā).

Par laikposmu, kad tapa Aspazijas pirmais dzejoļu krājums, stāsta A. Birkerts, uzsverot, ka L. Neimanis bijis viens no «mūsu modrīgākiem un kulturālākiem grāmatu izdevējiem un [. .] jauno talantu pabalstītājiem».[109] Turpat lasām arī dzejnieces Aspazijas atmiņas: «Grāmatizdevējs L. Neimanis Jelgavā bija dabūjis zināt, ka es taisos izdot dzejoļu krājumu un griezās pie manis ar uzaicinājumu krājumiņu nodot viņam izdošanai. Es to arī darīju. Kā honorāru par krājumiņu «Sarkanās puķes» L. Neimanis man solīja 4 rubļi. Es ar to biju mierā, jo dzejoļu krājumiņš bija mazs un 4 rubļi toreiz bija diezgan liela nauda.»

Plūdoņa darbu izdošanai L. Neimanis pievērsās atkārtoti, kļūdams par vienu no pirmajiem latviešu grāmatizdevējiem, kas apgādāja noteiktu autoru grāmatas. Šāda orientācija toreizējā latviešu grāmatniecībā tikko sāka veidoties. Viņš izdeva Plūdoņa sastādīto antoloģiju «Dzīve un dzeja» (1900), pamācību par daiļ-

[109] *Rainis* un Aspazija dzīvē un mākslā. Sarakstīšanās. R., 1937., 1. sēj., 109.—110. lpp.

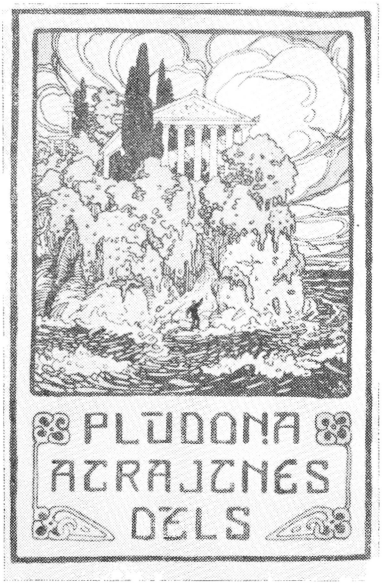

L. Neimaņa izdotie V. Plūdoņa darbi: «Pirmie akordi», «Dzīve un dzeja», «Atraitnes dēls».

lasīšanu latviešu valodā un literārajiem vakariem «Deklamācija jeb daiļlasīšana» (1905), krājumu «Skolas dzeja» (1905), «Latvju literatūras vēstures» 1. un 2. daļu (1908—1909), darbu «Literatūras vēsture. Saīsināts kurss» (1910—1912) un poēmu «Atraitnes dēls» (1912). Sagatavojot Plūdoņa «Atraitnes dēla» pirmizdevumu, Neimanis grāmatas mākslinieciskai apdarei pieaicināja gleznotāju Aleksandru Štrālu.

Plūdoņa sastādītā antoloģija «Dzīve un dzeja» ir sakārtota tematiski. Viena temata ietvaros līdzās latviešu dzejnieku darbiem sniegti krievu un vācu dzejas paraugi. Šāds sakārtojums parādīja latviešu literatūras izaugsmi 19. gadsimta beigās, apliecināja, ka tā jau var stāties līdzās pasaules klasikai. Antoloģijā pārstāvēti dzejnieki, sākot ar Ausekli. Plūdoņa atlasītie dzejoļi kļuvuši par latviešu dzejas klasiku, daudzi no tiem komponēti.

Skolotājiem mācību darbā noderīga bija «Skolas dzeja» (1905), par kuru A. Saulietis 1905. gada 26. septembra vēstulē L. Neimanim rakstīja: «Paldies par grāmatu! Atzinība Jums abiem ar Plūdoni. Ko es domāju, to lai paskaidro tas — ka tūlīt ievedu vienā no augstākajām klasēm, kur man jāstrādā.»[110]

[110] FBR, L. Neimaņa fonds, 1, 5. v., 1. lp.

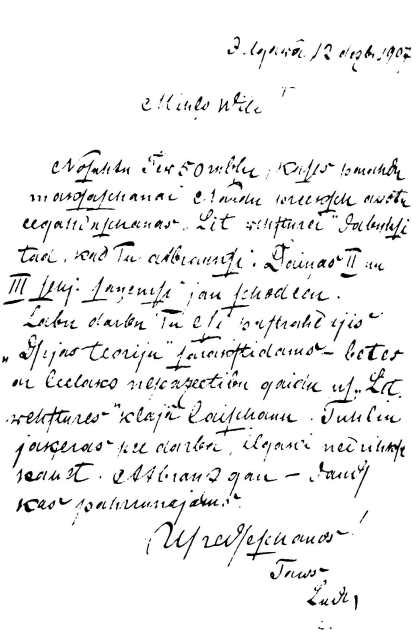

L. Neimaņa vēstule Vilim Plūdonim.

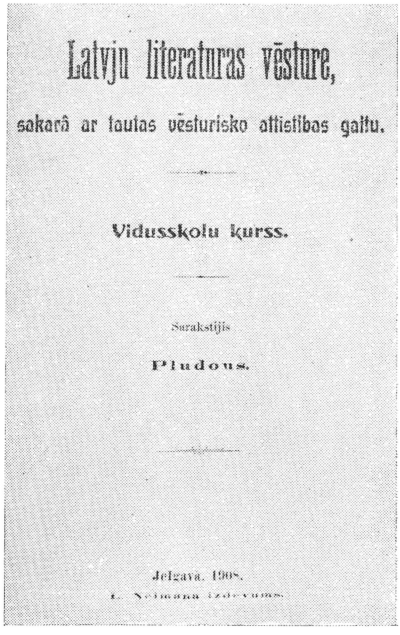

V. Plūdoņa sarakstītā «Latvju literatūras vēsture».

Daudzās Plūdoņa vēstulēs skarts honorāra jautājums, piemēram, vēstulē, kas rakstīta Liezerē 1904. gada 28. jūnijā: «Kaļu dzejoļus, un Tu kal naudu. Nākamu pirmdien, 5. jūl., vai otrdien pie Tevis nobraukšu. Dzejoļi būs labi.»[111]

L. Neimanis bija Plūdoņa domubiedrs, kas deva viņam ierosmi ne vienai vien jaunai grāmatai. Jau 1906. gadā Neimanis rakstīja: «Vīsnepieciešamākā grāmata būtu — Latviešiem rakstniecības vēsture».[112] Viņš apsolīja to tūlīt izdot un sagādāja Plūdonim darbam nepieciešamās grāmatas: «Nosūtu Tev 50 rubļu kases parāda maksāšanai. Naudu priekš avotu iegādāšanas «Lit. vēsturei» dabūsi tad, kad Tu atbrauksi. Dainas 2. un 3. sēj. saņemsi jau šodien. Labu darbu Tu esi pastrādājis, «Dzejas teoriju» sarakstīdams, bet es ar lielāko nepacietību gaidu uz «Lit. vēstures» klajā laišanu. Tūliņ jāķeras pie darba, ilgāki nedrīkst kavēt. Atbrauc

[111] FBR, Ms-1147, 80. lp.
[112] Turpat.

gan — daudz kas pārrunājams.»[113] Plūdonis bieži bijis Neimaņa viesis Jelgavā, kur pārrunāti dažādi darba jautājumi. Žēl, ka ziņas par šīm pārrunām tik maz saglabājušās rakstītā veidā.

1908. gadā L. Neimanis izdeva divas grāmatiņas sērijā «Bērnu teātris». Tās ir Friča Hūnhena ludziņas «Sirds, kas mīļa un laba» un «Meža pasaciņa». Lugai «Meža pasaciņa» pievienotas notis — Emīla Dārziņa kompozīcija. Līdz 1970. gadam šī kompozīcija E. Dārziņa bibliogrāfijā nav minēta. No jauna tai uzmanību pievērsa Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Tautas kora «Gaismaspils» diriģents Ilgonis Bumbieris. Viņa vadībā koris to iestudēja un atskaņoja.[114] Fakts, ka L. Neimanis sava izdevuma veidošanā iesaistījis mūziķi, ļauj domāt, ka viņš bijis ne tikai dzejas, bet arī mūzikas cienītājs. Kādā Plūdoņa vēstulē L. Neimanim[115] uz atsevišķas lapas uzrakstīts dzejolis «Zelts un sidrabs manim pūrā», kurš acīmredzot sūtīts Neimanim novērtēšanai, varbūt ir pat viņam veltīts. Savu draugu, pirmo izdevēju, Plūdons ar sirsnību piemin dzejolī, ko viņš nolasīja, pavadot L. Neimani kapu kalniņā 1926. gadā:

Mans Ludi! Šodien nāk vēl prātā
Man jūsma gaišā, pacilātā,
Ko kādreiz dvesi manās krūtīs,
Kad staigāju jauns ceļa jūtīs.
«Lai «Pirmie akordi» tad skan!»
Tu teici man.
Ak, Tev, draugs, bēru zvans nu skan![116]

No 1901. gada līdz 1907. gadam L. Neimanis izdeva rakstu krājumu «Jaunības literatūra» piecos sējumos Ata Ķeniņa sakopojumā. Atsevišķi sējumi veltīti K. Valdemāram, A. Kronvaldam, Auseklim, A. Pumpuram un G. Merķelim. Izdevuma priekšvārdā sastādītājs aizrāda: «Parasts, ka mūsu labākos rakstniecības darbus ievieto mēnešrakstos; zemākās ļaužu šķiras tos nedabū lasīt, mazizglītotā jaunatne atliek tos grūti saprotamo rakstu dēļ nost, nava arī visiem to trīs rubļu. Bet, ja gribam tautu pie labiem rakstiem pieradināt, tad jādara tas laikus, jāsāk ar jaunību un zemākām šķirām.» Šis krājums maksāja tikai 30 kapeikas. Krājumam retrospektīva tendence. Tajā ievietoti R. Blaumaņa, Raiņa, Aspazijas, Saulieša un Plūdoņa, kā arī tolaik jauno autoru — A. Austriņa, K. Krūzas, Mākoņa — darbi. Publicēti arī populārzinātniski raksti, piemēram, A. Jesena «Kā augi cīnās savā starpā»

[113] FBR, Ms-1147, 83. lp.
[114] *Darkēvics A.* Vēl viena Emīla Dārziņa dziesma. — Māksla, 1970, Nr. 4, 32. lpp.
[115] FBR, L. Neimaņa fonds, 9, 1. v., 2. lp.
[116] *Plūdons V.* Pie drauga zārka. — Zemgales Balss, 1926, Nr. 25.

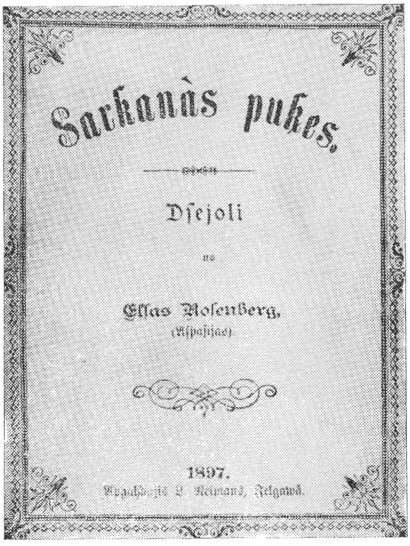

Aspazija. «Sarkanās puķes».

un «Zemes vēsture», V. Dermaņa «Ugunsvēmēji kalni jeb vulkāni», kā arī daiļliteratūras tulkojumi.

Veiksmīga bija krievu autoru atlase — V. Garšina, N. Ņekrasova, V. Koroļenko, A. Čehova, M. Gorkija darbi. Krājumos ievietots arī jauno grāmatu apraksts; tādējādi tika popularizēti citu izdevēju labākie un lētākie izdevumi. Tālaika presē par «Jaunības literatūru» bija labas atsauksmes. V. Dermanis rakstīja: «[. .] stāstu nodaļā, tiklab tulkojumos, kā oriģinālos, spiežas cauri viena kopēja ideja: modināt jaunās paaudzes krūtīs mīlestību un līdzcietību pret visu dzīvo, īgnumu un riebumu pret ļaunu un varmācībām [. .] Dzejas nodaļa krājumā visai bagāta [. .] Dzejoļi ir īsta jaunības dzeja, kas attīstīs mākslas gaumi, darbinās domas un iedvesīs centību.»[117]

No 1903. gada līdz 1904. gadam L. Neimaņa apgādā iznāca almanahs «Rīta skaņas» Līgotņu Jēkaba sakārtojumā. Tam ir zināma līdzība ar J. Ozola izdoto krājumu «Jaunā raža». Izdevumam ir reālistiska ievirze, bet nav izteiktas idejiskās programmas. J. Asars krājumu novērtējis šādi: «[. .] Jaunais rakstu krājums, bez šaubām, savukārt kuplina mūsu daiļrakstniecību, vij viņas vaiņagā klāt jaunus ziedus un interesentiem vispār ir ieteicams.

[117] *V. Dr.* Grāmatu galds. Jaunības literatūra. — Dienas Lapa, 1901, Nr. 173.

Citādi pie tām retajām parādībām, kuras nāk kā nepieciešamas, «Rīta skaņas» nepieder.»[118] J. Asars uzsvēra, ka patiesi īstas rīta skaņas ir Raiņa «Tālas noskaņas zilā vakarā».

No latviešu daiļliteratūras L. Neimanis izdevis arī A. Lerha-Puškaiša «Stāstus» (1903), Līgotņu Jēkaba «Stāstus» (1903), no cittautu rakstniecības — H. Zūdermaņa romānu «Reiz bija» (1894) Berģu Jāņa tulkojumā.

No 1909. gada līdz 1914. gadam L. Neimanis izdeva R. Blaumaņa pirmos Kopotos rakstus. To titullapa veidota izteiksmīgā rakstā, lietotas divas krāsas, kas toreiz tika darīts vēl samērā reti. Pirmais sējums iznāca gadu pēc R. Blaumaņa nāves. Tajā bija ietverts stāstu krājums «Pie skala uguns», kuru pirmo reizi izdeva J. Dravnieks 1893. gadā.

1914. gadā sākās pirmais pasaules karš, un Kopoto rakstu 6. sējums palika neizdots. Savās recenzijās, novērtējot L. Neimaņa nozīmi R. Blaumaņa darbu izdošanā, A. Upīts rakstīja: «Neimanim ir laba griba un slavējama uzņēmības dziņa. Viņš pieder pie krietnākajiem grāmatizdevējiem. Bet, liekas, viņam nav laimes vai piedzīvojumu līdzstrādnieku izvēlē.»[119] Kopoto rakstu sastādītāji bija A. Brigadere un A. Bērziņš, un tieši pret viņu ne visai kvalitatīvo darbu vērsās A. Upīša stingrā kritika.

Bez daiļliteratūras L. Neimanis izdeva arī populārzinātniskus un zinātniskus darbus un skolas grāmatas. 1899. gadā iznāca R. Bērziņa ceļojuma apraksts par Somiju — «Aiz šaurās dzimtenes robežām». Jau 1895. gadā plašu popularitāti bija ieguvis jelgavnieks Aleksandrs Vinters, kaislīgs ceļotājs, kas kājām aizgājis līdz Parīzei.[120] Ne mazāku ievērību izraisīja viņa apraksti par Sibīriju — «Dzīve un ļaudis Sibīrijā» (1896), kuri ar interesi lasāmi vēl šodien. 1899. gadā L. Neimanis izdeva viņa ceļojuma aprakstu «Kāds vārds par dzīvi un ļaudīm Korejā».

No L. Neimaņa zinātniskajiem izdevumiem ievērību pelna Ā. Alunāna darbs «Jura Alunāna dzīve» (1910), kurā ievietoti līdz tam nepublicēti materiāli, kas ļoti palīdzēja literatūrvēsturniekiem J. Alunāna dzīves un laikmeta izpētē.

Periodā pēc pirmā pasaules kara L. Neimanis izdeva P. Birkerta apcerējumus — pēdējos savā izdevēja darbībā. Kopš 1923. gada L. Neimaņa apgādā ik gadus iznāca viens P. Birkerta darbs. 1923. gadā tā bija «Pedagoģiskā psiholoģija», 1924. gadā — «Psiholoģija vidusskolām un pašmācībai», 1926. gadā — «Mīlas psi-

[118] *-rs.* Jaunākās parādības mūsu rakstniecībā. — Mājas Viesa Mēnešraksts, 1904, Nr. 8, 627. lpp.

[119] *Upīts A.* Rakstniecība un kritika. Literāriskas ekskursijas. 1. d. Rūdolfa Blaumaņa Kopotu rakstu trešais sējums. — Jaunā Dienas Lapa, 1912, Nr. 24.

[120] *Vinters A.* Ceļojumu atmiņas. R., 1895, 1.—3. sēj.

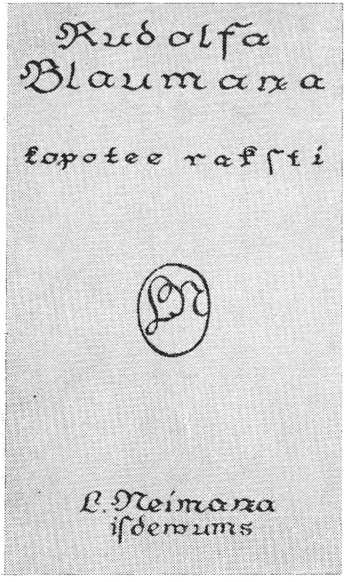

R. Blaumanis. «Kopoti raksti».

R. Bērziņš. «Aiz šaurās dzimtenes robežām».

Ā. Alunāns. «Jura Alunāna dzīve».

holoģijas» 1. daļa. P. Birkerta uzmanība šajā laikā bija pievērsta latviešu tautas anekdotēm — folkloras žanram, kas līdz tam samērā maz ievērots. 1925. gadā L. Neimanis izdeva P. un M. Birkertu savāktās «Latvju tautas anekdotes» — pirmo šī folkloras žanra kopojumu. Interesantus faktus par šī krājuma tapšanu atceras M. Saule-Sleine (Birkerte): «Strādājot par latviešu valodas skolotāju [Rīgas] 4. vidusskolā, lielu vērību pievērsu latviešu folklorai. Ierosināju arī skolēnus vākt un pierakstīt folkloras materiālus. Skolēni nāca ar daudz vākumiem, tie krājās un drīz sniedzās tūkstošos. Tā bija tāda bagātība, ka man radās ideja to sakārtot [..] Pamata darbu veica daudzi jo daudzi 4. vidusskolas skolēni, starp tiem A. un R. Skujiņas, tagadējais LPSR Zinātņu akadēmijas prezidents A. Mālmeisters un citi. Sistēmu kārtošanā izstrādājām kopā ar P. Birkertu.»[121] Krājumā apmēram 300 anekdošu, un tās var uzskatīt par pamatu P. Birkerta vēlākajam lielajam četru sējumu kopojumam.

Rakstnieka un izdevēja sadarbību labi raksturo P. Birkerta «Hronika» (1920—1932),[122] kura apliecina ne tikai darbu tapšanas, bet arī grāmatu apgādāšanas ātros tempus. Tajā atzīmēti da-

[121] Sarunā ar autori 1978. gada 8. februārī.

Aiſ ſchauràs dſimtenes robeſcham.

Zelojuma apraſti

no

A. Wehrſina.

I.

Zaur Somiju.

Jelgawà, 1899.

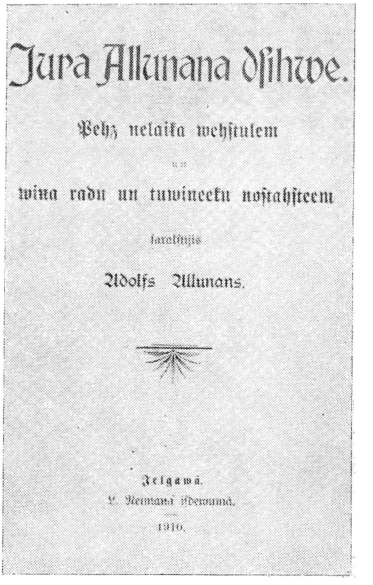
Jura Allunana dſihwe.

Pehz nelaika wehſtulem

un

wiņa radu un tuwineeku noſtahſteem

ſarakſtijis

Adolfs Allunans.

Jelgawà.

1910.

tumi, kad sāktas sarunas, kad darbs uzrakstīts, kad lasītas korektūras, norādīta grāmatas iznākšanas diena. Piemēram, «Pedagoģiskā psiholoģija» tapusi piecu mēnešu laikā. Darbu P. Birkerts sācis rakstīt 1925. gada 22. martā, aprīlī materiālu vēl studējis un apzinājis. Jūlijā viņš intensīvi strādājis un vedis sarunas ar spiestuvi. Darbu P. Birkerts pabeidzis 8. augustā, līdz 16. augustam izlabojis pēdējās korektūras, 18. augustā grāmata iznākusi un nosūtīta ar kuģi uz Rīgu. 21. augustā autors saņēmis gatavos eksemplārus.

Pēc pirmā pasaules kara L. Neimanis izdeva labas svešvalodu (vācu un franču) mācībgrāmatas. Šīs grāmatas bija iecienītas un 30. gados tika atkārtoti izdotas citās izdevniecībās. No tām mācījusies liela daļa mūsdienu vidējās paaudzes.

L. Neimanis praktizēja grāmatu pieņemšanu ģenerālkomisijā. Tādos gadījumos iespiešanas izdevumus sedza autors, bet izdevējs saņēma noteiktu procentu no grāmatas pārdošanas cenas. Īstenībā ģenerālkomisionāra funkcijas bija tuvas izdevēja funkcijām.

Ar L. Neimani savā literātes darbā tikusies E. Stērste. 1913. gadā viņa nodeva tam ģenerālkomisijā savu pirmo dzejas krājumu «Prelūdijas». Dzejniece atceras: «Kad es izdevu savu pirmo

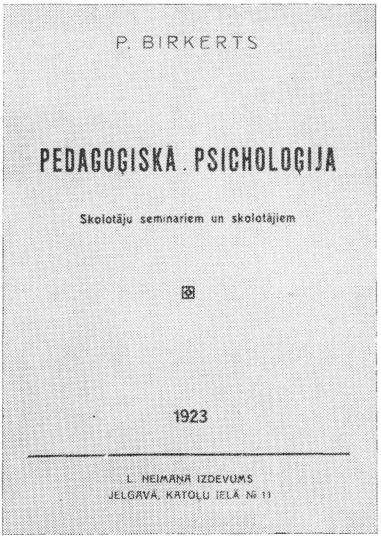

P. Birkerts. «Pedagoģiskā psiholoģija».

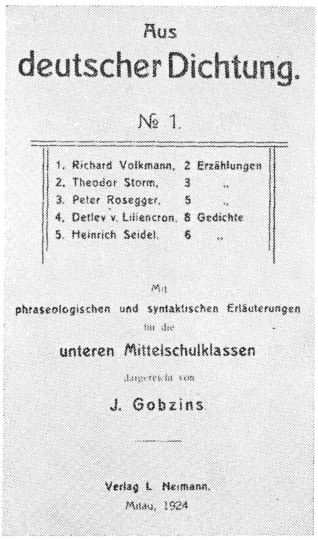

L. Neimaņa izdotā vācu literatūras mācībgrāmata vidusskolām — titullapa.

dzejas grāmatu, es domāju, pie kura izdevēja griezties. Mans skats vērsās uz Neimani. Ļoti simpātisks, kluss, bet dziļš cilvēks. Caur un cauri goda vīrs.»[123]

Interesi var izraisīt fakti, kas saistīti ar J. Dubura «Latviešu fonētikas ābeci», kuru 1912. gadā L. Neimanis bija pieņēmis komisijā. Kad J. Duburs plānoja nākamo darbu — «Deklamācijas teoriju», L. Neimanis pieņēma arī to. 1912. gada 23. jūlijā J. Duburs rakstīja viņam no Bernes: «Bet to Jums varu apsolīt, ka došu Jums pret citiem priekšroku, jau tālab vien, ka Jums bija kurāža izdot manu «L. f. ābeci» [. .][124]

Par L. Neimani saglabājušās laikabiedru atmiņas. M. Saule-Sleine, kura 1925. gadā vairākkārt tikusies ar Neimani, atceras: «Neimanis bija ļoti vienkāršs, demokrātisks, ar darba cilvēku interešu izpratni. Viņš uzticējās cilvēkam, viņa godīgumam. Visas norunas par krājuma izdošanu notika mutiski, rakstisks līgums netika slēgts. Visi darbi noritēja precīzi, gludi. Grāmatveikals nebija

[122] FBR, P. Birkerta fonds, 50, 13.—36. lpp.
[123] Sarunā ar autori 1972. gada 20. februārī.
[124] FBR, L. Neimaņa fonds, 3, 7. v., 1. lp.

liels, atsevišķas kantora telpas nebija. Visas sarunas notika turpat veikalā, kur Neimanis parasti bija viens, bet kur varēja būt arī palīgs. Veikals liecināja par cieņu pret grāmatu, pie tam peļņa Neimanim nebija galvenā. Neimanim bija gaiša seja, vidējs augums, klusa runa, apģērbs mierīgā pelēki zaļā tonī. Viņa ārējā stāja atbilda garīgajai sejai. Neimaņa veikalā iegriezās bieži. Tur satikās, tur ritēja sarunas par grāmatām. Neimanis saistīja ar savu personību, pulcēja sava novada — Zemgales — talantīgākos spēkus: Plūdoni, Aspaziju, brāļus Birkertus, Zeifertu.»[125]

L. Neimanis bija augstas inteliģences un kultūras cilvēks. Viņš bija viens no pirmajiem latviešu grāmatizdevējiem, kam latviešu daiļliteratūras izdošana bija sirdslieta. Viņš nedzinās pēc vieglas slavas un nevadījās no materiāliem apsvērumiem, bet iespēju robežās centās publicēt darbus ar progresīvu ievirzi.

[125] Sarunā ar autori 1978. gada 8. februārī.

Jelgavas izdevēji latviešu grāmatniecībā iedibinājuši vairākas tradīcijas.

Jelgavā aizsākusies Latvijā tik populāro kalendāru — laika grāmatu izdošana. Vecākie Kurzemes kalendāri, kā to lasām titullapās, bija domāti arī Vidzemei. Ar kalendāra starpniecību zemnieki saņēma pirmās praktiskās pamācības. Laika gaitā kalendāru skaits auga, tie kļuva daudzveidīgāki, ar plašāku literāro daļu. Jelgavā pirmoreiz izdoti speciālie kalendāri, piemēram, A. J. Stendera «Dziesmu kalendārs uz 1811. gadu». E. Zīslaka «Latviešu kalendārs» iedibināja kalendāra — almanaha izdošanas tradīciju, un laika gaitā tai radās daudz sekotāju. Gandrīz katrs grāmatizdevējs izdeva savu kalendāru.

Jelgavā iznāca pirmais vispārēja satura žurnāls latviešu valodā «Latviska Gada Grāmata» (1797/98) un pirmais ilustrētais literārais žurnāls «Pagalms» (1881). Ar Jelgavu saistīti arī latviešu avīžniecības sākumi. Te iznāca pirmais latviešu laikraksts «Latviešu Avīzes» (1822).

Jelgavā aizsākusies arī latviešu populārzinātniskās un zinātniskās literatūras izdošana, no G. F. Stendera «Augstas gudrības grāmatas» (1774) un citiem viņa darbiem līdz G. Ā. Reiera izdotajām grāmatām kvalitatīvi augstākā līmenī un latviešu grāmatizdevēju — H. Alunāna un J. Dravnieka devumam. Jelgavas grāmatizdevēji pirmie Latvijā ķērās pie lielu enciklopēdisku darbu

izdošanas. J. Dravnieks sāka izdot pirmo latviešu «Konversācijas vārdnīcu» (1891), viņa spiestuvē iespiestas K. Barona sakārtotās «Latvju dainu» trīs burtnīcas (1894).

Jelgavas grāmatnieki pirmie sākuši izdot daiļliteratūru latviešu valodā. H. Alunāna apgādā iznāca pirmais latviešu romāns — brāļu Kaudzīšu «Mērnieku laiki» (1879). J. Dravnieks izdeva R. Blaumaņa pirmo stāstu krājumu «Pie skala uguns» (1893) un Šekspīra «Hamletu» (1892) — pirmo Šekspīra darbu latviešu valodā. Gadsimta beigās L. Neimaņa apgādā iznāca divu latviešu klasiķu pirmie dzeju krājumi — Plūdoņa «Pirmie akordi» (1895) un Aspazijas «Sarkanās puķes» (1897).

Jelgavā 1790. gadā J. F. Stefenhāgens izdeva pirmo lugu latviešu valodā — dāņu dramaturga L. Holberga komēdiju «Kalnu Jepe». 1862. gadā turpat izdota pirmā latviešu oriģinālluga — E. Dinsberga «Skaistākais degons». Ar Jelgavu saistīta latviešu teātra tēva Ā. Alunāna darbība un viņa lugu publicējumi. Ā. Alunāna lugas pirmais izdeva H. Alunāns, bet 19. gadsimta beigās viņam piebiedrojās Ā. Reinbergs un L. Neimanis. H. Alunāns tulkojis un izdevis arī pirmo krievu klasiķa lugu latviešu valodā — N. Gogoļa «Revidentu» (1871).

Nozīmīgs ir Jelgavas grāmatnieku devums bērnu un jaunatnes literatūras jomā, kā arī daiļdarbu sēriju veidošanā. Viens no pirmajiem te atkal minams H. Alunāns ar sēriju «Bibliotēka»; viņam sekoja J. Šablovskis ar savu «Tautas bibliotēku», kas aizsākta 1875. gadā un ar 80 numuriem bija savulaik plašākā.

Jelgavas grāmatizdevēji pievērsuši lielu uzmanību tolaik vēl pilnīgi novārtā atstātajai grāmatu poligrāfiskajai apdarei. Viņi mēģinājuši izveidot latviešu grāmatu kā mākslas darbu un līdz ar to veicinājuši latviešu grāmatas kultūras attīstību. G. Ā. Reiera Vācijā iespiestās latviešu grāmatas bija daudz glītākas un labākas nekā Stefenhāgenu izdevumi. Par latviešu grāmatas ārējo apdari ļoti rūpējās E. Zīslaks, kurš turpināja G. Ā. Reiera sākto darbu un kura izdevumi guva ievērību un atzinību.

Vēl 19. gadsimta vidū visas izdevniecības Latvijā bija tikai cittautiešu rokās, bet kopš 60. gadiem kā Rīgā, tā Jelgavā iniciatīvu pakāpeniski pārņēma latviešu grāmatizdevēji. Gadsimta sākumā ietekmīgākā bija Stefenhāgenu firma. G. Ā. Reiers, visu mūžu nodarbojies ar vācu literatūru, savas dzīves pēdējos gados pievērsās latviešu grāmatai, it kā paredzēdams, kam nākotnē būs noiets grāmatu tirgū. 70. gados E. Zīslaks, pēc tautības vācietis, izdeva tikai latviešu grāmatas. Vēlāk nozīmīgus panākumus guvuši latviešu grāmatizdevēji, kas savā darbībā vadījās pēc pilnīgi jauniem principiem.

Citām tautām grāmatniecība daudzu gadsimtu gaitā attīstījās lēni un pakāpeniski, bet Latvijā tā īsā laikā pārdzīvoja visus attīstības posmus un 20. gadsimta sākumā tuvojās pasaules kultūras tautu grāmatniecības līmenim.

Grāmatā aplūkotais periods (19. gadsimts) Jelgavas grāmatniecības vēsturē tikai nosacīti beidzas ar gadsimtu miju. It sevišķi tas sakāms par L. Neimani, kurš ar izciliem panākumiem darbojās arī 20. gadsimta sākumā. Taču sakarā ar Rīgas izvirzīšanos par Latvijas galveno ekonomisko un kultūras centru Jelgavas izdevniecību rosme visumā apsīka. 20. gadsimta sākumā par šīs nozares vadošo centru kļuva Rīga.

Viens no galvenajiem grāmatnieku uzdevumiem ir veidot un celt kultūru. Arī latviešu grāmatizdevēji 19. gadsimtā pārņēma citu tautu pieredzi un īsā laikā panāca latviešu grāmatniecības strauju uzplaukumu. Īpaši rosīgi tolaik strādāja Jelgavas latviešu grāmatizdevēji, ar savu darbību lielā mērā veicinot turpmāko latviešu grāmatniecības attīstību, tās sasniegumus un izaugsmi mūsdienās.

PERSONU RĀDĪTĀJS

Personu rādītājā nav uzņemti autori, kuri ir pieminēti Jelgavas grāmatu tirdzniecības katalogos, bet kuru darbi nav izdoti (arī iespiesti) Jelgavā.

Ādolfijs Heinrihs — 5, 6, 8
Akuraters Jānis — 95
Alunāne Elīzabete — 52
Alunāne Hedviga — 83
Alunāns Ādolfs — 17, 28, 41, 44, 48, 57, 64, 66, 67, 73, 75, 76, 77, 78, 83, 92, 93, 96—99, 105, 107, 111
Alunāns Andrievs — 42
Alunāns Heinrihs — 4, 12, 26, 27, 42—52, 53, 56, 57, 63, 71, 74, 77, 79, 94, 110, 111
Alunāns Juris — 12, 23, 26, 27, 28, 31, 33, 35, 42, 43, 44, 46, 47, 50, 105, 107
Alunāns Nikolajs — 86
Alunāns Teodors — 51, 57
Andersens Hanss Kristiāns — 38
Apīnis Aleksejs — 3, 4, 15, 16, 24, 31, 36
Apsīšu Jēkabs (Jānis Jaunzemis) — 90
Ārons Matīss — 83
Asars Jānis — 104, 105
Aspazija (Elza Pliekšāne) — 45, 48, 49, 50, 86, 95, 99, 100, 103, 104, 109, 111
Auseklis (Miķelis Krogzemis) — 48, 72, 101, 103
Austriņš Antons — 95, 103

Baluckis M. — 90
Barons Krišjānis — 12, 18, 26, 31, 33, 36, 37, 48, 85, 88, 111
Bārs Juris — 12, 23
Baumanis Kārlis — 51, 52
Baumanovskis Pēteris — 93
Beitlers V. — 12
Bekmanis T. — 57
Benediks R. — 90
Bergs Jānis — 51, 57, 58, 59, 105
Bernulli J. — 10
Bērziņš Artūrs — 105
Bērziņš Roberts — 105, 107
Besthorns Ferdinands — 33, 41, 44, 53, 94
Bēzeke J. — 12
Bīčere-Stova Herieta — 27, 28
Bīnemanis Ernests — 12
Birkerts Antons — 4, 19, 74, 75, 78, 93, 94, 95, 100, 109
Birkerts Pēteris — 105—109
Bīrons Pēteris (Kurzemes hercogs) — 12, 13
Birznieks-Upītis Ernests — 38
Bitners Georgs — 23
Blaumanis Rūdolfs — 84, 85, 95, 103, 105, 106, 111
Blaus Pēteris — 38
Blūms K. — 24
Boks K. V. — 25
Bornmanis Kristiāns — 6, 7
Brahe Tiho — 11
Braže Gustavs — 26, 37, 39
Brencēns Eduards — 48
Brigadere Anna — 34, 46, 91, 105
Brigaders Jānis — 57

Brille F. — 94
Brille G. — 94
Brīvnieks Kārlis — 51
Brīvzemnieks (Treilands) Fricis — 48, 52, 62, 63, 64, 66
Bumbieris Ilgonis — 103
Bušs Mārtiņš — 55, 97

Cimmermanis Ulrihs Ernests — 22
Cimze Jānis — 63, 91

Čarņevskis Johans Georgs Martins — 17
Čehovs A. — 104

Darkēvics Arvīds — 103
Dārziņš Emīls — 91, 103
Dedenrots E. — 55
Defo Daniels — 21
Dekers — 18
Dērings Jūlijs — 32
Dermanis Vilis — 93, 104
Dikenss Čārlzs — 87
Dinsbergs Ernests — 28, 29, 31, 38, 39, 40, 41, 48, 55, 57, 63, 64, 65, 111
Dīriķis Bernhards — 70
Doku Atis — 92, 97
Dravnieks (Draviņš-Dravnieks) Jēkabs — 4, 49, 50, 51, 61, 62, 63, 71, 80—89, 90, 94, 105, 110, 111
Duburs Jēkabs — 51, 76, 92, 108
Dzenēvics Ansis — 54, 55

Ēbers Georgs — 45
Egle Kārlis — 58, 68, 92
Eizens Johans Georgs — 10
Elferfelds Kārlis Gothards — 20
Endzelīns Jānis — 16
Engelharts A. T. — 41
Engelmanis K. V. — 32

Ferbers J. — 12
Filborns Georgs — 50, 51
Fīrekers Kristofs — 6
Freināts Atis — 45
Frīdemanis Jānis — 28

Garšins V. — 104
Gēmūts Andrejs — 79
Gercimskis Kristofs Dītrihs Georgs — 17
Gēte Johans Volfgangs — 64, 69
Girgensons Kristofs Reinholds — 21
Gogolis Nikolajs — 44, 47, 111
Gorkijs Maksims — 87, 91, 104
Grimmi, Jakobs un Vilhelms — 38
Guckovs K. — 77
Gudriķe Biruta — 63
Gulbis Ansis — 52, 56, 84, 85, 92
Gūtenbergs Johans — 25, 26

Ģibeiks Jānis — 28

Harfs — 13
Hartknohs Johans Frīdrihs — 10, 11, 30, 31
Hartmanis Kārlis Johans Gotfrīds — 31
Haufs Vilhelms — 65
Hekers Vilhelms Ferdinands — 53
Helmhorsts — 83
Herders Johans Gotfrīds — 10, 12
Herhenbahs Vilhelms — 58, 59
Hincs Jākobs — 10, 11, 12
Hirte E. — 77
Hofmanis Francis — 35, 55, 65
Hofmanis J. H. — 26
Holbergs Ludvigs — 17, 111
Homērs — 79
Hūgenbergers Kārlis — 28
Hūnhens Fricis — 103

Īve P. — 96

Jansons-Brauns Janis — 100
Jaujenieks Valdemārs — 64
Jesens Andrejs — 103

Johansons A. — 26
Jurjāns Andrejs — 47, 83, 86, 91
Jurjāns Dāvis — 64

Kaktiņš Kristaps — 31, 33
Kalmeiers Kārlis Frīdrihs Vilhelms — 19
Kalniņš Alfrēds — 95
Kalniņš Juris — 84
Kalniņš Kārlis — 66
Kampe Johans Heinrihs — 21
Kanters J. — 10, 11
Kants Imanuels — 10
Karma Tenu — 26
Karnals Mihaēls — 5
Karulis Konstantīns — 3
Kaudzīte Matīss — 38, 48, 50, 51, 64, 80, 83, 111
Kaudzīte Reinis — 47, 48, 50, 80, 111
Kaulbahs Vilhelms — 65
Kavals Heinrihs — 37, 40
Kažoku Dāvis (Dāvids Pelcs) — 72
Kesters Johans Heinrihs — 8
Kiršentāle Ingrīda — 48
Kitners K. — 17
Kleinbergs Jānis — 51
Klotiņš Arnolds — 71
Kļaviņš J. — 51
Kneips S. — 90
Knope Elza — 81
Kokalis Augusts — 51
Koroļenko V. — 104
Krilovs I. — 63
Kronvalds Atis — 68, 103
Kronvalds Kārlis — 55, 58
Krūmiņš F. — 57
Krūza Kārlis — 103
Kundziņš Kārlis — 57
Kūpers Džeimss Fenimors — 57

Ķeniņš Atis — 103

Lācis Marija — 10
Laksmanis J. — 71
Landsbergs Juris — 63, 64, 86, 90, 91, 95, 96
Lange G. — 55
Lapa Mārtiņš — 51
Launics Kristiāns Frīdrihs — 19, 20
Lautenbahs Jēkabs — 64, 66, 68
Leitāns Ansis — 25, 28, 34
Lerhis-Puškaitis Ansis — 49, 78, 105
Lēvenšteins — 94
Linnejs Karls — 32
Līgotņu Jēkabs (Jēkabs Roze) — 73, 82, 104, 105
Lītke Kristiāns — 9, 10, 13, 14, 15
Ločmelis J. — 62
Lomonosovs Mihails — 6
Losiuss K. F. — 40
Lūkass Frīdrihs Gustavs — 26
Lundbergs Jakobs Florentīns — 22, 28

Main-Rīds Tomass — 57
Mākonis (Jēkabs Kalniņš) — 103
Mālbergs Frīdrihs — 48
Mālmeisters Aleksandrs — 106
Māters Juris — 63, 68, 71, 83
Mēdlers J. H. — 32
Meinholds V. — 25
Melnalksnis Augusts — 90
Merķelis Garlībs — 21, 103
Mierkalns F. — 51
Mīlenbahs Kārlis — 49, 79
Mīlihs Gotfrīds Georgs — 19
Mīlītis Dāvids — 86
Mirbahs O. — 49
Misiņš Jānis — 5, 8, 9, 53, 79, 89, 92

Neimane Otīlija — 92, 96
Neimanis Jānis — 93, 96, 97
Neimanis Ludis — 4, 84, 90, 92—109, 111, 112
Neredzīgais Indriķis — 20, 25
Nestrojs J. — 77
Nīss Frīdrihs — 41

Ņekrasovs N. — 104

Oldenburgs V. — 55
Ore Ādams — 91
Osmanis Jāzeps — 3
Ozols Jānis — 48, 92, 95, 104
Ozols Jēkabs — 86

Pantēniuss Vilhelms Kristiāns — 21, 24, 25, 26, 27
Pertess Vilhelms — 33
Pētersons A. — 57
Pēterss-Stefenhāgens Gustavs — 29
Pēterss-Stefenhāgens Johans Martins — 17—23
Pēterss-Stefenhāgens Vilhelms — 23—29, 73
Pīpiņš-Vizulis Ērmanis — 92
Plātess Ernests — 26, 80
Plūdons (Lejnieks) Vilis — 91, 92, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 109, 111
Pļavenieks Pāvuls — 48, 51
Pomjalovskis Nikolajs — 64
Princis Jānis — 25, 26
Pūcīšu Ģederts (Ģederts Eilenbergs) — 70, 98
Pumpurs Andrejs — 48, 72, 103
Puškins Aleksandrs — 64, 78

Radeckis Georgs — 5, 7, 8
Rainis (Pliekšāns) Jānis — 76, 83, 87, 88, 95, 100, 103, 107
Rancāns Francis — 58
Raupahs E. — 77
Reiers Gustavs Ādolfs — 26, 27, 30—41, 110, 111
Reinbergs Ādolfs — 4, 28, 73—79, 94, 111
Rozegers Pēteris — 90
Rozenbergers Johans Frīdrihs Kazimirs — 16
Rozītis Jūlijs — 91
Rušēvics Zāmels — 56

Saule-Sleine Mērija — 4, 106, 108
Saulietis (Plikauss) Augusts — 92, 101, 103
Sēlis Roberts — 4, 56
Senkevičs H. — 78
Siliņš Matīss — 83
Siliņš Pēteris — 51
Skalbe Kārlis — 48, 95
Skolmeisters Jēkabs — 63
Skruzītis Mikus — 57, 84
Skujiņa Austra — 106
Skujiņa Rūta — 106
Sokolovs J. — 64, 90
Spāģis Andrejs — 25, 31, 33, 34, 35
Spodrkalns sk. Reinbergs Ādolfs
Stālbergs (Štālbergs) Kārlis — 27, 42, 55, 57, 63
Stefenhāgens Johans Frīdrihs — 12, 13—18, 94, 111
Steglavs Jānis — 51, 77, 78
Stenders Aleksandrs Johans — 17, 19, 20, 21, 110
Stenders Gothards Frīdrihs — 9, 11, 12, 14, 15, 16, 110
Stepermanis Marģeris — 12, 15
Stepiņš Laimonis — 66
Stērste Andrejs — 48, 51, 83, 86
Stetenheims J. — 77
Stērste Elza — 4, 49, 86, 107
Stobe Matiāss — 17
Stradiņš Jānis — 6, 11, 15, 30
Straume Jānis — 47, 51, 76, 79, 91
Straume Jūlijs — 93
Strods Heinrihs — 30
Stučka Pēteris — 83
Stunda Ansis — 44, 49
Sudrabu Edžus (Eduards Zilbers) — 90
Svarāne Melita — 14

Šablovskis Johans Frīdrihs — 53—60, 94, 111
Šaks-Stefenhāgens Heinrihs — 29
Šāks Frīdrihs — 26

Šancbergs Pēteris — 72
Šekspīrs Viljams — 47, 85, 87, 111
Šēnbergs Ernests Ferdinands — 28
Šepskis Oskars — 68
Šillers Frīdrihs — 22, 27
Šiško Silvija — 4, 16
Šmīds Kristofs — 34, 55, 65
Štālbergs Kārlis sk. Stālbergs Kārlis
Šteinhauers Jānis — 14
Štrāls Aleksandrs — 101
Šulcs Konrāds — 20, 25, 26
Šulcs Rūdolfs — 43
Šūlmanis Andrejs — 35
Šups O. — 65
Šveņķis-Zariņš Dāvids — 76
Tīla Antans — 70
Treijs — 31

Ulpe J. — 38
Upīts Andrejs — 105

Vāgners Frīdrihs Vilhelms — 19
Vāgners J. — 51
Valdemārs Krišjānis — 19, 26, 35, 36, 38, 43, 49, 63, 66, 103
Vasjemanovs J. — 83
Vatsons Kārlis Frīdrihs — 21
Velme Jēkabs — 68
Vensku Edvarts (Eduards Skujenieks) — 48
Vīgners Ernests — 71, 72
Vilde P. — 17
Villerušs Valdis — 4, 15, 55
Vinklers Jēkabs — 64, 67, 84
Vinters Aleksandrs — 105
Vītiņš Matīss — 28
Vītols Jāzeps — 85, 86, 91
Volteris Eduards — 83

Zalcmanis — 20, 21
Zāle M. — 90
Zariņš Marģeris — 66
Zariņš Rihards — 85, 86
Zeiferts Teodors — 63, 75, 76, 83, 92, 98, 99, 109
Zemītis J. — 57
Zēvalds Pēteris — 64, 90
Zīslaks Eduards — 61—72, 77, 78, 83, 85, 90, 93, 95, 110, 111
Zūdermanis Hermanis — 105
Zvaigznīte Jēkabs — 31, 33, 38, 39, 40

SATURS

Priekšvārds 3
Latviešu grāmata Jelgavā 17. un 18. gadsimtā . 5
Stefenhāgenu devums latviešu grāmatniecībā 13
G. Ā. Reiers un latviešu zinātniskās grāmatas pirmsākumi . . 30
H. Ālunāns — pirmais latviešu tautības grāmatizdevējs Jelgavā . 42
J. Šablovska darbība 53
E. Zīslaks — «Latviešu kalendāra» izdevējs . . 61
Grāmatnieka Ā. Reinberga devums latviešu teātrim . 73
J. Dravnieks — valodnieks un grāmatizdevējs . . 80
Poligrāfs J. Landsbergs 90
L. Neimanis un viņa latviešu daiļliteratūras izdevumi 92
Nobeigums 111
Personu rādītājs 113

Ливия Пауловна Лабренце
ЕЛГАВСКАЯ КНИГА
Издательство «Зинатне»
Рига 1984
На латышском языке

Līvija Labrence
JELGAVAS GRĀMATA

Redaktore *V. Stabulniece*
Māksliniece *G. Brakovska*
Māksliniecisкais redaktors *V. Kovaļovs*
Tehniskā redaktore *E. Grike*
Korektors *L. Varžinskis*
ИБ № 2273

Nodota salikšanai 17.11.83. Parakstīta iespiešanai 18.07.84. JT 00700. Formāts 60×84/16. Tipogr. papīrs Nr. 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 7,5 fiz. iespiedl.; 6,98 uzsk. iespiedl.; 7,33 uzsk. kr. nov.; 6,88 izdevn. l. Metiens 3800 eks. Pasūt. Nr. 1458-3. cehs. Maksā 50 k. Izdevniecība «Zinātne», 226530 PDP. Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

50 k.

1985. gadā aprit 300 gadu, kopš Jelgavā iznāca pirmā grāmata latviešu valodā. Līvija Labrence, LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Reto grāmatu sektora vadītāja, savā apcerējumā stāsta par H. Alunāna, J. Dravnieka, Ā. Reinberga, L. Neimaņa un citu Jelgavas grāmatizdevēju darbību, vērtē nozīmīgākos izdevumus (kalendārus, skolas grāmatas, dramaturģisko literatūru, zinātniska satura darbus), aplūko brāļu Kaudzīšu «Mērnieku laikus», pirmo «Konversācijas vārdnīcu», Aspazijas «Sarkanās puķes», Plūdoņa «Pirmos akordus», Krišjāņa Barona sakārtoto «Latvju dainu» iespiešanas sākumu. Grāmata bagātina mūsu priekšstatus par latviešu grāmatniecības un lasīšanas vēsturi. Daudzi fakti sniegti pirmo reizi.